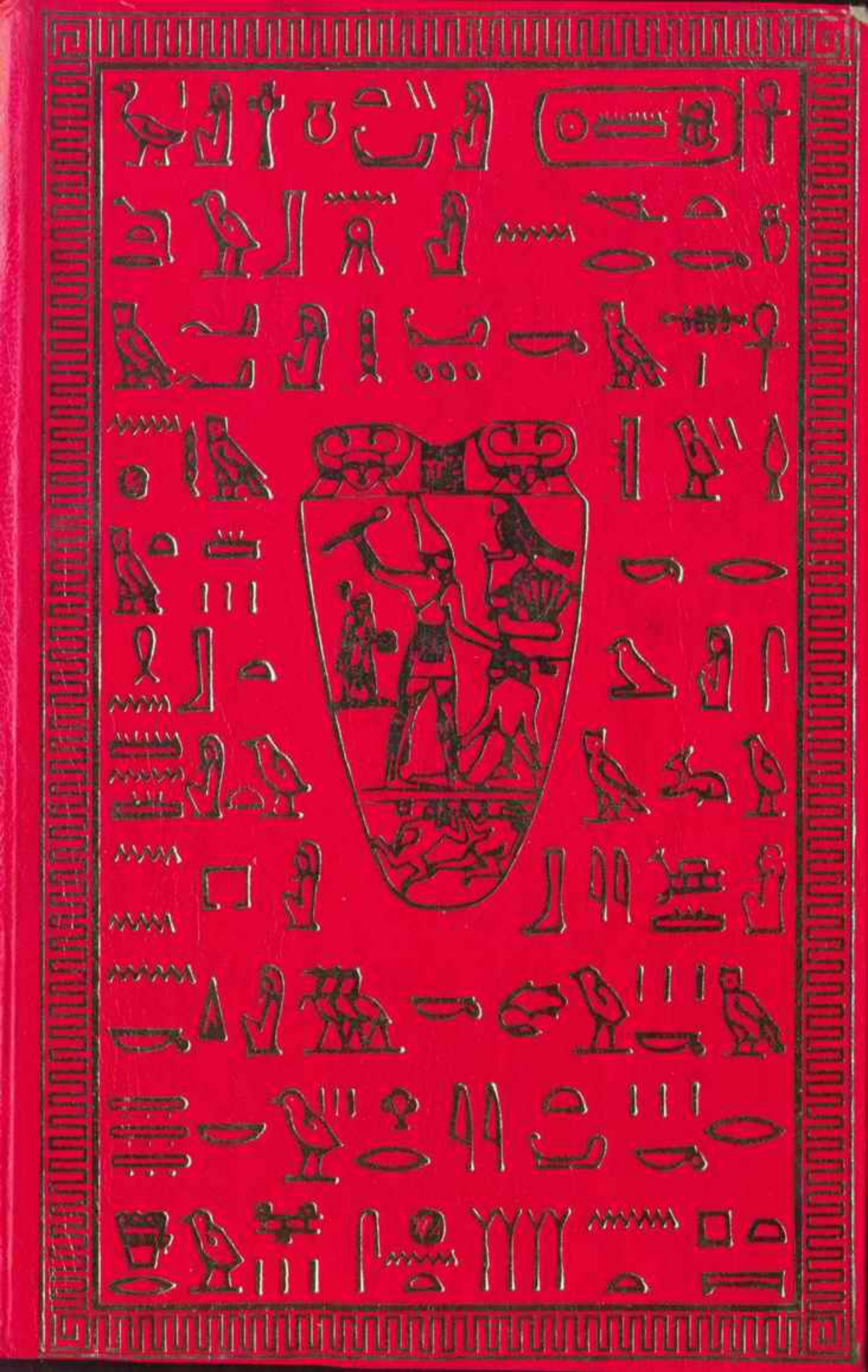

WALTER KRAUSS

Civilizația Asiro-Babiloniană

Traducere și note
Constantin Ionescu Boeru

Prietenii Cărții
București, 1997

Colecția ***Civilizații Dispărute*** *este coordonată de*
Lydia Constanța Ciucă

© PRIETENII CĂRȚII CP 58-47 BUCUREȘTI
ISBN 973-573-101-0

1

GEOGRAFIA

1

SOLUL. FLUVIILE

Leagănul civilizației asiro-babiloniene este Mesopotamia; acest nume, care înseamnă: țara așezată "între fluvii", desemnează bazinul Tigrului și Eufratului. Acesta a fost locul din Asia antică predestinat dezvoltării unei societăți sedentare, deoarece condițiile care au făcut din Egipt, după cum spune Herodot, un "dar al Nilului", se regăsesc și aici. Locuitorii din această câmpie și-au extins dominația până departe în munți, creând, astfel, unul din cele mai mari imperii a cărui civilizație a durat mai mult de trei mii de ani. Odată cu dezvoltarea culturii asiro-babiloniene, geografia fizică a țării a suferit multiple transformări care au favorizat creșterea suprafeței teritoriilor fertile.

O hartă modernă ne arată Tigrul și Eufratul reunite aproape de orașul modern Kornah, la nord-est de Bassorah, într-un singur fluviu, Shatt el Arab, lung de mai bine de 160 de kilometri în linie dreaptă, care ajunge la Golful Persic și se varsă în el formând o mare deltă. Odinioară, însă, cele două fluvii se vărsau în două locuri distincte la 80 de kilometri unul de altul, iar marea se întindea mult spre nord, la o distanță aproape egală cu cea care separă locul de vărsare actual de locul de întâlnire al celor două fluvii.

Tot teritoriul cuprins între Kornah și mare a apărut ca urmare a mâlului pe care l-au depus fluviile; acest teritoriu s-a format treptat, în cursul secolelor, și fenomenul continuă. Așa se explică de ce, în plin deșert, se află ruinele orașelor antice despre care tradițiile și textele vechi ne spun că s-au dezvoltat aproape de mare (este cazul orașelor Eridu, Lagash, Nippur). Această înnisipare lentă a fost una din cauzele declinului acestor orașe străvechi, incapabile să compenseze paguba provocată de retragerea apei care le dădea viață.

Tigrul și Eufratul

Cele două fluvii care au dat naștere Mesopotamiei izvorăsc la mică distanță unul de altul, din masivul Niphates care face parte din Munții Armeniei, unul din numeroasele lanțuri care separă Marea Neagră de Mesopotamia. Acești munți, cu înălțimi care depășesc uneori 4.000 de metri, sunt acoperiți de zăpadă, și cele două fluvii au, chiar de la izvor, un curs tumultuos, mai ales primăvara, când se topesc zăpezile. Tigrul, care se numea în asiriană Idiglat, are izvorul lângă ruinele din Sivan, nu departe de locul unde ia naștere și Eufratul. După un lung parcurs

printre munți, Tigrul intră în câmpie și se apropie de Eufrat la doar circa 15 kilometri, cele două fluvii mergând, apoi, în paralel mai mult de 50 de kilometri. Mai la sud, Tigrul se îndepărtează pe o porțiune, dar se apropie iar și se unește cu Eufratul la Kornah, formând un singur fluviu.

Eufratul — numit de asirieni Puratlu — părăsește munții după ce trece printr-o serie de povârnișuri rapide pe circa 150 de kilometri lungime și intră în câmpie. Cele două fluvii au unele caractere comune: născute în mijlocul masivelor înalte, captează imediat un volum mare de apă și capătă o mare viteză; amândouă ajung în câmpie după o suită de cascade. În câmpia cu solul nisipos și moale, cele două fluvii se revarsă periodic și își schimbă cursul odată cu creșterea cantității de apă adusă din munți.

Bazinul Tigrului și al Eufratului este mărginit la nord de Munții Armeniei, la vest de marele Deșert Sirian, la sud de Golful Persic și la est de masivele muntoase din Zagros, contraforturi ale Podișului Iranului. Din cauza afluenților pe care-i primește Tigrul din această parte, cursul său este accelerat și, în timpul topirii zăpezilor cresc suprafețele inundate pe tot malul stâng, încă din primele zile ale lui martie și ating cota maximă în a doua jumătate a lui mai. Eufratul începe să se reverse la sfârșitul lunii martie, ajungând la cota maximă la sfârșitul lunii mai.

În septembrie, cursul ambelor fluvii redevine normal. Din nefericire, această inundație nu are decât în mică măsură caracterul binefăcător al inundației Nilului, deoarece este prea bruscă, neregulată și dezastruoasă pentru plantații. Din toate timpurile, locuitorii au căutat să se protejeze săpând canale în scopul regularizării debitului apelor.

Canalele

Încă din vechime, suveranii erau interesați de săparea acestor canale care au servit atât ca mijloace de comunicație, cât și ca rezervoare de apă, din care locuitorii trăgeau prin șanțuri apa necesară pentru udarea terenurilor lor. Inscripții comemorative vorbesc despre astfel de lucrări și, adesea, în perioadele străvechi, anii au fost denumiți cu formula: "anul în care cutare suveran a săpat cutare canal". Datorită canalelor și lucrărilor de regularizare a cursului fluviilor — care sunt navigabile doar la câmpie și doar în anumite perioade ale anului — asiro-babilonienii au putut asana câmpiile, le-au făcut mai fertile și au asigurat imperiului lor o rețea foarte deasă de comunicații pe apă, care s-a menținut și astăzi în unele locuri. De asemenea, asiro-babilonienii au realizat o dublare a celor două fluvii, săpând, la o oarecare distanță de fiecare din ele, câte un canal navigabil. Unul din ele este Canalul Pallukat, la vest de vechiul Eufrat; astăzi, apele Eufratului curg pe o parte din traiectoria Canalului Pallukat, care pleca din dreptul actualului oraș Felluja.

Importanța canalelor mesopotamiene este confirmată de expediția maritimă pe care regele Sennacherib a condus-o în 696 î.H. contra Elamului[1]. Regele a construit două flote, una la Ninive, alta la Til-Barsib pe Eufratul de sus; cea din Ninive a coborât pe Tigru, a mers apoi pe canalul Arahtu pentru a ajunge în Eufrat și ambele flote au ajuns, astfel, la mare.

Peste tot unde omul nu a amenajat cursul fluviului era

---

1) vechi stat, cu capitala la Susa, situat pe teritoriul actualei provincii Huzistan din sud-vestul Iranului. Amintit de izvoare din mileniul III î.H., când a jucat un rol important.

o permanentă mlaștină; în timpul creșterii apelor, bărcile înconjurau insulele acoperite de trestii uriașe, iar în timpul secetei, porțiuni enorme de nămol se întindeau cât vedeai cu ochii.

Canalele ca și drumurile caravanelor au făcut din Mesopotamia o adevărată punte de legătură între bazinul Mediteranei și Golful Persic; dominația turcească a distrus însă acest sistem de căi de comunicație, care a adus țării o mare prosperitate pe vremea când Canalul Suez nu era încă săpat.

Climat. Floră și faună

Mesopotamia își datorează fertilitatea irigării raționale, apa fluviilor fiind încărcată, ca și cea a Nilului, de un mâl binefăcător, iar uscăciunea este aici mai mică decât în Egipt. Climatul variază după regiuni: munții din nord sunt acoperiți de zăpadă în timpul iernii, iar regiunile din jurul Golfului Persic sunt toride în permanență; doar în partea de mijloc a Mesopotamiei există o oarecare varietate de anotimpuri: o iarnă blândă în noiembrie și decembrie, cu ploi a căror frecvență și intensitate slăbesc treptat; o foarte scurtă primăvară în care vegetația devine exuberantă; din mai până în noiembrie este vară, o vară grea, arzătoare.

Din Asiria la Golful Persic, flora diferă din cauza varietății climatului și reliefului; în nord sunt arbori ca pinii, stejarii, nucii etc., dar, mergând mai spre sud, aceștia dispar făcând loc palmierilor și pomilor fructiferi, ca smochinul, caisul, piersicul. În sud, rezistă doar palmierul. Vița-de-vie a fost aclimatizată de mult timp în Asiria, iar mai târziu, măslinul. Tot în sud se cultivă și bumbacul.

Fauna cuprindea câteva specii periculoase: un leu mai

mic decât cel din Atlas[1)], pantera, hiena, șacalul, șerpi, scorpioni; țânțarii mișunau în mlaștini. Animalele domestice folosite erau: bivolul, boul cu cocoașă, capra și oaia. Bizonul dispăruse de mult. Măgarul, ca și măgarul sălbatic domesticit, era folosit din cea mai veche antichitate; calul a fost introdus în mileniul II î.H., iar cămila ceva mai târziu. Dintre păsări erau cunoscute: gâsca, rața, porumbelul și găina, adusă mai târziu din Siria. În Siria de sus, se găseau, cândva, elefanți sălbatici și struți, pe care regii Egiptului și ai Mesopotamiei îi vânau în cursul expedițiilor militare.

Subsolul

Subsolul Mesopotamiei este plin de resurse naturale: petrol, în regiunea Kirkuk și Mosul, și bitum, pe care asirienii îl foloseau pentru a căptușitui corăbiile și pentru fixarea cărămizilor în zid, în loc de mortar. În nordul Mesopotamiei se practica mineritul; obiectele metalice descoperite sunt dovada răspândirii cuprului și bronzului din cele mai vechi timpuri ale antichității. Documentele cuneiforme vorbesc de cumpărarea metalelor fie sub formă de lingouri, fie ca minereu, de la caravanele venite din nord. Aurul, argintul, plumbul, fierul și cuprul proveneau din Munții Armeniei și ai Asiei Mici.

Din nord, din Asiria, muntoasă în partea septentrională, se aduceau materiale de construcții: bazalt, calcar, alabastru.

1) munți din Africa de Nord care ating în Maroc 4165 m.

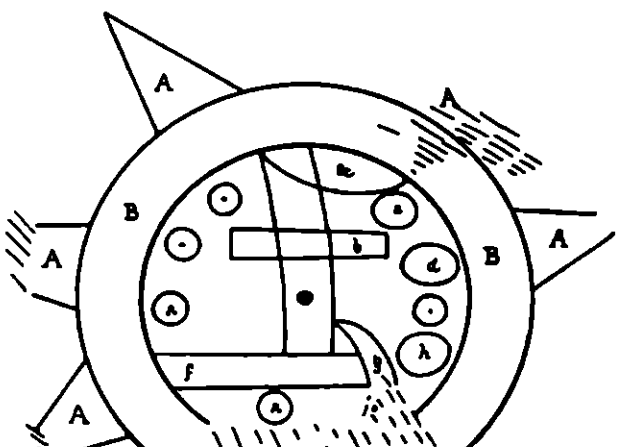

Hartă a Mesopotamiei — după o tăbliță babiloniană

Cartografie antică

La British Museum se găsește o tăbliță care este o adevărată hartă. Babilonienii care își orientau hărțile pe actuala direcție nord-vest credeau că țara lor, cu teritoriile limitrofe, este înconjurată de "Fluviul amar" (Golful Persic, B). În dreapta Babilonului, în centrul hărții, se găsea spre nord un "oraș"(a) despre care nu se dau alte detalii; mai la sud, țara Asiriei; și mai la sud, țara Dur-Ilu; la stânga și în partea de jos a hărții, alte orașe (a). La sud, ei notează țara lui Bit Iakin (a), apoi o regiune de "canale și mlaștini" (f). Pe această hartă, Babilonul este considerat centrul lumii. Dincolo de cercul format de Golful Persic, babilonienii bănuiau existența altor țări; ei le indicau, fără a le preciza, prin triunghiuri (A). Este interesant de constatat că lângă

triunghiul din nord, acum șters, au scris "țări în care nu se vede Soarele".

Această hartă ne arată capacitatea mesopotamienilor de a simplifica, atunci când doreau, reprezentarea lumii cunoscute. Dar ei puteau fi foarte exacți, dovadă plăcuța găsită la Nippur cu planul orașului care concordă cu cel făcut de misiunea arheologică care a explorat situl.

2

POPULAȚIA MESOPOTAMIEI

Condițiile geografice și climatice atât de diferite sunt factorii care explică diferențele profunde dintre popoarele care constituiau imperiul asirian, sub aparența unității țării. Populația de la șes, ocupată cu agricultura, nu putea avea obiceiuri asemănătoare cu ale nomazilor de pe platouri și cu ale muntenilor din nord. Câmpia a fost în permanență ținta poftelor și jafurilor vecinilor; locuitorii de aici erau deseori forțați să-i alunge sau să-i captureze pe muntenii primitivi care făceau incursiuni prădalnice în regiunile fertile, retrăgându-se apoi pe înălțimile lor.

Ce rase locuiau în Mesopotamia? Ce origini aveau?

Sumerienii și asianicii

De la începutul istoriei, se constată în Mesopotamia, după cum arată monumentele, prezența a două mari rase: una este reprezentată pe monumente cu un cap rotund, brahicefal, cu fruntea joasă, teșită, cu nas coroiat ca

ciocul de vultur, cu păr până la umeri, despărțit în șuvițe, de fiecare parte a feței, și cu barba lungă, tunsă în formă pătrată. Într-o epocă mai târzie, persoanele de acest tip nu mai purtau barbă și părul era tuns scurt. Acest grup este cel al *sumerienilor*, care nu sunt semiți.

Pe lângă sumerieni, se observă prezența populațiilor care par a fi autohtone; ele aveau o limbă din aceeași familie cu a sumerienilor, același craniu brahicefal cu fruntea teșită și aceeași religie; sunt *asianicii* din care fac parte și sumerienii fără îndoială; ei nu sunt semiți și, probabil, nici indo-europeni.

Semiții

Celălalt grup are un profil mai puțin accentuat; nasul este drept sau ușor acvilin; capul nu mai este rotund, după cât se poate constata, deoarece sunt reprezentați cu barbă și păr lung, care ascunde conturul craniilor. Acest grup face parte din rasa semită sau a *akkadienilor* care se vor divide, mai târziu, în babilonieni și asirieni.

Pe monumentele mai noi cu 1500 de ani sunt reprezentați semiți complet diferiți de cei pe care i-am prezentat; sunt cei din epoca asiriană — cu nasul acvilin, cu nări cărnoase și buze groase.

Această diferență se datorează probabil încrucișărilor dintre semiți, asianici și chiar indo-europeni.

Examinarea craniilor datând de acum aproape 3000 de ani înaintea erei noastre, găsite la Kish, la Ur și El-Obeid, arată că brahicefalii cu frunte îngustă reprezentați pe monumentele sumeriene, sunt rari față de dolicocefalii cu frunte înaltă, pe care monumentele nu îi prezintă deloc. Și antropologii au ajuns la concluzia că sumerienii vechi au făcut parte din grupul mediteranean și că tipul lor fizic

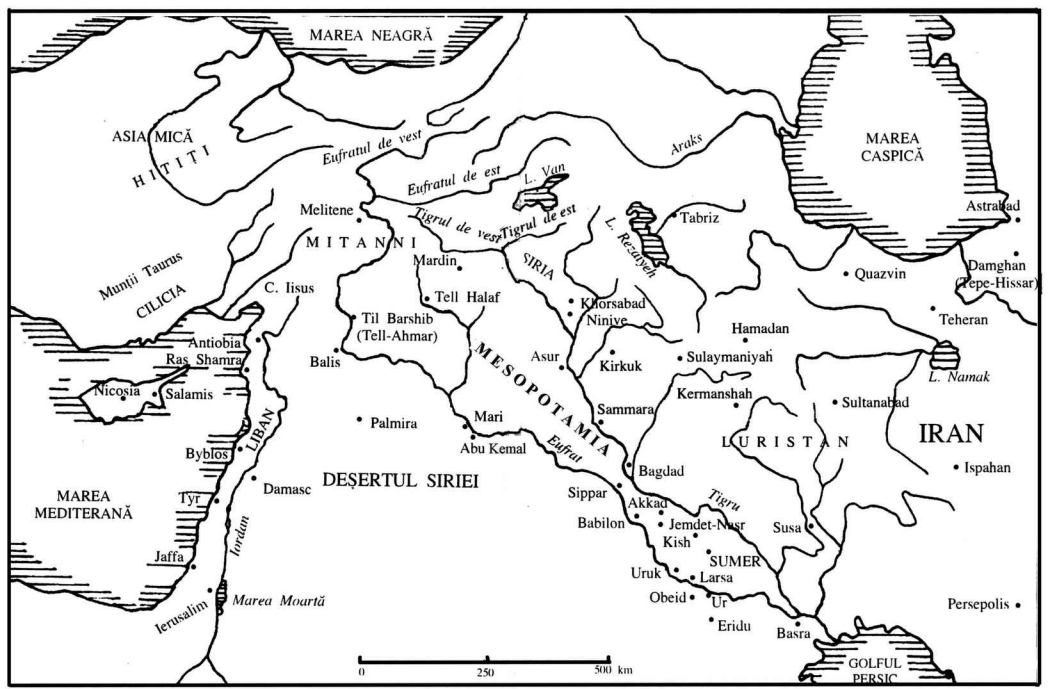

Harta civilizației asiro-babiloniană

trebuie să fie acela al populațiilor actuale din Irak, dolicocefal. La aceleași rezultate s-a ajuns și din examinarea celor trei cranii găsite la Hassuna.

Amoriții. Arameenii

Două ramuri foarte diferite ale blocului semitic au avut un rol important în Mesopotamia. Unul, cel al amoriților, răspândiți în Siria de sus și în Canaan[1], constituie grupul semiților din vest, care a avut un rol important fiindcă din el a luat naștere prima dinastie a Babilonului (1830-1530 î.H.), ca urmare a infiltrării continue a amoriților în Mesopotamia în timpul celei de a III-a dinastii din Ur (2100-2000 î.H.).

Altă ramură era constituită de arameeni. Ei apar spre mijlocul celui de-al II-lea mileniu înaintea erei noastre, fiind nomazi. Nu se știe de unde au plecat, dar au apărut în Mesopotamia de sus, în Aram, fiind în conflict cu Asiria în secolele XIV, XIII și XII î.H. Teklatphalasar I a purtat 28 de lupte contra lor. Influența lor a fost deosebit de mare în timpul monarhiei neobabiloniene, când generalul "caldeean" Nabopolassar s-a proclamat rege al Babilonului.

Limba aramee pe care o scriau cu semne alfabetice a fost folosită de toți cei pentru care scrierea cuneiformă era prea grea; în epoca neobabiloniană, poporul vorbea aramea, iar scrierea cuneiformă mai era folosită doar pentru actele oficiale. Multe tăblițe au pe margine rezumatul conținutului, în aramee.

1) numele biblic al Palestinei.

Indo-europenii

Au apărut în Mesopotamia numai după ce țara a fost cucerită de perșii ahemenizi. Dar nu era prima dată când Mesopotamia venea în contact cu ei. Când dinastia asiatică a Kassiților a luat locul dinastiei I-a babiloniană (pe la mijlocul mileniului II) unii din monarhii lor aveau nume indo-europene. Tipul etnic al indo-europenilor, poate fi studiat pe monumentele ahemenezilor, în special pe basoreliefurile palatelor din Persepolis.

Originea acestor populații

După unii arheologi, sumerienii au fost primii locuitori ai țării, cărora li s-au alăturat semiții. În antichitate nu erau însă considerați autohtoni. Ei veniseră dintr-o țară cu coline și, între alte dovezi, unii au invocat turnurile lor cu etaje, în amintirea înălțimilor pe care ei își slăveau odinioară divinitățile.

Locul de origine al asianicilor se consideră că este Caucazul, unde și astăzi se vorbesc dialecte apropiate de ale lor. Se pare că au venit în Orientul apropiat puțin înainte de începutul Istoriei; ei erau deja aici în epoca apariției documentelor scrise.

Se admite, în general, că semiții ar fi venit din Arabia. Sunt și păreri, conform tradițiilor, că au venit din țara Amurru, adică Siria. În orice caz, primele dinastii semite au venit din vest, intrând în conflict cu sumerienii.

Leagănul indo-europenilor, sau cel puțin punctul de plecare din care s-au dispersat, a dat naștere la mai multe ipoteze: Siberia occidentală de unde au plecat când s-au

produs modificări ale climei; câmpiile din Germania de nord; câmpiile Rusiei meridionale între Dunărea de jos și Volga de jos. Dar nici una nu oferă certitudini. Se crede că separarea triburilor indo-europene s-a produs pe la jumătatea mileniului III. Caracterul care diferențiază civilizația lor de cea a Orientului și a Mediteranei este folosirea cailor. În secolul XX î.H. răspândirea lor a luat sfârșit. Ei sunt strămoșii mezilor, perșilor, bactrienilor, sogdienilor, indienilor, a sciților și a sarmaților.

2

EXPLORĂRI ARHEOLOGICE

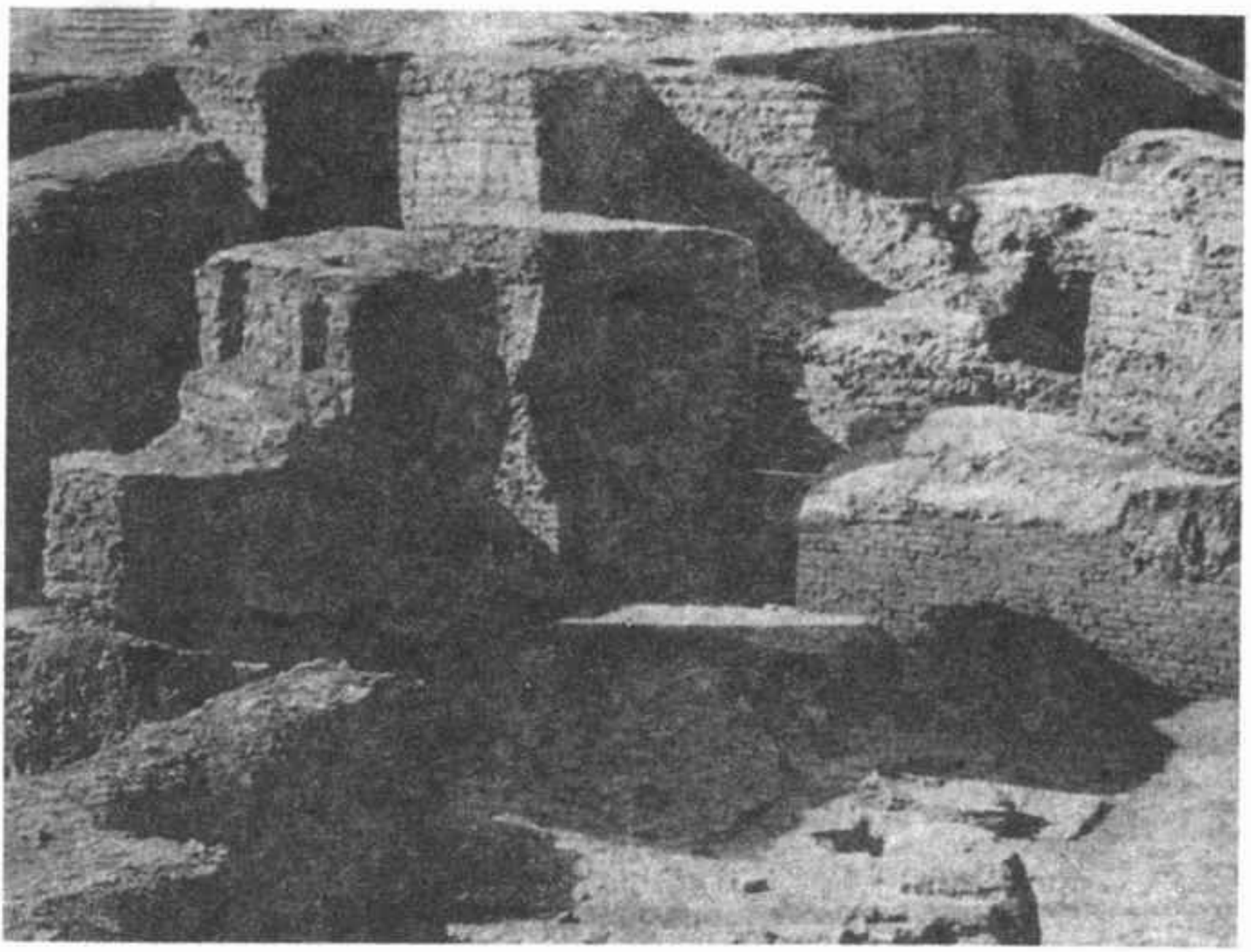

Ruinele cetății Ur — în timpul înfloririi sale (2800-2470 î.H.) cetetea se afla la malul mării; astăzi, ruinele sale se află destul de departe de Golful Persic, din cauza depunerilor aluvionare ale Tigrului și Eufratului

1

SĂPĂTURILE FĂCUTE ÎNAINTE DE 1914

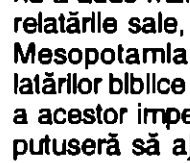

Până la jumătatea secolului trecut nu se știa aproape nimic de civilizația care s-a dezvoltat în bazinul Tigrului și Eufratului. Marea și aproape singura sursă de informație este Biblia. Datorită ei se știa despre dezvoltarea și apoi de ruinarea totală a orașelor Ninive și Babilon. Herodot nu a adus mai multe precizări, oricât de detaliate au fost relatările sale, și nici călătorii greci care au scris despre Mesopotamia începând cu anul 500 î.H. Datorită relatărilor biblice se înrădăcinase ideea unei distrugeri totale a acestor imperii și rarii călători occidentali moderni care putuseră să ajungă în Mesopotamia confirmau această distrugere. Nu se făcuse încă nici o săpătură arheologică și

nimeni nu bănuia ce bogății se găseau în movilele Mesopotamiei, denumite aici "tell"[1]. Descoperirile făcute la sfârșitul secolului XVIII, în orașele acoperite de lavă, Herculanum și Pompei, și rezultatele uimitoare ale campaniei din Egipt de la începutul secolului XIX, au trezit interesul pentru arheologie. Din acel moment, drumul a fost deschis; în prima jumătate a secolului XIX numeroși călători au vorbit despre starea actuală a Mesopotamiei și, în 1842, agentul consular al Franței la Mosul, Botta, a făcut primele săpături pe cheltuiala sa, pentru ca ulterior să primească o subvenție guvernamentală. În prima fază, sondajele lui Botta nu au dat rezultatele sperate. El le începuse pe o colină enormă — pe locul unde fusese odinioară Ninive — colină care poartă acum numele *Kuyunjick* și care se înalță lângă Mosul; dar sondajele nu fuseseră făcute destul de adânc.

Antichitatea păstrase amintirea locului exact unde fusese Ninive, oraș distrus în anul 612 î.H. de babilonieni și mezi; geograful arab Abulfeda îl va localiza mai târziu pe acea colină.

Prospecțiunile l-au convins pe Botta de corectitudinea informațiilor, dar, din cauza rezultatelor slabe obținute, a abandonat situl, atunci când indigenii i-au arătat la 14 kilometri nord-est de Mosul un sit de unde se spunea că s-au dezgropat statui.

Botta a părăsit Ninive prea devreme, din păcate, fără să bănuiască bogăția de necrezut a sitului pe care-l abandona, și s-a instalat la Khorsabad unde se găseau, acoperite de pământ, ruinele unui palat și ale unui oraș de recreere, care odinioară se numea Dur-Sharrukin, construite de regele Asiriei, Sargon II (721-705 î.H.). Pe măsură ce se înlătura pământul, se putea observa că distrugerea monumentului nu era totală: desigur, zidurile

1) colină artificială, formată în timp peste niște ruine, dărâmături etc.

făcute din cărămidă nearsă sau arsă puțin se dezagregaseră, formând acea masă de pământ în formă de colină, dar basoreliefurile erau încă acolo; zidurile prăbușindu-se au protejat părțile de jos și planul palatului rămăsese vizibil, ca și cea mai mare parte a ornamentelor. Săpăturile au continuat, dar cu destule probleme din cauza funcționarilor locali ai guvernului otoman. După multe greutăți, primul convoi de antichități asiriene ajungea la Luvru în 1847. Colecțiile au fost expuse în săli speciale, deschise publicului în același an. Botta a murit însă în dizgrație și o vreme lucrările începute de el au rămas neterminate. În 1851, lucrările s-au reluat sub conducerea lui Place care a dezgropat întregul palat. clădirile din jur și chiar unele porțiuni din orașul care înconjura reședința regală. În cursul săpăturilor făcute de Botta și apoi de Place, au fost scoase la lumină basoreliefuri splendide, multe într-o stare foarte bună, altele degradate; piatra folosită de asirieni era un alabastru gipsos, destul de friabil, care putea fi ușor degradat de factorii atmosferici. Din păcate, o parte din piesele trimise de Place după 1851, s-au pierdut din cauza răsturnării unor plute care le transportau pe Tigru.

Botta a deschis deci era săpăturilor în Mesopotamia; după el, englezii, prin Lyard, au început săpăturile la tellul (colina) *Nimrud*, fostul *Kalah*, al doilea oraș-capitală al Asiriei, unde au fost găsite palatele lui Asurnazirpal, Salmanasar III și Asarhaddon; dar cea mai frumoasă descoperire a fost cea de la *Kuyunjick*, unul din tellurile care cuprindeau ruinele orașului Ninive, silul abandonat prea repede de Botta. Acolo a fost găsită, în afară de o serie de magnifice basoreliefuri, "biblioteca" lui Asurbanipal, adevărată enciclopedie a epocii, — întocmită la ordinele regelui — compusă din mii de tăblițe care erau îngrămădite în mai multe camere ale palatului.

O nouă misiune franceză (1851) condusă de Fresnel,

Thomas și Oppert, s-a îndreptat spre nordul Babiloniei. Cu toate eforturile sale, Fresnel n-a obținut decât puține rezultate; Babilonul era un sit prea vast pentru mijloacele de care dispunea. Guvernul francez, neînțelegând dificultățile prin care trecea, i-a întrerupt misiunea.

Începând cu anul 1877, De Sarzec, consul al Franței la Basra, a explorat, din proprie inițiativă, situl din *Tello* (fostul Lagash) la est de Shatt-el-Haï, descoperind o epocă și o artă nemaiîntâlnită în săpăturile din Asiria. S-au scos la lumină statul ale lui *Gudeea*, patesi[1] în epoca dinaintea dinastiei a III-a din Ur. Era începutul lucrărilor care vor face cunoscută strălucitoarea civilizație a sumerienilor.

Din 1884 până în 1886, Dieulafoy a făcut săpături la *Susa* — în estul extrem al câmpiei mesopotamiene, la marginea platoului iranian — dezvelind palatul lui Artaxerxe și a adus la Luvru, frizele Arcașilor și ale Leilor, un capitel monumental și sculpturi ahemenide[2].

O expediție americană,condusă de Hilprecht, Haynes și Harper, începe, în 1889, să exploreze în sudul Babiloniei ruinele de la Niffer, vechiul *Nippur*; alci a fost găsit un lot uimitor de mare de tăblițe din toate epocile.

Părintele Scheil, chemat de guvernul otoman, a făcut cercetări la Abu-Habba, vechiul *Sippar* (1894) și, la sud-vest de Bagdad, pe un canal care lega Tigrul de Eufrat, părintele Scheil a găsit vestigiile unei școli de scribi.

Săpăturile germane au început în 1899, în situl *Babilon*, fiind conduse de Koldewey, și au continuat până în 1917, dar, cu toate că au durat optsprezece ani, ele erau departe de a fi terminate. Babilonul este un câmp de

---

1) reprezentant al unei puteri superioare divine sau regale, guvernator sau vicar.
2) Ahemenizii - dinastie de regi persani (558-330 î.H.) Cirus, Cambise, Darius, Xerxe.

ruine, lung de doi kilometri și lat de mai mult de un kilometru. Au fost degajate cele două ziduri de incintă, găsindu-se patru din cele opt porți pe care le avea orașul. A fost identificat, în locul numit Babil, în afara zonei săpăturilor, palatul de vară al lui Nabucodonosor II; în locul numit Qasr, poarta zeiței Ishtar și Calea Procesiunilor, care trece de Qasr pentru a ajunge la templul lui Marduk și la turnul său cu etaje; aproape de poarta lui Ishtar, un fel de muzeu destinat prăzii de război luate de la diferiți dușmani, templul Emach, palatul care ține de fostele grădini suspendate. Cu toate eforturile misiunii, degajarea templului lui Marduk, numit Esagil, cu turnul său Etemenanki, n-a putut fi terminată. Diferite alte temple (al lui Gula, al lui Ninurta, al lui Ishtar din Agade) au fost degajate, ca și o mare clădire din cartierul numit Merkes, remarcabilă prin fațada sa cu ornamente în formă de dinți de ferăstrău; s-au degajat, de asemenea, resturile unui teatru datând din epoca elenistică.

Din 1897, explorarea tellului *Susa* a fost făcută metodic de J. de Morgan. Săpăturile au scos la lumină monumente de cel mai mare interes și din cele mai vechi timpuri, unele create aici, altele luate Babilonului de către Elam în cursul campaniilor victorioase.

Germanii au făcut săpături la *Kalat-Shergat*, vechiul sit din Asur și au evidențiat civilizația Asiriei din epoca veche. S-a constatat că Asiria era în acel moment total dependentă față de civilizația sumeriană. Abia în cursul mileniului II ea va căpăta caracterele pe care i le cunoaștem, sub dinastia sargonizilor.

W. Andrae a condus, din 1903 până în 1914, săpăturile din *Asur*. Situl din Asur se găsește la 100 de kilometri sud de Mosul pe malul drept al Tigrului. Săpăturile au ajuns în adâncime la nivelurile numite G și H, la un templu al lui Ishtar, din prima jumătate a celui de-al III-lea mileniu; reconstruit în timpul celei de a III-a dinastii din Ur, a fost

refăcut după un alt plan în secolul XVIII î.H. Mișiunea a scos la lumină și resturile zidului, șapte porți din cele treisprezece menționate de Sennacherib (doar opt după Salmanasar III), ruinele unor temple din Asur, sanctuarele gemene Anu și Adad, Sin și Shamash și templul Akitu (după numele sărbătorii care se celebra acolo).

Baronul von Oppenheim a făcut sondaje, apoi săpături din 1911 în 1913, și apoi în 1929, la Tell-Halaf la izvoarele râului Habur. A descoperit un palat împodobit cu reliefuri și numele regelui Kapara despre care nu se știe nimic, dar, după stilul construcției, poate fi datat în secolul XI sau XII; în straturile adânci, o ceramică pictată provenind din mileniile III și IV, asupra căreia vom reveni. La 70 de kilometri de Tell-Halaf, la *Djebelet-el-Beda*, s-au descoperit sculpturi în bazalt din mileniul III.

E. Herzfeld și F. Sarre au scos la lumină, din 1912 până în 1914, la *Sammara*, pe Tigru, la circa 90 de kilometri de Bagdad, ceramică pictată, asemănătoare, în oarecare măsură, cu cea din Tell-Halaf.

Din situl din *Kish* (astăzi El Ohelmir) la est de Babilon. H. de Genouillac, care a făcut săpături în 1912, a descoperit numeroase obiecte mici și a eliberat primele camere ale unui palat.

2

SĂPĂTURILE FĂCUTE DUPĂ 1918

Perioada care a urmat războiului din 1914 a fost deosebit de rodnică pentru săpăturile făcute în Mesopotamia. Cercetările au continuat în Irak, în Siria de sus și în Iran, dar în cadrul acestei lucrări se vor prezenta doar cele întreprinse în Irak și în câteva puncte din Siria de sus.

Poarta lui Xerxe la Persepolis (artă persană, sec. V î.H.) — ahemenizii determină mutarea centrului vieții artistice și politice a Mesopotamiei în platoul iranian; Susa și Persepolis, noile capitale, se îmbogățesc cu minunate edificii

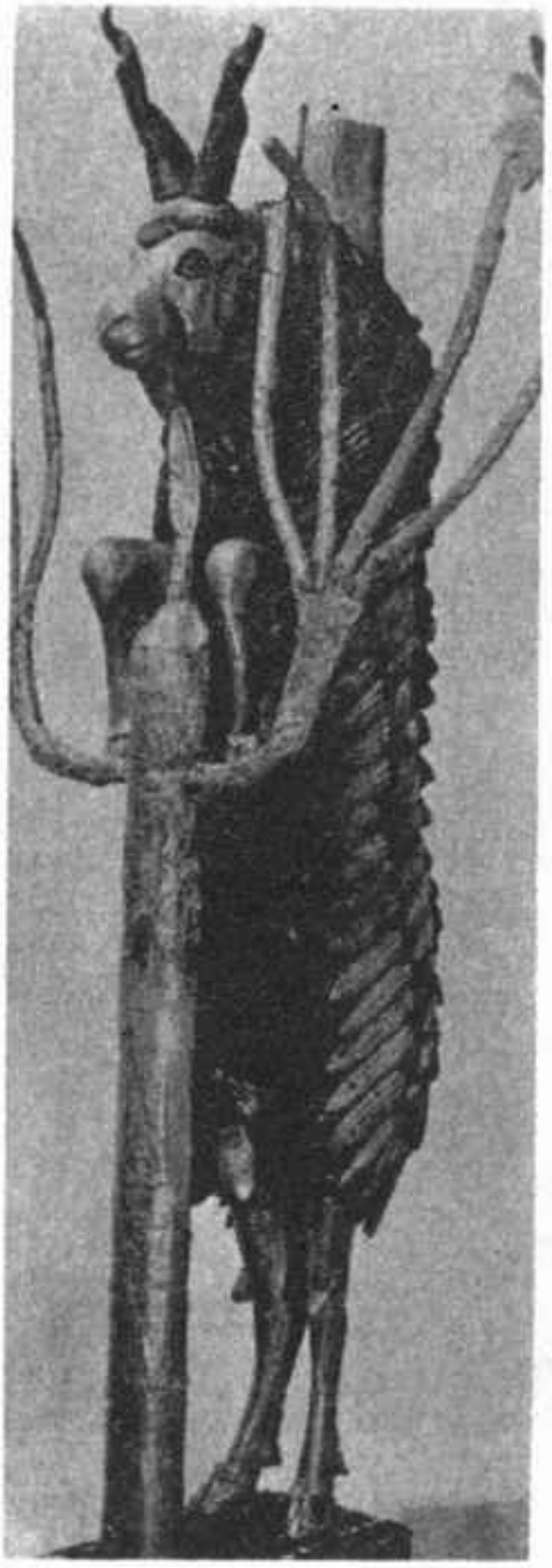

Capra și măcești (prima jumătate a mileniului III î.H.) — creație fantastică a cărei semnificație a rămas obscură; e acoperită cu aur, argint și lapislazuli

Vom vorbi mai întâi, datorită rezultatelor obținute, despre trei cercetări care au dus la cunoașterea celor trei perioade protoistorice, care de atunci au servit drept cadru pentru clasarea descoperirilor asemănătoare obținute în alte situri și au permis să se stabilească o cronologie relativă pentru perioada cea mai veche a civilizației din Mesopotamia. Ne referim la săpăturile făcute la Tell-El Obeid, Warka și Jemdet-Nasr; ele au dus la stabilirea perioadelor succesive de dezvoltare a civilizației mesopotamiene, care și-au luat numele de la situl unde au fost observate pentru prima dată.

Dar, mai înainte, trebuie să citâm scurta campanie de săpături făcută în 1918 la *Abu-Sharein*, vechiul *Eridu*, pe care mesopotamienii îl considerau ca o metropolă, dacă nu chiar metropola civilizației lor. Eridu a fost întemeiat într-un loc pe care nămolul fluviilor îl va acoperi mai târziu, nu chiar în golf, ci într-o lagună. R. Campbell Thompson a fost însărcinat cu aceste săpături, acolo unde prospecțiile făcute de Taylor în 1855 semnalaseră prezența unui zigurat[1], și scoseseră la lumină câteva tăblițe care dădeau numele vechi al locului și cărămizi plan-convexe (o parte plată și alta convexă) care se vor dovedi, mai târziu, tipice pentru perioada preakkadiană. R. C. Thompson a studiat turnul cu etaje și a tras concluzia că situl a fost aproape abandonat după perioada sumeriană (sfârșitul mileniului III) și n-a mai servit decât pentru înhumări. El a descoperit alci ceramică pictată care amintește de cea din Susa, amestecată cu scule din piatră, fără nici o inscripție. Descoperirea lui a avut ca efect începerea cercetărilor la siturile din Ur, Obeid, Uruk și Jemdet-Nasr.

---

1) (cuvânt asirian) turn cu etaje pe care era clădit un templu — construit prima dată de sumerieni.

Perioada El-Obeid

În 1919 făcând săpături la *Ur* (denumit acum El-Mugheir) în sudul Mesopotamiei, misiunea condusă de R. H. R. Hall a descoperit, la mică distanță, la vest de Ur, un tell modest cu numele de *El-Obeid*. Era terasa unui templu în ruine datând din timpul primei dinastii din Ur. Lângă terasă se aflau ornamentele zidurilor și multe exveto[1]-uri aruncate ca urmare a jefuirii clădirii.

Dar cea mai importantă a fost descoperirea, într-un cimitir, a unei ceramici pictate, care fusese întâlnită de puțin timp în tot Orientul Apropiat, alături de scule din aceeași perioadă, permițând caracterizarea civilizației ce a primit numele sitului unde a fost găsită — El-Obeid.

Perioada de la Uruk

În situl *Uruk*, astăzi *Warka* (*Erech* în Biblie), în Mesopotamia sudică, J. Jordan a făcut cercetări din 1928 până în 1939. Lucrările, la care au participat numeroși arheologi, au descoperit, optsprezece straturi succesive care conțineau:

În straturile XVIII - XVI, ceramică de tipul Obeid I, urmată de ceramică Obeid II și tipuri mai dezvoltate decât cel primitiv în straturile epocii următoare.

În straturile XIV - IV, ceramica cea mai obișnuită cu angobă[2] roșie și gri devine atât de îmbelșugată, încât s-a

1) obiecte-ofrande care se depun într-un sanctuar ca urmare a unui jurământ sau ca mulțumire pentru ajutorul dat de divinitate.
2) masă ceramică alcătuită din argilă care servește la acoperirea în strat subțire a produselor ceramice înainte de ardere.

dat numele de Uruk perioadei de după Obeid. În stratul XI, s-a pus în evidență prezența sculelor din metal (cupru).

Cărămida plată și un mozaic obținut prin implântarea în argilă proaspătă a unor conuri de pământ ars, cu vârf colorat, caracterizează nivelul VI.

La nivelul V a apărut un templu pe fundații de piatră.

Nivelul IV împărțit în substraturi (*a1*, *a2*, *b*, *c)* conține un templu denumit "roșu", o sală cu coloane groase împodobite cu mozaic; se constată prezența inscripțiilor în subnivelul *b*.

Straturile III și II aparțin civilizației de la Jemdet-Nasr, despre care vom vorbi mai departe; caracteristice erau folosirea, în continuare, a decorării cu mozaic, folosirea cărămizii neârse plate cu secțiune pătrată.

Stratul I indică folosirea cărămizii de aceeași formă, dar plan-convexă.

Perioada de la Jemdet-Nasr

Aceasta a fost pusă în evidență de lucrările conduse de Mackay, Langdon și Watelin care au avut loc la *Kish*. în 1925. Deplasându-se la circa 25 kilometri de Kish, la *Jemdet-Nasr*, au găsit o mulțime de tăblițe cu o scriere arhaică dar deja mai evoluată, scule de metal, cilindri. Ceramica era alcătuită din urne, ulcioare pântecoase, unele neornate, altele cu desene cu una sau mai multe culori. Întregul ansamblu, foarte omogen, a fost datat ca fiind de după perioada de la Uruk.

Și la Ninive, R. Campbell Thompson și Mallowan, făcând săpături adânci, din 1927 în 1932, au constatat că, din 27 de metri pe care i-au săpat în adâncime până la pământul virgin, doar 5 metri conțineau stratul creștin și stratul asirian, cellalți 22 de metri corespunzând perioadei

protoistorice. Ceramica de Uruk a apărut la nivelul IV.

Săpăturile de la *Arpachiyah*, aproape de Ninive, au fost făcute pentru a verifica rezultatele obținute la Ninive. M. E. L. Mallowan, în 1933, a delimitat 15 nivele care arătau începând de sus: straturile de la I la IV, cupru și ceramică Obeid; V, ceramică Obeid și Halaf; VI, ceramică policromă Halaf, cu exemplare realizate cu o tehnică minunată, ce se găsesc la muzeul din Bagdad; VII - X, construcții ridicate pe temelii de piatră, coexistând cu ceramica Halaf și câteva exemplare din genul Sammara; XI - XV, cioburi cu forme de animale.

Perioada Dinastică Arhaică

Două alte situri explorate de H. Frankfort au permis completarea golului care exista între sfârșitul perioadei de la Jemdet-Nasr și începutul istoriei reprezentată de I-a dinastie din Ur și dinastiile din Tello care duc, fără întrerupere, până la dinastia din Akkad.

Tell-Asmar, la circa 70 de kilometri nord-est de Bagdad, a fost explorat din 1930 până în 1936. Au fost scoase la lumină un templu și un palat care fusese reconstruit de douăzeci de ori pe același amplasament; prima construcție data din epoca de la Jemdet-Nasr și M. Frankfort a propus o nouă perioadă, numită *Early Dynastic*, subîmpărțită în trei: I de la 3200 la 3000; II, de la 3000 la 2800; III, de la 2800 la 2550 (care începe aproape odată cu perioada istorică).

Hafaji se află pe malul stâng al râului Diyala, la sud-est de Tell-Asmar; lucrările s-au eșalonat din 1930 până în 1937. S-a descoperit o ceramică al cărei decor roșu aprins (*scarlet ware*) devenise pulverulent și rămânea pe degete. Această ceramică a fost întâlnită și la *Tell-Agrab*

în 1935-1937, la 20 de kilometri de situl precedent, spre sud-est, de către Seton Lloyd, alături de figurine din cupru; un car al cărui conducător străpunge un atelaj de patru animale este o frumoasă lucrare în metal.

Toată regiunea Ninive a contribuit la confirmarea datei rezultate din săpăturile precedente. La *Tell-Billa*, la nord-est de Ninive, săpăturile au fost conduse de E. Speiser din 1930 până în 1933. Nivelul cel mai vechi este cel al perioadei de la Jemdet-Nasr, fiind urmat de Early Dynastic.

La *Tepe-Gawra*, sit aflat în apropiere, săpăturile făcute sub aceeași conducere, au durat din 1931 până în 1938; a fost găsită o succesiune neîntreruptă de nivele datând din epoca neolitică (nr. XXVI), până la mijlocul mileniului II (nr. III-I), trecând prin perioadele de la Tell-Halaf (XXV-XX), de la Obeid (XIX-XII), Uruk și Jemdet-Nasr (XI-VIII), prin Early Dynastic (VII-VI), Akkad și a III-a dinastie din Ur (V-IV), terminându-se în epoca hurrită (III-I).

Săpăturile din *Ur* au constituit evenimentul capital al acestei perioade de cercetări. Conduse de H. R. Hall și Sir Leonard Woolley, din 1922 până în 1934, ele au făcut să apară un zigurat foarte bine conservat din vechea țară sumeriană, ca și alte edificii religioase, un cimitir cu morminte de la începutul istoriei, numite Morminte regale, de o mare bogăție, ale regilor din dinastia a III-a din Ur. O descoperire care a stârnit un mare interes a fost un strat steril părând a fi un sediment lăsat de ape, care a fost atribuit "Potopului".

În același timp, o altă expediție a reluat săpăturile la Kish, aproape de Babilon, începute în 1912 de H. de Genouniliac. Expediția era condusă de E. Mackay și S. Langdon. În perioada 1923-1933 a fost descoperit un palat sumerian, în ale cărui ruine fusese amenajat, ulterior, un cimitir presargonic denumit A, a cărui dată poate fi fixată în timpul primelor dinastii din Lagash. În cursul unor săpături s-a atins, la o mare adâncime (invadată de

apă) epoca de la Jemdet-Nasr (14-17 metri); deasupra (11-14 metri) era un cimitir (denumit Y) care poate fi comparat, cu cel al Mormintelor regale din Ur. Deasupra, între 9 și 11 metri, un strat argilos care poate fi "potopul" din Kish. Mai sus (8-9 metri) un strat "roșu" cu resturi de cărămizi plan-convexe și de ceramică de genul găsit în cimitirul A. Deasupra, până la sol, un nivel neo-babilonian.

După o campanie de sondaje la Senkereh (1933), antica *Larsa*, una din metropolele din Sumer, A. Parrot a început săpăturile de la *Mari* (1933-1939), astăzi Tell-Hariri, la 11 kilometri spre nord-vest de Agu-Kemal. Găsirea întâmplătoare a unei statui atrăsese atenția asupra acestui sit neexplorat. Au fost descoperite: un mare palat, edificii religioase, mici monumente provenind de la începutul Istoriei până la Hammurabi (care a distrus orașul) precum și arhivele regale ale ultimilor regi, care conțineau mii de tăblițe. Datorită lor, întreaga viață din zona din vestul Babiloniei a fost descifrată.

Orașele, foste posturi avansate ale imperiului asirian, nu au fost neglijate. *Arslan-Tash*, la est de Eufrat, a fost explorat sub conducerea lui F. Thureau-Dangin în 1928. Au fost găsite, sub ruinele palatului lui Teklatphalasar III (745-727) (M. Parrot sugerează Sargon II, 722-705), plăci de fildeș și ornamente de mobilă.

Tell-Ahmar pe malul stâng al Eufratului, corespunde anticului oraș devenit asirian, Til-Barsib. Într-un palat din vremea lui Salmanasar III, restaurat de Adad-Nirari III, apoi de Asurbanipal (668-626), misiunea condusă de F. Thureau-Dangin (1929-1931) a descoperit o serie de picturi murale, ansamblul cel mai important care a fost descoperit vreodată. Ceramica, din tipul obișnuit, în cantitate mare, pare a fi din anul 1750 î.H. după M. Dunand (și din 2500 după M. Mallowan); cea de la adâncime mai mare se aseamănă cu cele din Halaf, Arpachiyah și Obeld.

În partea de est, la marginea Asiriei, se află situl de la *Yorghan Tepe*, corespunzător anticului *Nuzi*, aproape de Kirkuk, reședința puterii hurrite[1]. Rezultatele expediției americane conduse de E. Chiera (1925-1928), R. Pfeiffer (1928-1929) și R. Starr (1929-1931), au fost foarte importante: au fost găsite tăbliție care formau arhivele negustorilor iar săpăturile în adâncime au permis să fie reconstituită istoria sitului:

Straturile XII-X*a*: ceramică de tip Obeid și din straturi adânci din Ninive, Uruk și Gawra, construcții din chirpici; X, construcții din cărămizi nearse; IX-VII, straturi corespunzătoare perioadelor de la Jemdet-Nasr și Uruk; VI-III, epoca numită de la Gasur, nume pe care îl purta orașul în perioadele Early Dynastic și epoca akkadiană; stratul II*b*, corespunzător perioadelor de la Isin și Larsa, și II*a* corespunzător dinastiei din Babilon; straturile II și I corespund epocii hurrite.

Șase campanii (din 1930 în 1935) au fost făcute de americani la *Khorsabad*. Cercetările s-au îndreptat spre palatul lui Sargon și spre alte edificii dintr-o incintă care îngloba palatul Regelui. Unul din ele era locuința fratelui lui Sargon, care fusese făcut vizir. S-au găsit numeroase basoreliefuri și copii ale unei statui găsită anterior de Place și care făcea parte din antichitățile scufundate în Tigru. A fost găsită, de asemenea, lista completă a regilor Asiriei, cu anii de domnie ai fiecărula.

În 1931, Muzeul din Pennsylvania i-a încredințat lui E. Schmidt săpăturile la *Fara* (anticul *Shuruppak*), în Sumer. S-au stabilit trei perioade:

I. (La cea mai mare adâncime) Epoca de la Jemdet-Nasr. O urmă a "potopului" a fost găsită în partea de sus

1) popor asiatic instalat în Mesopotamia de sus din mileniul III. În secolul XVI î.H. a întemeiat regatul Mitanni care se va prăbuși în secolul XIII î.H.

a stratului.

II. Civilizația sumeriană până la Sargon din Akkad; tăbliţele reprezentative ale sitului provin de la sfârșitul perioadei.

III. Acest strat plecând de la sol, prea puțin precizat, a dat la iveală obiecte din timpul celei de a III-a dinastii din Ur.

La *Tell-Hassuna*, la sud de Mosul, săpăturile lui Seton Lloyd și ale lui Fuad Safar(1943-1944) au descoperit un ansamblu al unei civilizații care trebuie atribuit unei perioade dinaintea celei din Obeid.

În 1948-1950, guvernul irakian a reluat lucrările la *Eridu*, conduse de Fuad Safar. În partea nordică, s-a descoperit un palat construit din cărămizi plan-convexe după planul Palatului A de la Kish; cărămizile sunt așezate în "os de pește" ceea ce este obișnuit în Early Dynastic. În palat s-au găsit câteva scule de cupru. Cele mai interesante rezultate au fost: descoperirea unei civilizații anterioare celei de la Obeid, prezența a paisprezece temple protoistorice din cărămidă nearsă, o mare platformă pe care se afla un altar, platformă care stă la originea ziguratului. În sfârșit, descoperirea unei colibe, prima găsită destul de intactă, reprezentând locuința primitivă. Cercetarea craniilor deshumate a dus la stabilirea existenței, în acea epocă, a unui tip mediteranean, dolicocefal sau mesocefal, cu fața îngustă și nas proporțional de lung. Acest tip domina în spațiul dintre Portugalia și India. Printre micile obiecte găsite se află o figurină cu cap de tip ofiomorf[1] găsită la Ur și o mică barcă din pământ ars cu un orificiu pentru fixarea catargului.

La *Tell-Jarmo* și *Mattara*, primul la jumătatea drumului dintre Kirkuk și Suleimaniyah, al doilea la 34 de kilometri la sud de Kirkuk, Linda și R. G. Braidwood au scos la lumină

1) cu aspect de șarpe.

unul din cele mai vechi ansambluri cunoscute până acum. După aprecierea lor, acesta ar proveni din mileniul VI î.H.

Evoluția săpăturilor

De la începerea săpăturilor, modul de gândire și metodele aplicate au suferit, din fericire, multe îmbunătățiri. La început, cercetătorul era un furnizor al muzeelor; fără grijă pentru contextul arheologic, el făcea sondaje, tranșee, chiar tunele până ce găsea piesa spectaculoasă dorită; te înfioară numai gândul la ce s-a stricat, devastat, pierdut irremediabil. Ceea ce odinioară dușmanii care cuceream un oraș nu au jefuit, primii cercetători au distrus fără să-și dea seama de pagubele pe care le făceau. De câțiva ani, descoperirile de picturi se înmulțesc; aceasta nu din întâmplare și nici din cauză că monumentele găsite acum peste o sută de ani nu conțineau picturi, ci pentru că atunci nu li se dădea atenție. Toate muzeele au o colecție orientală formată de la începutul săpăturilor. Luvru, British Museum, Muzeul din Berlin oferă dovezi ale vandalismului epocii, expunând capete de pe basoreliefuri tăiate cu "grijă" dintr-un ansamblu considerat greu de transportat. Când parcurgi un astfel de muzeu, ești frapat de diferența care există între păstrarea antichităților asiriene, comparativ cu păstrarea obiectelor din Sumer. În epoca în care se făceau săpăturile în regiunile asiriene, care au îmbogățit aceste muzee, era permisă restaurarea antichităților (nu numai cele orientale, dar și cele grecești și romane). Toate erau reparate cu grijă și acoperite cu o patină în așa fel încât restaurarea să nu fie vizibilă. Astăzi, nu se mai fac decât reparații indispensabile, urmele rămânând vizibile pentru a nu se crea o impresie falsă. Când au început descoperirile în teritoriul Sumerului,

moda restaurărilor era în declin și antichitățile din Sumer au fost respectate mai mult; dacă cele din Sumer ar fi fost descoperite primele și cele asiriene mai recent, situația ar fi fost total inversată.

De asemenea, metodele barbare folosite la primele săpături au fost abandonate; cele folosite astăzi nu avansează lucrul decât după notarea tuturor rezultatelor și după delimitarea terenului de cercetat; terenul este decapat pe toată suprafața, treptat, până la atingerea solului care n-a fost niciodată săpat. Trebule evitat pericolul de a delimita straturi prea subțiri; terenul nefiind niciodată orizontal se produc prea multe încălecări între straturi. Procedeele tehnice au fost, de asemenea, perfecționate: craniile descoperite sunt înglobate în parafină ca să li se mărească rezistența la transport; injectarea de lapte de ipsos în cavitățile lăsate în pământ de obiectele făcute din materiale perisabile (de exemplu lemnul), a permis să fie scoase aproape intacte, deoarece ipsosul se usucă și aderă la pereții cavității în care se găsesc obiectele.

Prospectări din avion

Prospectările din avion au fost aplicate începând din 1913, la săpăturile de la Ostia[1], apoi la Troia. Din 1924 până în 1928, preotul Poidebard și-a pus la punct metoda: el a reușit să măsoare ruinele vizibile sub nisip și să le aproximeze pe cele care nu se observă.

Colonelul J. Baradez, după ultimul război mondial, a folosit altă metodă: a fotografiat terenul de la înălțimi de 5000 și 6000 de metri. Rezultatele obținute, prin această metodă, care a fost ulterior perfecționată, a dat satisfacție deplină.

---

1) port al Romei antice.

Muzeele

Diferite națiuni și-au făcut în muzeele lor colecții asiriene, dar, dintre ele Franța deține primul loc, deoarece aici sunt reprezentate toate epocile civilizației asiro-babiloniene. La Luvru, colecțiile sunt repartizate pe provincii, monumentele fiind clasate, pe cât a fost posibil, în ordine cronologică, în fiecare colecție.

Mai bogat decât Luvrul în monumente ale epocii asiriene și, în special, în texte, ca urmare a descoperirii bibliotecii lui Asurbanipal, Muzeul Britanic este însă mai puțin bogat în monumente din primele epoci.

Muzeul din Berlin are o colecție importantă; Germania, care nu a beneficiat de descoperiri capitale, ca Franța și Anglia, a dobândit documente de valoare în timpul săpăturilor de la Asur, Babilon, Warka și de la Zendjirli, în Siria de sus.

Muzeul din Philadelphia are, în special, tăblițe obținute de expediția condusă de Niffer. Participarea la săpăturile din Ur i-a permis obținerea celor mai frumoase piese care au fost descoperite.

Muzeul din Istanbul a realizat, în cursul săpăturilor autorizate odinioară în Turcia, o colecție de prima mână; n-a mai fost îmbogățită din momentul în care capitala a fost mutată la Ankara, al cărei muzeu a cunoscut o îmbogățire deosebită.

Muzeele din Siria și Liban s-au dezvoltat și ele; ele au primit obiecte găsite pe teritoriul lor și conțin colecții interesante. La Teheran, muzeul deține antichități descoperite pe teritoriul Iranului, printre care și piese de mare valoare.

Este interesant de semnalat prezența la Babilon a unui Muzeu militar. Unghiul din nord-vest al orașului era în

întregime ocupat de palatul lui Nabucodonosor, de care se sprijineau odinioară "Grădinile suspendate". Între palat și zidul de incintă se află un spațiu vast, locul în care regii Babilonului păstrau capturile de război pe care ei le apreciau fie pentru valoarea lor istorică, fie pentru valoarea intrinsecă. Desigur că nu s-a mai găsit nimic din acestea din urmă, dar la origine erau bine reprezentate. S-a găsit o inscripție a lui Dungi, din ultima dinastie sumeriană (sfârșitul mileniului III), o statuie decapitată a lui Puzur-Ishtar, prinț din Mari, al cărui corp se află la Muzeul din Istanbul iar capul la Muzeul din Berlin, trofee datând de la cucerirea orașului Ninive în 612 și, depășind domnia lui Nabucodonosor, monumente datând de pe vremea lui Nabonide și chiar a lui Darius I. Se pare că "leul din Babilon", rămas pe loc, a fost adus dintr-o expediție contra hitiților[1].

1) popor indo-european care a format un puternic imperiu în Anatolia centrală cu capitala la Hattusa între secolele XX și XII î.H.

3

DESCIFRAREA INSCRIPȚIILOR. CRONOLOGIA. ISTORIA

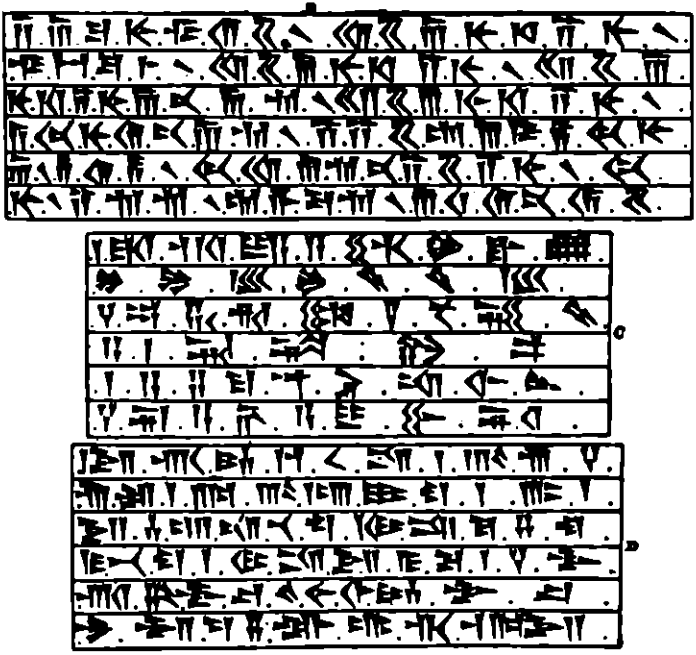

Inscripție cuneiformă din Behistun — în trei limbi diferite

1

DESCIFRAREA INSCRIPȚIILOR

ntre descoperirile făcute datorită săpăturilor din Asia occidentală, desclfrarea scrierii cuneiforme și cunoașterea limbilor pe care ea le redă există o strânsă legătură, pe care vom încerca s-o expunem mai jos.

Limba sumeriană

Ambele rase, sumeriană și akkadlană, au folosit aceeași scriere deși au avut limbi diferite. Sumeriana, limbă nesemitică, face parte din tipul limbilor aglutinante, adică fără flexiuni gramaticale interne, dar folosind juxtapunerile de prefixe, de infixe[1] și de sufixe la rădăcina verbului. Un

1) element fonetic (de obicei consoană) care se inserează în rădăcina unui cuvânt și are valoare morfologică.

astfel de sistem face neclară exprimarea; dificultățile sunt atât de mari, iar asemănările cu semita atât de frapante, încât i-au făcut pe unii savanți, din care și J. Halévy, să afirme că sumeriana nu a existat ca limbă vie. După el, sumeriana ar fi fost o limbă convențională, o creație a preoților și a scribilor pentru a avea la dispoziție o limbă sacră inaccesibilă vulgului, destinată textelor religioase, regale sau oficiale; adică un sistem arbitrar, conceput de semiți, dovada fiind influențele semite care se regăsesc în ea. Această ipoteză a fost abandonată de mult timp; s-au găsit, de altfel, cuvinte sumeriene transcrise în greacă, așa cum grecii le auzeau și le pronunțau. S-au putut evidenția reguli fixe care au condus la formarea limbii sumeriene, cel puțin la început; dar această limbă era un instrument de expresie imperfect; rezultatul a fost că sumeriana nu a rezistat în fața semitei care îi era superioară.

Nu trebuie uitat că semiții și sumerienii, trăind unii lângă alții, s-au influențat reciproc. Semiții au împrumutat din vocabularul sumerienilor un număr de termeni care le lipseau, apoi, păstrând sumeriana ca limbă sacră, au supus-o la numeroase modificări care nu erau în idiomul originar. În același fel, limba semită a asiro-babilonienilor a suferit influența elementelor asianice vecine, introducând în vocabularul asirian termeni care nu sunt de origine semită.

Limba akkadiană (asiro-babiloniană)

Asiriana și babiloniana, care sunt cele două ramuri ale limbii akkadiene, fac parte din limbile semite. Acestea cuprind un grup meridional: araba și etiopiana și un grup septentrional, care se poate împărți în ramura occidentală, în care intră ebraica, feniciana, arameana, pentru a nu le cita decât pe cele principale, și în ramura orientală cuprinzând asiro-babiloniana. Toate aceste limbi sunt deci foarte apropiate și, pentru cercetări, se pot sprijini una pe alta. Deoarece au multe puncte comune, s-a propus ca ele să fie considerate ca diferențieri dintr-o aceeași limbă semită cărela, probabil, l-au succedat. Această limbă semită comună n-o cunoaștem.

Limba asiro-babiloniană este relativ simplă; gramatica nu este prea complicată și, în plus, din felul de redactare a unor texte oficiale, care sunt adesea incorecte, se pare că regulile sale gramaticale nu erau atât de riguroase. Aceasta provine, în parte, din faptul că, de-a lungul mileniilor în care akkadiana a fost folosită, limba a evoluat și că n-a existat o singură gramatică a akkadienei, ci mai multe gramatici succesive. Vocabularul este bogat și descifrarea textelor îl îmbogățește mereu; adesea apar termeni noi, în special în documentele care au fost întocmite în provinciile mai depărtate de centrul Imperiului. Între asiriană și babiloniană, vorbite, prima în nordul, a doua în sudul Mesopotamiei, diferențele sunt mici, cel mai adesea de ordin fonetic.

Scrierea cuneiformă

Dar dacă gramatica este ușoară și limba asiriană aproape asemănătoare cu cea babiloniană, scrierea este, din contră, de o complicație extremă. Este denumită cuneiformă, din latinul *cuneus* (cui) din cauza formei pe care o au semnele; această formă de cuie a fost impusă de întrebuințarea de către asiro-babilonieni a tăbliților de argilă moale, pe care ei scriau apăsând cu un stilet. La început, scrierea era pictografică, asemănătoare cu cea a Egiptului antic; se desena reprezentarea obiectului; astfel, ideea de mers era redată printr-un picior, grăunțele erau redate printr-un spic, muntele prin trei mici triunghiuri întrepătrunse, iar scrierea se făcea în coloane verticale, începând de la dreapta tăbliței. Treptat, scribii, pentru a scrie mai repede fără a risca să șteargă semnele deja făcute, răsuceau tăblița cu un sfert de cerc, pentru a aduce liniile în poziția orizontală, scrind de la stânga la dreapta; pictogramele primitive, la început așezate vertical, erau acum culcate; ca urmare, asiro-babiloniana este, împreună cu etiopiana, singura limbă semită care nu se scrie de la dreapta la stânga.

Se înțelege că, pornind dintr-o epocă atât de îndepărtată, semnele și-au schimbat forma; aceste modificări continue și imperceptibile pentru o durată mică de timp se pot sesiza ușor când se examinează tipuri de scriere făcute la mai multe secole unul de altul sau provenind din ținuturi depărtate unul de altul.

Săpăturile au dus la descoperirea unui număr mare de scrieri extrem de vechi (datând din epocile de la Uruk și de la Jemdet-Nasr, adică din ultimele secole ale mileniului IV), care sunt adevărate pictograme; se poate observa din

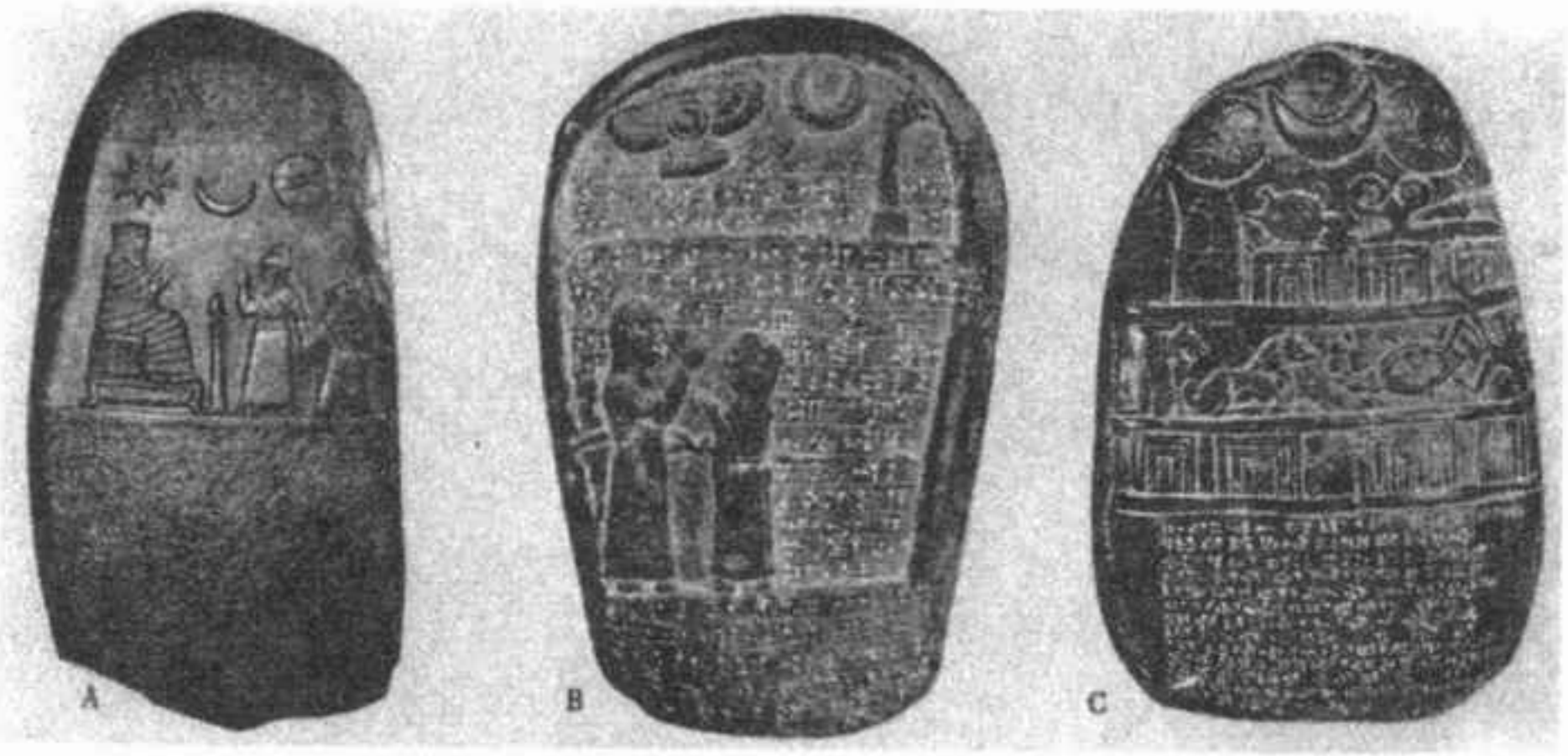

Stela lui Naram-Sin (regele Akkadului, sec. XXIV î.H.) —
cele trei fețe comemorează victoriile regale
(Muzeul Luvru)

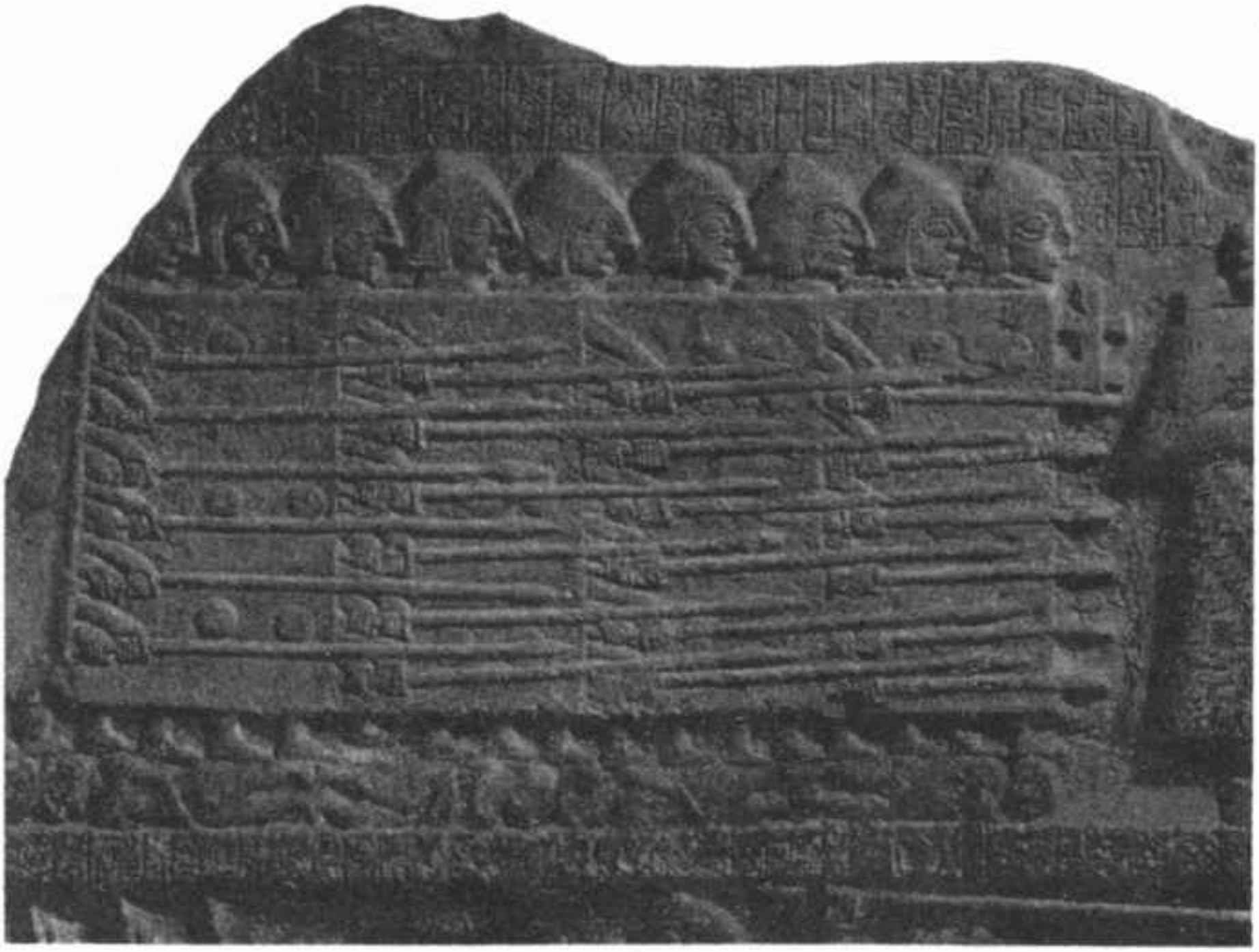

Stela Vulturilor de la Tello, Lagash (2450 î.H. — calcar)

textele de la începutul mileniului III că transformarea era aproape făcută, dar, cu toate acestea, prototipul unor semne nu a devenit de nerecunoscut. Mai târziu, evoluția se încheie și la fiecare din cele două mari imperii ale Mesopotamiei, Babilonia și Asiria, care au avut fiecare școlile lor de scribi, semnele la care hieroglifele primitive au ajuns nu sunt aceleași. Această diferență este adesea mai mult aparentă decât reală; ea ține doar de prezentarea elementelor semnelor.

Se pot deosebi trei mari categorii în scrierea limbii mesopotamiene după perioada ei pictografică: semnele vechi devenite lineare, folosite între anii 3000 și 2000, semnele asiriene și semnele babiloniene, folosite între sfârșitul mileniului II î.H. și începutul mileniului I î.H. Se înțelege că în timpul celei de a doua perioade semnele sunt mai întâi un compromis între cele din mileniile III și I.

Aceste trei scrieri creează deja greutăți, dar nu sunt singurele. Este ușor, când se scrie în pictograme, să se indice toate obiectele obișnuite, dar când trebuie exprimate idei, verbe de exemplu, este necesară recurgerea la un șiretlic: se holărăște că un anume semn, pe lângă obiectul pe care-l reprezintă, va indica și o anumită idee; dar, când numărul acestor semne este foarte mare, începe confuzia.

Pentru a rezolva situația, asiro-babilonienii au dat semnelor lor cu valoare ideografică o valoare silabică, adică i-au dat valoarea uneia din silabele numelui obiectului pe care îl reprezenta (de oblcei, prima), apoi s-au folosit de ele pentru a indica modul cum trebuie citit un semn care avea mai multe valori. Se așeza semnul silabic după cel care reprezenta ideea și se alegea pentru primul semn, în timpul lecturii, valoarea care se potrivea cu silaba finală, rezultând un cuvânt care se termina cu această silabă.

Mai sunt și alte tehnici pentru orientarea cititorului în această mulțime de semne a căror combinare variază la

infinit, și care fac din scrierea cuneiformă cea mai greu de descifrat din toate scrierile antichității. Noi, care avem un alfabet cu un număr restrâns de litere, care se pot folosi foarte ușor, rămânem uimiți în fața unei asemenea complexități, dar trebuie să avem în vedere că descoperirea unui mic număr de litere care corespunde tuturor sunetelor simple ale unei limbi nu este o concepție primitivă.

Asiro-babilonienii au știut să despartă cuvintele în silabe și chiar să ajungă la sunete simple pentru vocalele *a, e, i, u*; dar nu au mers mai departe; fenicienii sunt cei care au creat alfabetul după cum apare în textele găsite la Ras-Shamra care datează de la mijlocul secolului XIV î.H; literele lor provin din sistemul cuneiform, dar asta are puțină importanță; ceea ce contează este ideea de alfabet; texte cum sunt cele din Sinai și din Byblos reprezintă adevărate schițări ale sistemului. Totuși, când asiro-babilonienii au scris substantivele descompunându-le în silabe au făcut un mare pas înainte în modul de reprezentare a ideilor printr-un semn; astfel era introdusă precizia în scrierile lor.

A părut de mirare faptul că asiro-babilonienii, care aveau desigur în limba lor, ca toți semiții, sunetele aspirate de diferite intensități, nu aveau semne pentru a le reprezenta pe toate. Aceasta din cauză că scrierea de care se serveau era împrumutată de la poporul sumerian, căruia această scriere i se potrivea deoarece limba lor nu avea aceste sunete aspirate și pentru că sistemul ideografic era suficient pentru a reda ideile unui popor care a trăit cu trei mii de ani înaintea erei noastre. Asiro-babilonienii au folosit cum au putut, deci, un instrument nepotrivit să redea propria lor limbă. Faptul că ei n-au inventat, decât pentru unu sau două sunete, semne care să permită să redea toate "aspiratele" din limba lor, nu dovedește că ei nu le pronunțau.

Descifrarea

Pe măsură ce săpăturile aduceau la suprafață monumente și scrieri ale anticei Mesopotamii, specialiștii în descifrare își dublau eforturile. Scrierea cuneiformă era cunoscută de mult timp în Europa, călătorii din vechime aducând mai multe mostre și, pe la sfârșitul secolului XVIII, chiar se identificaseră câteva caractere. Faptul că primele monumente cunoscute au fost întâlnite în Persia, a fost în folosul descifrării, deoarece în timp ce în Mesopotamia scrierea cuneiformă este asiro-babiloniană, în Persia se regăsește, pe lângă scrierea din Mesopotamia, și scrierea persană — mult simplificată, deși folosește tot caractere cuneiforme. Deci începerea acțiunii de descifrare s-a făcut cu succes pe varianta cea mai ușoară a acestor scrieri.

Se folosesc două căi pentru descifrarea unei scrieri necunoscute: când există o inscripție bilingvă, adică o traducere a inscripției într-o limbă cunoscută, se caută numele proprii din inscripția necunoscută și se determină astfel valoarea literelor sau semnelor; a doua cale nu apelează la texte bilingve, dar presupunându-se cărei limbi îi aparține inscripția, se lucrează prin tatonare. Așa s-a procedat cu inscripțiile persane găsite la Persepolis (și, mai recent, cu textele de la Ras-Shamra și cu pseudo-hieroglifele din Byblos). S-a presupus că în ele trebuia să se afle numele regilor constructori ai monumentelor și s-a căutat să se găsească cuvântul care înseamnă "rege" apoi numele proprii ale acestor monarhi în limba persană.

De Sacy (1793) și Grotefend (1803) au făcut primii pași pe această cale și, treptat, s-a putut stabili, cu destulă

certitudine, alfabetul persan, folosind limba din Avesta[1] care era considerată apropiată de cea a ahemenizilor, regi considerați, pe bună dreptate, constructori ai monumentelor din Persepolis.

Aceste rezultate au fost folosite pentru descifrarea textelor asiro-babiloniene. Rawling a descoperit la Behistun, pe drumul care leagă Hamadan de frontiera Irakului, o inscripție cu caractere cuneiforme de trei tipuri diferite; una (B) era scriere persană. Cu mare greutate, Rawlinson a copiat o parte din aceste inscripții și specialiștii au început descifrarea.

Partea care era scrisă în persană a putut fi citită și cum în ea regele Darius își prezenta victoriile, era de presupus că și celelalte două inscripții o reproduceau pe prima; era un caz analog cu cel al descifrării hieroglifelor egiptene.

Hincks, în 1847, a ajuns la concluzia că semnele din cea de-a doua parte a inscripției (C) reprezentau, adesea, fie o silabă (nu o singură literă), fie un cuvânt întreg. Până în 1855 a reușit să stabilească semnificația a 252 de semne.

Faptul că un semn putea să aibă mai multe valori a fost confirmat în aceeași perioadă de J. Oppert, primul care a reușit să cunoască semnificația tăbliței numite *silabare,* care sunt traducerea în semne silabice a cuvintelor reprezentate printr-un singur semn. În 1857, când s-a apreciat că descifrarea era făcută, patru asirologi, Hincks, Rawlinson, Oppert și Tabbot au tradus, separat, fiecare același text. Concordanța a fost atât de mare încât s-a considerat că rezultatele obținute până atunci în tehnica descifrării erau bune.

Există mai multe *silabare*: unele, în fața unui semn din scriere, îi redă silabic numele (așa cum noi spunem, un

1) ansamblu de cărți sacre ale mazdeismului (religie din Iranul antic).

m, un *l*, un *i*) și modul lui de citire descompus în silabe.

Altele servesc pentru traducerea în semită a ceea ce înseamnă semnul. Să luăm, de exemplu semnul DU, care în sumeriană este semnul piciorului:

— se citește GUB când înseamnă "a sta în picioare";
— se citește GIN, când înseamnă "a merge";
— se citește TUM, când înseamnă "a aduce" etc.

După cum am văzut, primele săpături s-au făcut pe teritoriul asirian și pentru acest motiv această știință a fost numită asirologie. Mai târziu, când au fost descoperite vestigiile civilizației babiloniene, denumită astfel de la Babilon, capitala imperiului, s-a alăturat un al doilea termen, și știința s-a numit: asiro-babiloniană. Apoi, în 1869, remarcând că cele mai vechi dinastii se intitulau "regi din Sumer și din Akkad", Oppert a propus numele de sumerieni pentru nesemiți și de akkadieni pentru semiți, nume care au fost unanim acceptate.

Numele de caldeeni, dat arbitrar tuturor locuitorilor Mesopotamiei, provine de la un trib care trăia în sud; această denumire a fost abandonată.

2

CRONOLOGIA

Stabilirea datei exacte a evenimentelor din istoria civilizației din Asur și din Babilon este o problemă foarte delicată. La mesopotamieni, anii erau denumiți după un eveniment deosebit: "anul urcării pe tron a regelui"; "anul în care regele a săpat canalul cutare"; "anul în care regele a devastat țara cutare"; scribii au datat uneori trei ani după același eveniment, spunând despre al doilea: "anul care a urmat după cel în care etc.", și despre al treilea: "anul

care a urmat după acela care a urmat celui în care etc."

În epoca asiriană, anul era numit de către *limmu*. Se numeau astfel unele personaje trecute pe o listă, pentru că fiecare din ei a dat numele unui an. Primul an întreg al domniei lua numele: *cel al urcării pe tron*; apoi venea *cel al Marelui vizir*, cel al *Tartanului* (generalul comandant) etc.; unii ani își luau numele de la notabilități; când seria se termina, se lua de la capăt.

În epoca neobabiloniană și în epoca persană, anii erau socotiți de la anul de începere a domniei unui rege. De aici provine greutatea în adoptarea unei cronologii sigure pentru epocile foarte vechi, despre care informațiile istorice sunt foarte rare. La prima vedere pare că n-ar fi o dificultate de nedepășit să se reconstituie o cronologie adăugând totalitatea domniilor. Dar, dacă cititorul caută în diferite lucrări tratând despre civilizația Asiei occidentale antice, va constata că, adesea, datele adoptate nu concordă. Pentru primul mileniu dinaintea erei noastre, avem lista evenimentelor, care, ținute la zi din domnie în domnie, nu permit să se facă greșeli importante. Pentru perioada anterioară, incertitudinea este mai mare și crește pe măsură ce se înaintează în trecut.

Listele dinastice

Sursele de informații sunt de două feluri:

1. listele dinastice din care un anumit număr au ajuns până la noi;

2. documentele referitoare la anii scurși de la un eveniment important până la un altul (acestea trebuie folosite cu prudență, deoarece nu concordă întotdeauna).

Listele dinastice, de asemenea, diferă între ele, fiecare atribuind unei dinastii un alt număr de regi și alți ani de

domnie. Cea mai mare sursă de erori este dată de faptul că dinastiile sunt înscrise una după alta, deși unele au domnit în totalitate sau în parte în același timp. Lista cea mai completă este cea a colecției Weld-Blundell.

Ea deosebește o perioadă prediluviană în timpul căreia regii au domnit timp de mai multe mii de ani și o perioadă după "potop", în care sunt incluși în cursul dinastiilor, la un loc, personaje devenite zei mai târziu, muritori cu o longevitate imposibilă, pentru a se ajunge treptat la cifre mai rezonabile și, până la urmă, la realitatea istorică.

Perioada antediluviană și potopul

De mult timp, istoricii caută să explice această perioadă antediluviană; tăblița din colecția Weld-Blundell alocă 241.000 de ani domniei a opt regi!

Probabil că nu este vorba de ani obișnuiți, ci de săptămâni și chiar de zile; numai în acest fel se poate interpreta gândirea redactorilor antici! Se pare însă că este vorba de o perioadă legendară și că în ochii asiro-babilonienilor civilizația lor se întindea la infinit în trecut.

Mai rămâne problema Potopului care împarte lista dinastică în două perioade. M. Woolley, săpând în Ur, a găsit în stratul civilizației denumită Obeid, un strat steril datorat unei puternice inundații. M. Watelin, la Kish, a constatat prezența unui strat analog. La Fara, anticul Shuruppak, chiar în patria lui Umnapishtim, cel care s-a salvat la potop, misiunea germană a lui M. E. Schmidt (1931) a găsit după stratul II, care coboară de la suprafața solului la trei metri adâncime și corespunde dinastiei arhaice, un strat I care este din epoca de la Jemdet-Nasr. La acest nivel, între 4 și 5 metri adâncime, s-a găsit un strat steril de argilă și de nisip care s-a bănuit a fi un sediment datoral

unei inundații. Sedimentul de la Kish se găsește în straturile superioare; el este mai nou decât perioada de la Jemdet-Nasr și mult mai nou decât sedimentul din Ur; dar este mai apropiat de cel din Fara. Câteva secole separă deci aceste evenimente; nu este vorba, așadar, de un "potop", ci de mai multe inundații, așa cum s-au produs adesea, odinioară, când cursurile Tigrului și Eufratului nu erau încă regularizate. Fără îndoială, amintirea impresionantă a acestor calastrofe periodice este evocată la mai multe popoare ca un episod în care un potop ar fi distrus totul.

Să vedem acum de ce potopul de la Kish se potrivește mai bine cu tradiția decât cel din Ur. Cel din Kish se găsește între civilizația de la Jemdat-Nasr și începutul perioadelor care pentru noi sunt istorice și lasă, pentru începutul acestei perioade, prea puțin loc pentru alte evenimente; ori, lista Weld-Blundell cuprinde exact două dinastii între potop și prima dinastie din Ur care ne este cunoscută. În această perioadă (care începe de la stratul din Jemdet-Nasr și se termină la prima dinastie din Ur) avem dovada, datorită săpăturilor, existenței unei mari activități în Sumer: vestigii ale unor temple, ex-voto-uri din abundență. Dar, și acest lucru este important, cele două dinastii care preced prima dinastie din Ur nu fac încă parte din Istorie. Prima (I-a din Kish) numără 23 regi pentru 24510 ani; a doua (I-a din Uruk), numără 12 regi pentru 2310 ani. Doar cu I-a dinastie din Ur (4 regi în 177 ani) se ajunge la date, desigur exagerate, dar totuși de luat în seamă. Într-adevăr, săpăturile au descoperit monumente cu numele suveranilor din această dinastie. Cu această dinastie intrăm în Istorie, la o dată care poate fi fixată pe la anul 2700 înaintea erei noastre. Modul de stabilire a acestor date, ca și a celor ce vor urma, este necesar să fie explicat.

Observații astronomice

S-a încercat datarea orientată după unele fenomene astronomice înscrise pe tăbliță în unele domnii. În acest fel, cu ajutorul eclipselor, a apariției unor stele concomitent cu răsăritul Soarelui, care au fost înscrise pentru o anumită domnie, s-au obținut date, din care unele au fost reținute. Plecând de la ele s-a căutat să se umple golurile din documente. În acest fel, luând ca punct de plecare prima dinastie babiloniană pentru care părintele Xavier Kugler a stabilit o dată fixă, savanții au reconstituit toată istoria anterioară; dar aici apar cele două surse de erori de care am vorbit: dinastiile nu sunt indicate cu o aceeași durată pe liste și, în realitate, ele nu sunt toate succesive. Corectările asupra duratelor dinastiilor și asupra sincronismului lor au fost influențate de părerile fiecărui savant și s-a ajuns la mari nepotriviri.

Se înțelege deci ușor că stabilirea cronologiei din epocile foarte vechi nu poate fi decât relativă. Cronologia care fixa începutul istoriei pe la anul 4000 î.H. a fost abandonată de asirologi care s-au împărțit în două categorii: unii care vorbesc de o cronologie scurtă (începutul istoriei pe la anul 3000 î.H.), iar alții de o cronologie ultrascurtă, bazându-se pe unele argumente noi.

Noi propuneri

Concluziile acceptate până acum câtva timp au fost reconsiderate datorită unor noi descoperiri, întărite și de descifrarea textelor din Mari care spun că regii Hammurabi din Babilon și Shamshi Adad I din Asiria, ale căror

domnii erau considerate ca foarte îndepărtate una de alta, au fost, din contră, contemporane: (Shamshi-Adad I) 1726-1694 și (Hammurabi) 1728-1685. Această rectificare duce la o scădere generală, cu circa 300 de ani, a datelor provenind din mileniile III și II î.H.

M. P. Gilber a propus următoarele date:

— perioada Jemdet-Nasr a fost simultană cu perioada thinită (3100-2900 î.H.);

— dinastiile arhaice I și a II-a coincid cu dinastia a III-a și a IV-a din Ur și cu a V-a dinastie (2700-2450 î.H.) din *Lagash* (aproximativ 2800-2425 î.H.);

— dinastia din Akkad (începând pe la 2450 î.H.) simultană cu a V-a dinastie (începând în 2425 î.H.).

O altă propunere, a lui M. M. Alliot dă datele următoare: începutul perioadei thinite 2850, a celei de a III-a dinastii 2585, a celei de a IV-a dinastii 2530, a celei de a V-a dinastii 2395.

Cititorul poate găsi în tabelul cronologic de la sfârșitul cărții, datele adoptate până acum, precum și cele care sunt nou propuse.

3

SCURT ISTORIC

Perioada protoistorică și cea dinastică arhaică

Nu avem la dispoziție nici un document scris; doar arheologia poate aduce unele dovezi prin descoperirile sale pentru perioada protoistorică, începând cu epoca de piatră și mergând până la un stadiu evoluat în care mesopotamienii, cunoscând deja cuprul, se ocupă de arhitectură și sunt în stare să realizeze opere artistice.

Primele două părți ale perioadei dinastice arhaice arată un progres mai accentuat în dezvoltarea societății prin ridicarea de monumente cu nume de suverani. Aceste două părți corespund aproximativ primelor două dinastii denumite "cele de după potop" dar scribii nu ne-au lăsat despre ele decât date imprecise.

Perioada din Ur și din Lagash

Alta este situația părții a treia din *perioada dinastică arhaică*, parte numită: cea din Ur și din Lagash. Pentru ea există o sursă istorică sigură datorită documentelor provenite de la regii și patesii din Lagash, de la începutul istoriei până la dinastia din Agade sau Akkad fără întrerupere, cu toate că Lagash, deși foarte bogat, nu a fost decât un centru secundar, un oraș care nu a fost niciodată capitală, reședință de dinastie.

Cea de-a treia dinastie este prima din Ur, întemeiată de *Mesannipadda* (pe la anul 2700) despre care nu știm nimic sigur. De asemenea, nu se știa nimic despre fiul său Mes-Ki-un-nunna sau Meski-im-Nanna.

Lui *Eannadu* din Lagash, fiul lui Ur-Nanshe, de la care ne-a parvenit Stela Vulturilor în care se laudă că a cucerit orașul Ur, se pare că trebuie să i se atribuie căderea primei dinastii din Ur.

De aici înainte, cunoaștem succesiunea regulată a dinastiilor din Lagash până la venirea akkadienilor.

Toată această perioadă a fost dominată de luptele dintre orașele din Sumer, în special Lagash și Susa. Stela Vulturilor comemorează lupta victorioasă pe care Lagash a purtat-o contra orașului Umma din apropiere, din cauza unui teren cu palmieri. În tratatul comemorat de stelă este amintită delimitarea pe care o făcuse odinioară *Meslim*,

regele din Kish, între cele două orașe. Acest Meslim trăise cu una sau două generații mai înainte. *Entemena*, nepotul lui Eannadu, i-a înfrânt din nou pe oamenii din Umma care nu respectaseră clauzele tratatului.

Se pare că puterea a trecut, apoi, treptat, în mâinile marilor preoți ai orașului care au făcut multe nelegiuiri prin abuz de putere. *Urukagina* a provocat o revoltă și a îmbunătățit viața în oraș. Dar revolta a fost curând urmată de o invazie străină și *Lugalzaggisi*, patesi din Umma, a domnit în Lagash pe care l-a jefuit, și în orașele vecine, timp de douăzeci și cinci de ani.

Dinastia din Agade[1] (sau Akkad)

În nordul țării Sumer se găsea țara Akkad și în orașul Agade (neidentificat încă), fiul adoptiv al unui grădinar care făcea libații într-un templu, *Sargon*, denumit Bătrânul, a devenit rege al orașului. Cucerirea orașului Agash a fost doar un succes printre multe altele de care legenda leagă numele lui Sargon. El a cucerit țara Sumer și a ajuns, se zice, până în Cipru și până în partea orientală a Anatoliei. O epopee numită a "Regelui Cuceritor" vorbește de o delegație de negustori semiți veniți în fața lui Sargon să-i vorbească de jignirile de tot felul pe care trebuie să le suporte în țara asiatică unde s-au instalat, dincolo de "munții de argint" (Taurus). Generalii, fără îndoială sătui de război, caută să-l convingă pe Sargon să renunțe la ideea de a întreprinde o nouă expediție. Negustorii stărue. Sargon invadează Burshahanda, localitate din apropierea Cezareei (Capadochia), jefuiește țara și revine

1) stat și dinastie din Mesopotamia de jos (2325-2160 î.H.) întemeiat de Sargon cel Bătrân. A fost distrus de invadatorii barbari (guți) veniți din munții Zagros.

în patrie mulțumit. Ceea ce ne face să bănuim că în această poveste există un nucleu de adevăr este prezența, câteva secole mai târziu, chiar în acest loc, a unei colonii semite care se ocupa cu comerțul. Cuceririle lui Sargon în Mesopotamia nu au fost trainice; cetățile s-au revoltat contra lui, prima menționată fiind a Babilonului. Regii *Urumush* și *Manishtusu* care i-au succedat lui Sargon, au restabilit liniștea; cel de-al doilea a avut chiar timp să-și extindă domeniile cumpărând noi suprafețe pe care le-a plătit foarte bine.

Naram-Sin a restabilit cu greu integritatea imperiului; dar, tocmai când credea că reușita lui va fi durabilă, la sfârșitul vieții, o nouă coaliție a apărut amenințătoare. În această coaliție se găseau regi ai triburilor semite Kish, Amurru și cea mai mare parte a viitorilor dușmani ai Mesopotamiei, regii hitiților, cei din Kanesh (fără îndoială Cezareea) și cei din Amanus.

Poporul guti. Gudeea

Sfârșitul dinastiei akkadiene a fost fără strălucire. Munteni guti, din Zagros[1], au ocupat treptat câmpia, chiar în perioada ultimilor regi din Agade.

După o dinastie din Uruk efemeră, muntenii guti s-au instalat în Mesopotamia pentru mai mult de un secol. Lipsiți de cultură, ei nu au lăsat nimic în urma lor; lamentări religioase deplâng calamitățile care au pustiit țara. Treptat, ei au renunțat să mai distrugă și au permis locuitorilor câtorva regiuni din sudul Mesopotamiei să ducă o viață liniștită, plătind un tribut important.

Aceasta este, neîndoielnic, și cazul orașului Lagash

1) Lanț de munți din Asia occidentală, care domină Mesopotamia irakiană și Golful Persic.

care avea ca patesi pe Gudeea (secolul XXIII î.H.). Personajul este desigur vasal deoarece el trimite un tribut în alimente pentru "Regele și Regina" muntenilor guti. În acel moment, se pare că toate forțele spirituale din Sumer s-au adunat la Lagash, sfârșitul țării Sumer nemaifiind departe. Gudeea s-a consacrat construcțiilor și nu s-a mai războit decât pentru a respinge un atac al țării Anshan, învecinată cu Elamul.

Utu-hegal. A treia dinastie din Ur. Isin și Larsa

Uruk, care sperase, după sfârșitul agadeenilor, să întârzie sau să respingă invazia muntenilor guti, reia, până la urmă, ofensiva și-i învinge pe invadatori. Fondatorul noii dinastii, *Utu-hegal*, îl înfrânge pe regele muntenilor guti, *Tirigan*, îi ia toată averea și-l face prizonieră întreaga familie.

După puțin timp, regalitatea este dominată de o a treia dinastie din Ur (2100-2000 î.H.), demnă continuatoare a civilizației din timpul lui Gudeea. *Ur-Nammu*, primul din regii săi, înlătură ruinele lăsate de guti, anexează tot Sumerul și ocupă țara Akkad. *Dungi* (sau *Shulgi*) este succesorul său; el trebuia să lupte permanent contra muntenilor din est care devin amenințători; pentru aceasta el fortifică Susa[1] pe care o anexează. Fiul său, *Bur-Sin*, continuă opera paternă și îl are printre vasali pe *Zariku*, regele Asiriei, țară care intră acum în istorie.

Shu-Sin (sau *Gimil-Sin*), continuă lupta contra dușmanilor tradiționali din est, dar este obligat să-și fortifice frontiera la nord-vest pentru a se apăra de amoriți[2].

1) capitala Elamului.
2) popor semit nomad instalat în Siria în anul 2000 î.H. și în Mesopotamia în anul 1900 î.H. A dispărut în secolul XII î.H.

Dar invazia pașnică a acestora și începuse; documentele din epocă citează multe nume amorrite sau personaje cărora li se atribuie această origine. *Ibi-Sin*, ultimul rege al dinastiei, luptă contra regatului Mari de pe Eufratul de mijloc și contra Elamului. El este înfrânt și făcut prizonier.

Pe la anul 1955 î. H., două regate iau locul celui din Ur, unul având capitala la Isin, celălalt la Larsa, ambele fiind orașe din Mesopotamia de jos. Cel din Isin este întemeiat de *Ishbi-Irra*, amorrit, adică semit; cel din Larsa este condus de o dinastie elamită; amândouă dinastiile și-au împărțit succesiunea regilor din Ur, dar fiecare vroia să la domeniile celeilalte. Dinastia din Larsa reușește să o facă vasală pe cea din Isin (pe la 1730 î.H.) pentru puțin timp.

Prima dinastie din Babilon

În acest timp, Sumu-abum, amorrit, se proclamă rege al Babilonului, întemeind prima dinastie a acestui oraș (1830-1530 î.H.). Cu toată dușmănia lui Ilushuma din Asiria, Sumu-abum anexează, unul după altul, Sippar și Kish. În timpul domniei primilor săi succesori, dinastia din Larsa a distrus-o pe cea din Isin și asta a dat posibilitatea lui Hammurabi din Babilon (1728-1685 î.H.) să cucerească Uruk și Isin. Rim-Sin, regele din Larsa, s-a refugiat în Elam, leagănul dinastiei sale. Regele Hammurabi îl urmărește și-l face prizonier (pe la 1700 î.H.). Din acest moment, Hammurabi își extinde regatul treptat. El se îngrijește de administrație, sapă canale, face legi și impune o religie națională, anexează la Babilon regatul Mari și prin aceasta neliniștește Asiria. Se crede că unul din prinții asianici, *Anita*, regele din Kussar, neavând puterea de a susține coloniile semite din Capadocia, întemeiază imperiul hitit, care se va dovedi adversarul de temut al Mesopotamiei.

Hitiți, kassiți[1] și mitanniți[2]

Pentru dinastia din Babilon pericolul a venit în același timp atât din nord-vest cât și din est. Hitiții au trecut peste munții Taurus, probabil din cauza invaziei indo-europenilor care trecuseră prin Helespont în Asia mică — așa cum o vor face mai târziu galații — sau înaintaseră de-a lungul Caucazului până pe platoul Iranului, alungând din calea lor populațiile devenite sedentare. Hitiții au cucerit Alepul și Babilonul — pe care-l părăsesc după ce l-au jefuit. Kassiții veniți din munții Zagros, înlocuindu-i pe muntenii guti de altădată, cuceresc Babilonul după mai multe raiduri și întemeiază o dinastie durabilă.

Mesopotamia, mai cultivată, îi va civiliza pe noii cuceritori și-i va asimila treptat (1500-1168 î.H.). Se pare că 1500 î.H. este anul când kassiții au cucerit definitiv Babilonia, pe care o ocupau parțial încă de la sfârșitul dinastiei din Babilon. Este o perioadă de frământări în care, la început, s-a produs migrarea clanului lui Abraham din țara Ur în țara Canaan, s-au extins hicsoșii[3] în Egipt și a fost întemeiat, de către hurriți asianici, pe care-i conducea o aristocrație indo-europeană, regatul din Mitanni.

Una din primele acțiuni deosebite ale acestui nou regat este supunerea Asiriei. Dar regatul din Mitanni nu este durabil; așezat între asirieni, babilonieni și hitiți, el a fost

1) popor din munții Zagros, din care o parte s-a stabilit în Mesopotamia în secolul XVIII î.H. O dinastie kassită a domnit în Babilon (1500-1168 î.H.)

2) locuitori ai unui imperiu hurrit care a dominat Mesopotamia de sus și Siria de nord (secolele XVI-XIV î.H.). Imperiul a fost distrus în secolul XIII î.H. de Salmanasar I, rege al Asiriei.

3) triburi nomade asiatice care au invadat Egiptul și l-au stăpânit în secolele XVIII-XVI î.H.

absorbit treptat și împărțit între acești adversari ai săi, deși era aliat cu Egiptul.

Sfârșitul mileniului este însemnat prin invazia Popoarelor Mării[1)], compuse din populații din insule și din Balcani. Imperiul hitit este desființat pentru totdeauna la trecerea acestor popoare; țara Canaan este devastată, dar invadatorii sunt opriți de Ramses III la granițele Egiptului. De acum încolo, lupta pentru putere se restrânge la cele două mari puteri care rămân în Mesopotamia, asirienii și babilonienii.

Asiria

După o perioadă de frământări și de lupte fără însemnătate, Asurnazirpal (884-860 î.H.) apare ca primul mare rege, iar urmașul său Salmanasar III (859-824 î.H.) în 35 de ani de domnie a efectuat 32 de campanii militare. La circa un secol după el, dinastia sargonizilor, după numele întemeietorului său Sargon II (721-705 î.H.), va da Asiriei cea mai mare putere pe care a avut-o vreodată.

Sargonizii

Sargon II, fiul lui Teklatphalasar III a cucerit, chiar la începutul domniei sale, Sammara, capitala regatului Israel, alungând locuitorii; el a înăbușit o revoltă a Babilonului și s-a luptat cu o coaliție formată din popoare din Canaan și Egipt, zdrobindu-i la Qargar. A pornit apoi spre nordul Asiriei pentru a supune regatul Urartu (lacul Van) și pe

1) invadatori indo-europeni care, veniți din zona Mării Egee și Mării Negre au năvălit în Orientul Apropiat în secolele XIII- XII î.H. Ei au fost înfrânți de Egipt.

mushki al căror prinți reluaseră tradiția marelui imperiu hitit din Asia Mică. Sargon le-a anexat teritoriul până la Halys, făcând în același timp, din Karkemish un oraș asirian.

Sargon II a murit asasinat în 705 î.H. și l-a urmat la tron fiul său *Sennacherib*. El a trebuit să înăbușe revoltele obișnuite la fiecare început de domnie, și între ele pe cele din Babilon și Tyr. Ezechia, regele din Iudeea, a trebuit să plătească Asiriei un tribut mare. Una din campaniile lui Sennacherib, fără mare rezultat, a fost cea făcută contra Elamului pe care l-a atacat pe mare. Pentru aceasta, el și-a adus flota, construită în orașele din interiorul țării, pe canale și fluvii. Sennacherib a murit, în anul 681 î.H., asasinat de unul din copiii săi.

Asarhaddon (681-668 î.H.), un alt fiu al său, a atacat Egiptul și a cucerit Memfisul în 671; mai înainte însă s-a luptat cu mezii și cu sciții.

După moartea lui, cei doi fii ai săi au devenit: Asurbanipal (669-626 î.H.) rege al Asiriei, iar Shamash-shum-ukin rege al Babilonului. Cauza dușmăniei ulterioare dintre cei doi frați a fost inegalitatea împărțirii. Asurbanipal a înăbușit revolta din Egipt care izbucnise imediat după moartea tatălui său și a ajuns până la Teba. Taharqu, regele Egiptului, a fugit în sud. Shamash-shum-ukin s-a aliat cu Elamul care se revoltase și Asurbanipal l-a asediat în Babilon unde el a și murit în incendiul orașului (episod din care grecii au scos legenda lui Sardanapal). Apoi a venit rândul Elamului care a fost jefuit. Devastarea orașului Susa, a fost cumplită, cum nu se mai văzuse; mormintele regilor au fost profanate iar clădirile complet distruse. Asurbanipal a trebuit să lupte, spre sfârșitul domniei, cu mezii, instalați pe platoul Iranului, care ajunseseră până la zidurile Babilonului.

Succesorii lui Asurbanipal au fost înlăturați de acești noi dușmani. Nabopolassar, guvernatorul Babilonului, s-a aliat cu mezii. Cetatea Ninive a fost distrusă în anul 612 î.H.;

Soldați asirieni conducând prizonierii de război — basorelief din palatul lui Asurbanipal de la Ninive (British Museum)

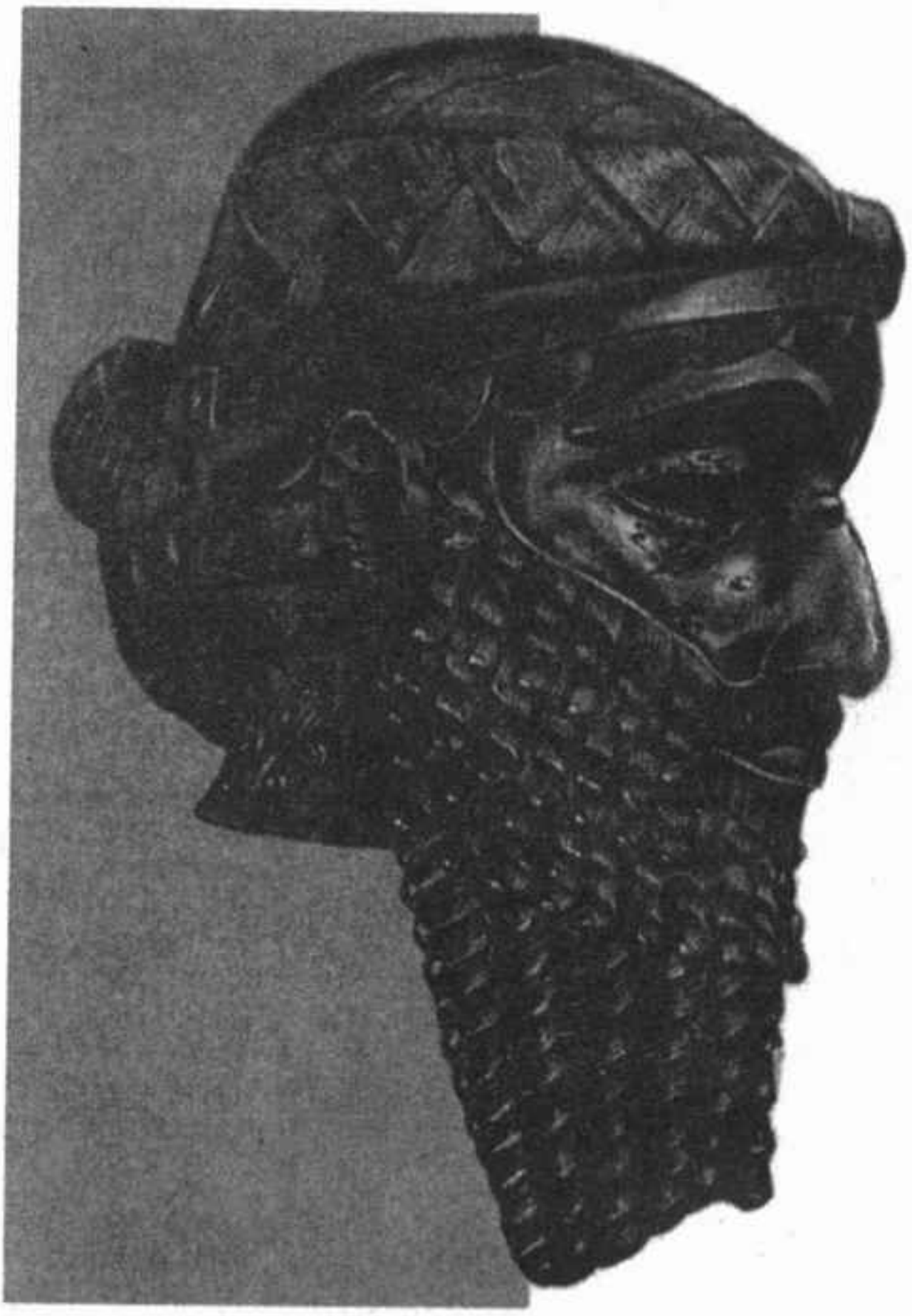

Capul regelui *Sargon* (artă agadeană din a doua jumătate a mileniului III î.H. — bronz)

ultimul rege al Asiriei, Sin-shar-ishkun (620-612 î.H.), a trebuit să se refugieze în Harran; hegemonia Asiriei a fost preluată de Babilon.

Neo-babilonienii

Asia vestică a fost împărțită atunci între mezi și babilonieni. Noul Imperiu din Babilon a continuat politica Asiriei și regii săi au trebuit să înăbușe aceleași revolte; Nabucodonosor II (604-561 î.H.) a cucerit de două ori Ierusalimul în 596 și 587, deportându-i locuitorii ("captivitatea din Babilon"), a ținut Egiptul în frontierele sale, a distrus Tyrul și Sidonul și a făcut din Babilon un oraș a cărui splendoare a uimit antichitatea.

Perșii ahemenizi

Cyrus, regele din Anzan (sud vestul Persiei) s-a revoltat contra mezilor și, luându-le locul ca putere în Asia Mică, a atacat Babilonul unde domnea slabul Nabonide și l-a supus în 539 î. H.; orașul a fost cucerit, se spune, fără luptă, în timpul unei mari serbări, guvernatorul Gubaru deschizând porțile. Hegemonia în Orient a trecut în mâna Persiei, ai cărei suverani, ahemenizii, după ce vor cuceri Asia până în India, vor fi învinși de Grecia.

Babilonul, sub ahemenizi, a devenit capitală doar cu numele, adevăratele capitale fiind mai la est, la Susa, ca reședință de iarnă, și la Persepolis, reședință de vară. În toată perioada Imperiului ahemenid, Mesopotamia a fost doar o satrapie[1] a imperiului, primind ordine fără a mai

1) provincie condusă de un guvernator (satrap) din imperiul persan.

da; ea a participat la măreția, dar și la înfrângerea ahemenizilor în luptele lor contra Greciei, în războaiele medice. Pentru noi, europenii, aceste războaie au o importanță deosebită prin faptul că Grecia, simbol al civilizației occidentale, a fost implicată; pentru Orient ele n-au fost decât expediții ca cele făcute altădată în Mesopotamia și ca cele făcute pentru a înăbuși răscoalele și pentru a impune tribut. Înfrângerile lui Darius la Marathon în 490, ale lui Xerxe la Salamina (480) și la Plateea (479), au salvat Grecia de dominația străină, dar nu au avut nici o influență asupra stabilității imperiului persan. Grecia a devenit chiar aliata lui Artaxerse III și flota ei l-a ajutat să combată revoltele din Siria și din Egipt care a fost recucerit sub Artaxerse III.

Alexandru al Macedoniei

Încurajat de înfrângerile care dovediseră că Persia nu era invulnerabilă, un nou adversar a apărut la granițele imperiului. Alexandru, fiul lui Filip, regele Macedoniei, cu armate mult inferioare numeric dar cu o mare mobilitate, a repurtat numai succese când a atacat Persia în anul 334. Ahemenizii dispuneau de o mulțime de ostași, dar numai garda regală, Nemuritorii, avea o adevărată pregătire militară. Alexandru a trecut în forță Granicul[1]; Darius III Codoman, ultimul rege ahemenid, îl întâmpină în câmpia lui Iisus, dar este învins (333). Una după alta, Mesopotamia, Suslana[2], marea capitală Persepolis, puțin sau deloc apărate, cad sub dominația lui Alexandru. Darius este asasinat de ultimii lui partizani. Alexandru reorganizează imperiul. La înapoierea sa la Babilon, unde dorea să-și

1) fluviu din Asia Mică.
2) provincie a imperiului persan (fostul Elam).

stabilească viitoarea capitală datorită poziției sale centrale, Alexandru moare. El reușise însă primul să pună Orientul, cu civilizația lui de mai multe ori milenară, sub dominația tânărului Occident.

În rezumat: în Mesopotamia pot fi deosebite *trei zone:* la sud, Sumerul cu Eridu, Lagash, Umma, Nippur etc.; în centru, viitoarea Babilonie cu Kish, Agade, apoi Babilonul și Sippar, care formase la început țara Akkad; la nord, Asiria, ale cărei orașe erau Asur, Kalah, Ninive. Istoric, rolul Asiriei este încheiat în 612, iar cel al Babiloniei în 538, dar limba asiro-babiloniană persistă până în era noastră sub succesorii lui Alexandru, iar civilizația mesopotamiană va influența încă mult timp pe cea a întregului Orient.

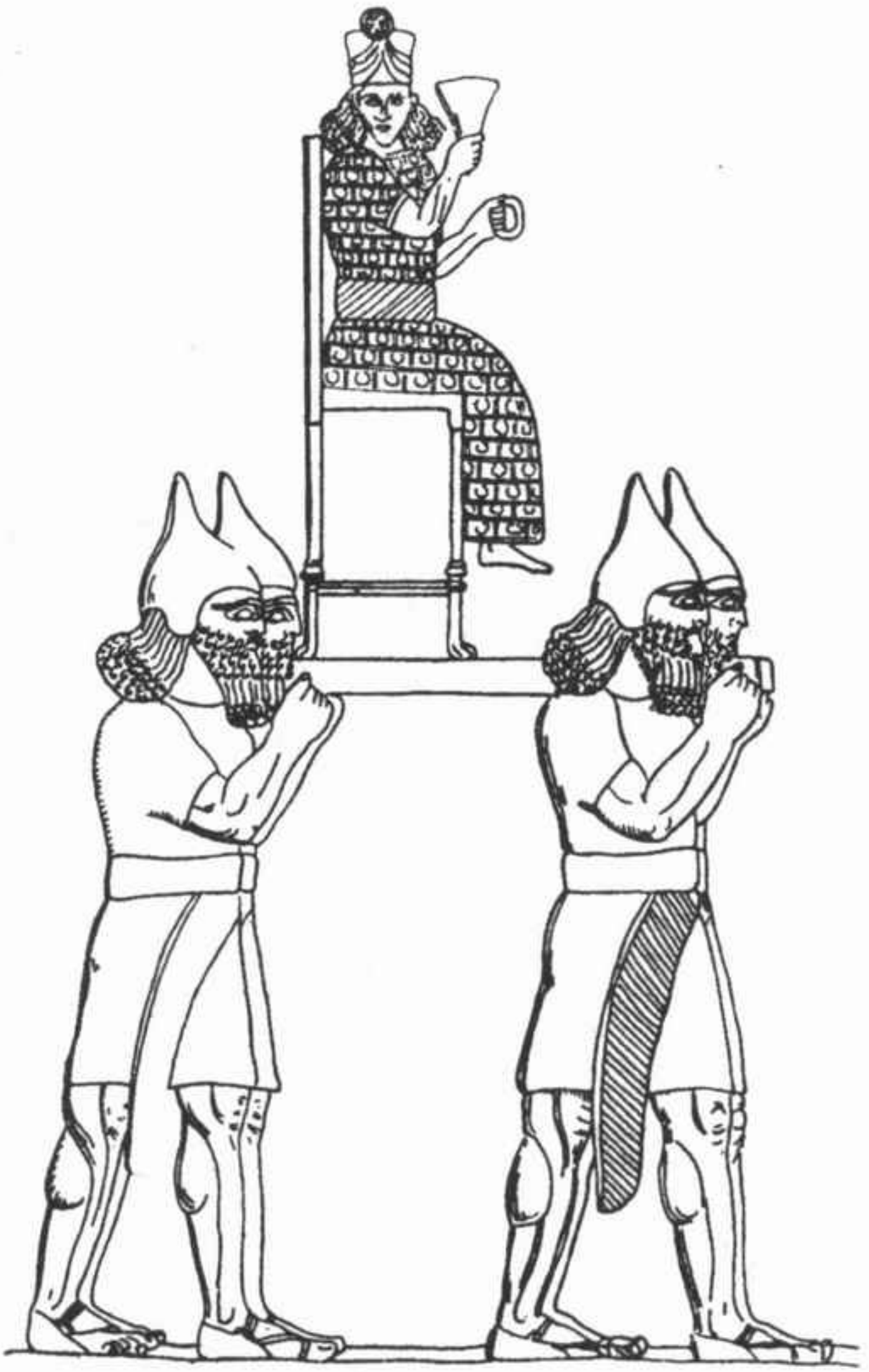

Statuia unei zeițe purtată ca pradă de război

4

RELIGIA. SERBĂRILE

Statuie dublă a divinității (artă asiro-hitită, sec. XII î.H.) — cuplul divin protejează orașul Guzana

1

Religia

Divinitatea

eligia asiro-babiloniană a fost la origine cu precădere naturistă. Atunci, omul venera forțele și fenomenele naturale care îl dominau și care îl uimeau; el le atribuia o putere deosebită considerându-le zeități. La fel a apărut cultul animalelor, bune sau rele, folositoare sau periculoase: taurul, leul, marile caprine; aceeași origine au avut-o forțele naturale: fluviile, munții, furtuna; apoi, cultul s-a extins asupra obiectelor celor mai diverse. Arta asiro-babiloniană la începuturile ei, ca și vechile legende caldeene, ne dovedesc că așa a fost. Cele mai vechi gravuri găsite la Susa reprezintă animale: tauri, lei, izolați sau în grup, caprine, arbori și astre, deoarece și marile astre prin importanța și aparența

lor mișcare au devenit obiect al adorației. Această fază pare a fi fost scurtă în Mesopotamia; de la apariția istoriei, omul a trecut la antropomorfism, a creat zei după propria lui imagine; fără îndoială însă că panteonul primitiv nu a fost uitat, ci s-a menținut mai mult sau mai puțin: un animal venerat devine un auxiliar sau un dușman învins al noii divinități.

Cuplul divin

La începutul istoriei, zeul apare ca o ființă umană însoțită de un animal: Adat, zeul trăsnetului, cu taurul său; Ishtar, zeița fertilității, dar și a războiului, cu leul său, iar în unele regiuni, cu porumbelul său.

Odată cu înfrumusețarea aspectului sub care era prezentat zeul, concepția de divinitate se înnobila: din forțele naturale, omul desprindea principiile creației și distrugerii, ale binefacerii și vătămării. S-a ajuns la ideea de zeu sub cele două aspecte omenești, masculin și feminin; zeul asigura reproducerea și fertilitatea, iar zeița păstra caracterul de fecunditate.

Evoluția a continuat când au apărut orașele, fiecare din ele având zeul său protector; dar acest zeu-patron nu era un zeu exclusivist, admițând și cultul altor divinități. Uneori când un oraș, ca urmare a unui război victorios, dobândea hegemonia asupra altor orașe vecine, el își adăuga în panteonul lui și zeii noilor supuși. Oricât de stufos ar părea un panteon, trebuie să avem în vedere că unele divinități aveau mai multe nume (în sumeriană și în semită) și că mulți zei puteau fi reduși la un prototip, deosebindu-se doar prin unele mici trăsături.

Panteonul

Iată lista divinităților principale (deoarece mai sunt încă multe altele!) din orașele anticel Mesopotamii, cu caracterul lor predominant.

Anu era stăpânul cerului; el locuia în empireu[1] unde îi primea pe zei la sfat; el avea toată puterea pe Pământ. A fost cinstit în Dêr, în Erech și în Girsu, cartierul sfânt din Lagash.

Enlil (în sumeriană) era stăpânul uraganului și al potopului; i se mai spunea *Bel* adică "stăpân" în semită. El comanda oamenilor și fixa destinul lumii. Era cinstit în special în Nipur. Soția lui era *Ninlil* (în sumeriană) sau *Belit* (în semită) adică "doamnă"; ulterior a fost identificată cu Ishtar.

Adad era zeul ploii binefăcătoare și al inundațiilor moderate, dar era și stăpânul trăsnetului și uraganului, al furtunii neașteptate care provoacă creșterea apelor distrugătoare. Locuia în munți și probabil că a fost adus din vest de semiți. Cultul său s-a răspândit în Asiria de la începuturile istoriei asiriene.

Ea, la sumerieni *Enki* (stăpânul pământului), a devenit zeul apelor, în special al *marelui abis* pe care asiro-babilonienii îl numeau *apsû*. Pământul era pentru ei un platou rotund, deasupra căruia stătea bolta cerească pe care ei o credeau solidă. Deci omul trăia sub o semisferă goală și întregul sistem plutea pe apele *marelui abis*. În timp ce *Anu* locuia în cerul situat dincolo de bolta înstelată, *Ea* domnea în *apsû*. El era stăpânul meseriilor și înțelepciunii, dar și al vrăjilor, deoarece mesopotamienii considerau că

1) (mitologie) sferă cerească cea mai îndepărtată de Pământ, locuință a divinităților superioare.

omul fusese făcut de el din argilă. Cultul lui era ținut mai ales în Eridu, aflat atunci pe malul Golfului Persic.

Sin (în sumeriană *Nanna*), zeul Lunii, era venerat în Harran și în Ur. Cultul său se pare că a fost anterior celui al Soarelui, oamenii din vechime fiind mai atrași de mișcările Lunii; el măsurau lunile anului după fazele satelitului; *Sin* conducea timpul și era considerat, ca și *Ea*, deosebit de înțelept.

Shamash, fiul lui *Sin*, zeu al Soarelui pentru tot ce era binefăcător în el, era un războinic, dar înainte de orice era zeul dreptății; lumina sa făcea să dispară întunericul în care se ascundea *Cel rău*. Era venerat în Sippar și în Larsa.

Lângă *Shamash*, trebuie să-l indicăm pe *Nergal* care conducea regatul morților. Pentru asiro-babilonieni, omul, după moarte, mergea în lumea de jos, *arallu*, numită și "țara de unde nu mai este întoarcere"; fără a fi nefericit, el avea acolo un trai vrednic de milă, târându-se în întuneric și în praf, neavând de mâncare decât bucatele funebre puse de cei vii pe mormântul său; cu atât mai tristă era deci situația celor care nu aveau mormânt sau care nu aveau urmași: nimeni nu le va face slujbe funebre și vor fi permanent înfometați. *Nergal* era considerat și "furnizor" al domeniilor sale, deoarece el era zeul epidemiilor, al ciumei și, în timp ce *Shamash* era Soarele binefăcător care va deveni Apollo al grecilor, *Nergal* este asimilat cu Soarele de amiază care, în Mesopotamia, este o calamitate care usucă vegetația și provoacă insolații oamenilor și animalelor. Locul lui de cult cel mai celebru era Kutha; el era asistat de zeița *Ereshkigal*, soția lui. Aceasta, la origine, domnea singură în Infern; mânîndu-l pe *Nergal*, zeul a năvălit în domeniul ei și de atunci cei doi domnesc împreună. Dar nu trebuie să ne imaginăm că *arallu* era un loc de tortură; condițiile de trai erau ceva mai aspre (căldură, praf, lipsă de apă și mâncare, întuneric) decât pe

pământ, dar *Nergal* și *Ereshkigal* nu erau călăii morților. Ei domneau cu blândețe și dreptate, deoarece morții erau supușii lor.

Ninurta care l-a înlocuit pe zeul din Lagash, *Ningirsu* (stăpânul din Girsu), a devenit zeul războiului; el era cel care ținea armele regilor; templul său era Eninnu, la Lagash; mai târziu a fost venerat în Kalah. El avea ca paredră[1] pe zeița *Gula* care avea în grijă medicina; *Gula* s-a identificat cu *Babu* (sau *Baba*) care a fost zeița paredră a lui *Ningirsu*.

Marduk, fiul lui *Bel*, era zeul patron al Babilonului. Când dinastia lui Hammurabi a făcut din Babilon orașul fără rival în Mesopotamia, s-a considerat că un astfel de stat nu putea avea decât un zeu excepțional și preoțimea din Babilon, s-a străduit să-l așeze pe *Marduk*, divinitate puțin cunoscută până atunci, în fruntea zeilor; au născocit povestea că el i-a salvat pe zei în lupta contra lui *Tiamat*, haosul, și că aceștia, drept răsplată, au pus în mâinile lui puterea supremă. Ca urmare, *Marduk* a luat cu forța sarcinile lui *Bel*, tatăl său, și chiar o parte din cele ale altor zei; a fost declarat creatorul oamenilor, ca *Ea*, și i s-au atribuit înțelepciunea și cunoștințele în domeniul vrăjilor ale acestuia; dar și-a păstrat și atributiile de altădată de zeu agrar; știm că emblema lui era *mamu*-ul, adică hârletul. Mai târziu, *Marduk* a avut aceeași soartă ca predecesorii lui, deoarece fiul său *Nabu*, zeul scrierii și cel care deținea tăblițele Destinului, a reușit să-l înlăture din orașul Borsippa, unde cultul lui a devenit cel puțin egal cu cel al lui *Marduk* la Babilon, în timpul imperiului neobabilonian.

Iată povestea *Creației*, al cărei nume în akkadiană este *Enuma elish*: la început era doar haosul; era reprezentat

---

1) (din greacă - "cel care stă alături") divinitate cu rang subaltern asociată la cultul și funcția altei divinități.

ca un monstru, *Tiamat*, care a dat naștere primilor zei; aceștia aveau fiecare progenitura lor. *Tiamat* s-a căit curând că i-a născut pe acești zei și ajutat de acolții săi, monstruoși ca și el, a vrut să-i ucidă. Zeii au fost nevoiți să se apere ca să nu piară, dar le lipsea curajul. Atunci, într-o adunare solemnă, ei l-au însărcinat pe *Marduk* să lupte pentru ei, cu armele lor, promițându-i supremația asupra tuturor dacă va fi învingător. *Marduk* a acceptat și l-a atacat pe *Tiamat*. Victoria i-a revenit lui *Marduk*, care l-a despicat pe *Tiamat* ca pe un pește; din prima jumătate a făcut cerul, din a doua, pământul și zeii l-au aclamat ca pe șeful lor. Această versiune tendențioasă care vrea să-i dea lui *Marduk* primul loc, era un aranjament din epoca dinastiei lui Hammurabi; ea se potrivește cu o legendă anterioară care presupune existența unei baze pentru tot ce există: *apsû*, abisul de apă pe care este așezat pământul și un cer superior, în care zeii se adună înainte de luptă. Crearea omului este opera unui zeu, *Marduk* pentru babilonieni și mai înainte *Ea*, *Asur* pentru asirieni; crearea omului s-a realizat fie prin frământarea argilei de către zei și formarea figurii omenești peste care el a suflat dându-i viață, fie prin stropirea pământului cu sângele său.

Asur s-a bucurat de aceeași soartă în Asiria, ca *Marduk* în Babilon. Clerul din Asiria a imaginat o cosmogonie asimilându-l pe *Asur* cu *Anshar*, unul din descendenții lui *Abu*. Stăpân al lumii, el a fost considerat de asirieni, popor cuceritor și luptător, ca un războinic. El era reprezentat trăgând cu arcul pe stindardele cu care asirienii porneau la război și-i conducea pe regii Asiriei în luptă.

Toți acești zei aveau câte o zeiță paredră, din care unele obscure; unele erau doar simple ipostaze, de exemplu cea a lui *Nabu*: *Tashmetum*.

Nici una din ele, în orice caz, nu a ajuns la faima lui *Ishtar*, principiul feminin al reproducției și al fecundității din întreaga Asie occidentală. De la început, s-au contopit în

ea mai multe divinități sau cel puțin mai multe tradiții și a fost considerată ca zeiță a dragostei, dar și ca zeiță a războaielor; sub primul aspect ea era cinstită în Erech, sub al doilea în Arbeles. În funcție de oraș, era considerată fiica lui Sin, Anu, Shamash, Anshar, Enlil, Ea, Ninurta și ca soție a lui Anu, Asur, Enlil, Marduk, Shamash, Sin și Tammuz. Asirienii, popor războinic, au adorat-o ca zeiță a războiului, având-o ca soț pe războinicul zeu, Asur.

Între zei și geniile bune și rele de care vom vorbi mai departe, există unele figuri pe care grecii le numeau eroi și anume semizeii; dintre ei, se distinge *Ghilgameș*, rege în Uruk, a cărei mamă a fost zeița *Ninsun*. *Ghilgameș*, dotat cu o forță extraordinară, a servit ca prototip pentru Heraklès din mitologia greacă și este prezentat într-un poem foarte vechi, realizând fapte eroice legendare; el se împrietenește cu *Enkidu*, personaj cu trup de om și picioare de taur, contra căruia a luptat la început; el îl învinge pe uriașul *Humbaba* în țara cedrilor, Amanus, atrage mânia zeiței Ishtar asupra lui respingându-i dragostea și care, pentru a se răzbuna, atâță taurul ceresc contra lui. Îngrozit de moartea prietenului său Enkidu, Ghilgameș pleacă în căutarea plantei care transformă "bătrânul în tânăr", o descoperă, o culege și apoi o lasă să-i fie furată de un șarpe. Ghilgameș întrunește toate caracteristicile unui personaj legendar și fabulos, în stare să stârnească imaginația.

Triadele

Odată cu constituirea unor state mai stabile, preoții au încercat să pună ordine în haosul creat de multitudinea zeilor cu caractere identice.

Zeii foarte asemănători au fost reduși la unul singur, care avea cea mai mare faimă. Între cei rămași s-a creat o ierarhie, fiind împărțiți în triade. Prima triadă îi cuprindea pe Anu, Bel și Ea, iar a doua pe Sin, Shamash și Adad. Fiecărela i se alătura o zeiță reprezentând principiul creator feminin, adică Ishtar pentru a doua triadă și *Nana*, o altă înfățișare a lui Ishtar, pentru prima. Această împărțire în triade a divinităților asiro-babiloniene era artificială și nu a făcut decât să încarce panteonul.

Concepția de zeu unic n-a apărut niciodată în gândirea asiro-babilonienilor. Evreii au fost cei dintâi care au proclamat divinitatea *unică* a Universului.

Potopul

Vom folosi pentru povestea potopului babilonian, unul din poemele introduse artificial în epopeea lui *Ghilgameș*.

Zeii, părându-le rău că au creat omenirea, au hotărât s-o extermine, s-o acopere cu ape; toți sunt de acord; doar unul singur, *Ea*, fiindu-i milă de oameni, îl dezvăluie servitorului său, *Umnapishtim*, proiectul. Îl sfătuiește să-și facă o arcă după dimensiunile pe care i le dă el, să se urce în ea cu ai săi și să încarce în arcă și animale-perechi; el va scăpa astfel de inundația provocată de zei. Așa s-a întâmplat: *Umnapishtim*, cel ales, s-a urcat în arcă:

"Tot ce am avut, spune el, am încărcat, tot ce era

sămânță a vieții a intrat în arcă; toată familia și rudele mele, animalele de pe câmp, meseriașii i-am urcat în arcă. *Shamash* stabilise momentul: «Șeful întunericului va face seara să plouă o ploaie îngrozitoare. Intră înăuntrul arcei și închide ușa.»"

Potopul a venit așa cum s-a prezis, atât de violent, timp de șase zile și șase nopți, încât zeii, chiar *Ishtar*, care fusese de acord cu el, s-au căit.

"Zeilor le-a fost frică de potop, au fugit, s-au urcat în cerul lui *Anu*. Zeii s-au chircit ca niște câini, s-au culcat pe zid. (...) Zeii sunt triști, cu ochii plini de lacrimi."

Când arca a eșuat pe pământul eliberat de apele ce se retrăgeau, eroul a ieșit din arcă și a făcut un sacrificiu pentru zei care a fost primit.

Această poveste care amintește, desigur, de epoca anterioară creării de canale, când solul mesopotamian era periodic pustiit de umflarea fluviilor, evocă episodul potopului biblic. Mai sunt oare și alte puncte de asemănare?

Tăblițele sumeriene fac aluzie la decăderea omului; la inocența sa după creație, în timp ce locuia într-o grădină minunată; la fericirea pierdută în urma unei greșeli despre care știm prea puțin.

Valoarea morală a zeilor

Zeul asiro-babilonian este un stăpân invidios, tiranic și interesat.

El l-a creat pe om spre folosul său; omul nu trebuie să se aștepte la vreo recompensă, ci la pedepse dacă nu-și face datoria. De altfel, acești zei, cu toate epitetele laudative care le sunt adresate de oameni, sunt ființe grosolane: se adună deasupra altarului de sacrificiu "ca niște muște" (poemul *Potopului*); "chelălăie ca niște câini" (poemul *Creației*);

"se lovesc peste coapse muscându-și degetele" (*Coborârea lui Ishtar în infern*); se insultă și mint. Ei nu au capacitatea de a prevedea viitorul: Enlil nu știe că Ut-Napiștim a scăpat în urma potopului, decât după ce l-a văzut.

Demonii

Atâta vreme cât omul îndeplinea voința zeului său, el avea dreptul de a fi protejat, fiind "fiul zeului său"; divinitatea era în el sau îl însoțea, așa cum o face îngerul păzitor în religia creștină. Dar dacă omul nu era ascultător, zeul se supăra, se îndepărta de el și îl pedepsea sau, nemaiprotejându-l, permitea nenorocirii să-l lovească. Era momentul pe care-l așteptau *demonii* babilonieni și credința în răutățile lor i-a torturat secole întregi pe nefericiții mesopotamieni. Ei erau înconjurați de demoni, de spirite, de strigoi care abia așteptau ca omul să le cadă pradă. Dar cine erau aceste spirite ale răului? Erau fiii lumii inferioare, descendenții îndepărtați ai lui Tiamat, într-o varietate infinită. Dar, în principal, exista o serie de șapte demoni deosebit de periculoși, ale căror fapte rele erau, adesea, amintite în descântece:

— "Cei Șapte s-au născut pe muntele din Occident; cei Șapte au crescut pe muntele din Orient; ei locuiesc în găurile pământului: din fundul pământului ies; ei, în cer și pe pământ: numele lor în cer și pe pământ nu există."

Dar acestor demoni înnăscuți, li se adăugau strigoii. Contingentul lor creștea cu cei care mureau fără ajutor, sau care nu erau îngropați, deoarece le lipseau ofrandele funerare și apa curată de care era atâta nevoie "dincolo".

Chiar cel vil puteau fi un pericol; vrăjitorii prin răutățile lor aveau puterea să-l oblige pe zeul protector al omului să-l părăsească și să permită unui demon să-l ia în

stăpânire; cei desfrânați, cei blestemați erau un alt pericol, contactul cu ei putea fi contagios.

Care erau consecințele acestei luări în stăpânire a omului de către demon? Uneori, simpla "posedare" cu toate neajunsurile mai curând sâcâitoare decât îngrozitoare: zgomote în casă, curent, fluierături, apariții, dar, cel mai adesea, boala care indica luarea în stăpânire a omului de către spiritul rău. Pentru asiro-babilonieni, păcatul însemna boală, iar bolnavul era un vinovat. Această etiologie a bolii domină toată medicina babiloniană. Păcatul crea terenul favorabil, micșorând rezistența omului și mărindu-i receptivitatea; demonul era asemănător microbului: el infecta individul și-și continua acțiunea dăunătoare până ce era eliminat. Exista un demon al febrei, altul al durerii de cap; acești demoni erau foarte temuți de babilonieni.

Modul de eliminare a demonului, va fi prezentat în amănunt când vom descrie descântecele proprii exorcismului, care erau folosite în magie și în medicină.

Clerul

Regele era pontiful, dar delega această funcție lui *urigallu*, marele preot care comanda clerul, corpul preoților, cei care "pot intra în templu (*eribbaiti*)".

Urmau preoții specializați, *kalu*, care pronunțau lamentările și care, cu ajutorul cantorilor (*nare*) acompaniau ceremoniile cu cântecele lor; *baru* interpreta voința zeului, explicând prezicerile, în timp ce *shailu*, cel care întreabă, avea ca misiune să descopere păcatul credinciosului. *Ashipu* și *mashmashu* spuneau descântecele și executau riturile necesare pentru a-l elibera pe credincioși de diavoli. *Ranksu* se ocupa de spălările de purificare, iar

pashishu, uns și el, efectua ungerile ritualice.

Corpul preoteselor avea multă importanță. Marea preoteasă (*entu*) le conducea; cea mai mare parte din preotese servea cultul lui *Ishtar*, zeița fecundității (una din înfățișările sale sub numele *Ishara*, care conducea și ocrotea încheierea căsătoriilor). Unele preotese par a fi avut rolul de a permite credincioșilor să efectueze cu ele actul care, prin magie plăcută, face să crească numărul membrilor familiei și al cirezilor. În orice caz, mai multe categorii ale acestor preotese nu trebuia să aibă copii sau, cel puțin, aceștia nu aveau o existență legală: *naditu* (în sumeriană *sal-me*), *sinnishat zikrum*, *quadishtu* (în sumeriană *nu-gig*, cea sănătoasă), *zer mashitu* (cea care înlătură sămânța). Preotesele care formau "curtea" lui *Ishtar* constituiau clasa *ishtarati*: acestea erau *kishreti* (pentru *sikreti*, cele închise), *shamhati* și *harimati* (preotesele prostituate).

Deși erau legate de cultul lui *Ishtar*, acestea din urmă erau judecate aspru: un fel de proverb recomanda să nu le iei de soție. Și totuși o *shamatu* adică o hierodulă[1] este cea care, în poemul lui *Ghilgameș*, trebuie să-l îmblânzească pe *Enkidu* omul sălbatic, pentru a-l conduce la "reședința sfântă a lui *Anu* și a lui *Ishtar*". Această zeiță are, de altfel, printre epitetele sale, și pe cea de curtezană a zeilor. Există, desigur, o deosebire pe care noi n-o putem sesiza astăzi, între prostituatele obișnuite și prostituatele sacre; se pare că doar intenția le diferențiază. Chiar *Ishtar* era invocată în împrejurările în care divinitatea n-ar fi trebuit să intervină: pentru asigurarea clientelei unei patroane de local, se făcea o rugăciune pentru ca ghicitorul, medicul, vrăjitorul și brutarul "să nu ocolească localul".

1) hierodoulos (în greaca veche): sclavă în serviciul unui templu.

Statuete specifice din *Templul lui Abu* de la Tell-Asmar
(cea din stânga îl reprezintă probabil pe Abu —Muzeul din Bagdad)

Bătălia unui demon bun cu un monstru — reproducere de pe un basorelief

Rugăciuni. Imnuri. Procesiuni

În documentele ajunse până la noi se găsesc mai ales rugăciuni ce se făceau în comun. Existau însă numeroase cazuri în care credinciosul se ruga singur față în față cu zeul său, mai ales când cerea, prin intermediul unui *ashipu*, să-i fie iertate păcatele sau să trăiască mult.

Când credincioșii se rugau în grup, ei cântau imnuri spre slava zeilor, acompaniați de instrumente. În ceremoniile de penitență, imnurile erau lamentații însoțite de instrumente cu sunete înfundate.

Procesiunea era obișnuită în ceremoniile religioase și chiar în cele civile. Pe un basorelief asirian care reprezintă cucerirea orașului Madaktu din Elam, populația iese din oraș în întâmpinarea învingătorului, avându-i în față pe muzicieni; femeile din cortegiu bat din palme după moda orientală.

Ofrande, libațiuni și jertfe

Ofrandele aveau un rol esențial în ceremoniile de cult având, desigur, scopul de a capta bunăvoința zeilor atunci când se punea temelia unui templu, a unui palat sau a unei porți a orașului; locuitorii defilau, aruncând în groapa unde fusese pusă cărămida de temelie (*temen*), câte un obiect de valoare, după posibilitățile fiecăruia; acestea erau tot "sacrificii" în sensul strict al cuvântului, credinciosul despărțindu-se de ceva la care ținea, care avea valoare pentru el, renunțând la el pentru a se face plăcut în fața divinității.

Ofrandele erau mai ales produse alimentare. Tăblițele

cu cheltuielile templelor ne arată ce cantitate uriașă de produse alimentare era rezervată pentru sacrificii; doar la Uruk, trebuiau zilnic pentru zeul *Anu*, cărula i se ofereau, în veselă de aur și argint, patru mese pe zi, mai mult de șaizeci de oi și cinci sute patruzeci de litri[1] de grâne.

Principalele ofrande — în afară de stofe, de pietre sau metale prețioase care îmbogățeau tezaurul templului și decorau statuile și mobilierul de cult, uleiul pentru ungerea statuilor și pietrelor sfinte — erau libațiunile și sacrificiile.

Libațiunea era actul prin care se răspândea un lichid în fața divinității (lapte, vin, bere, miere diluată cu apă). Se făcea și libațiune cu apă, care putea fi un act de magie, de atragere a ploii necesare recoltei, sau putea fi împrăștiată pentru sufletele morților însetate, din imperiul umbrelor, sau chiar pentru alimentarea zeilor, care și ei aveau nevoie atât de hrană cât și de lichide.

Ofrandele puteau fi alcătuite și din pâine, prăjituri, fructe, animale vii, care continuau să trăiască (este cazul porumbeilor pentru *Ishtar*, care zburau în curțile templelor, hrăniți de credincioși cu prăjituri și grăunțe, și animale care formau cirezile sacre ale zeilor) sau animale care urmau a fi sacrificate pentru divinitate (miei, iezi, tăurași, văcuțe). Modul în care erau ucise de preotul sacrificator (*nash patri* adică purtătorul de spadă) este reprezentat pe câteva monumente. Pe Stela Vulturilor care datează din prima jumătate a mileniului III se pot vedea pregătirile pentru sacrificarea unui taur. Acesta este întins pe spate legat de sol prin țăruși, cu picioarele și botul legate, cu gâtul întins.

După sacrificare, părți din animal (spata dreaptă, grăsimea) erau arse pe altare, așezate în curtea templelor cu fața la poartă, în aer liber. Altarele erau adevărate grătare de pământ ars, cu găuri de aerisire pentru a favoriza arderea.

---

1) unitate de măsură de volum (1 decimetru cub).

Alte părți ale animalelor sacrificate erau luate de preot și de preotul sacrificator.

O altă categorie de ofrande erau parfumurile și tămâia. Aceste produse erau aduse de expediții din țări îndepărtate. Tămâla era adusă din Țara Punt, regiune din sudul Egiptului sau din Arabia de Sud, din Țara lui Hadramat unde se găsea un mare centru de producție. Consumul de tămâie foarte mare în vechile religii făcuse ca prețul ei, datorită raritățli, să crească foarte mult, influențând istoria economică a epocii.

Ritualuri

Prin ritualuri se înțeleg perioadele ceremoniilor, gesturile pe care le face preotul și rugăciunile pe care le spune.

Deoarece ritualurile erau foarte complicate se putea întâmpla ca preoții să greșească sărind peste unele pasaje, ceea ce era considerat un mare păcat. Pentru aceasta, în ajunul marilor ceremonii, cum era cazul ceremoniei de Anul Nou, preoții mesopotamieni făceau o slujbă specială pentru a cere iertare zeilor pentru greșelile pe care erau siguri că le vor face a doua zi, în timpul slujbelor. Unele ceremonii durau mai multe zile, fiind intercalate cu procesiuni.

Cele mai complicate ritualuri erau acelea la care participa și regele, dar aproape la fel de complicate erau și cele necesare pentru construcția templelor. Trebuia purificat locul și atinsă curățenia morală prin izgonirea vrăjitorilor și a magicienilor. Locul era ales prin consultarea zeilor; aceștia participau prin consultații la întocmirea planului și la stabilirea dimensiunilor viitoarei construcții. Munca de construcție a templului era însoțită de rugăciuni,

de sacrificii, de purificare, iar regele implora permanent zeul pentru a-l susține în construirea unei locuințe plăcute pentru zeu, prin revelații și preziceri favorabile.

Nabonide vroia să restaureze templul din Harran: zeul i-a indicat ziua și luna în care trebuia să execute lucrările. Dar, înainte de toate, trebuia realizată cărămida de temelie; fără ea lucrarea nu putea dura. Ritualul prevedea până și materialul din care trebula făcut tiparul cărămizii de temelie. Și, când templul a fost terminat, zeii au fost introduși în clădire conform ritualului potrivit momentului.

Realizarea sfântului timpan

Aceste reguli nu se mărgineau doar la construcția unui templu care, totuși, nu se realiza în fiecare zi, chiar și mobilierul sacru trebuia făcut conform unei tradiții bine precizate. Iată cum se confecționa un *lilissu*, timpan cu picior care acompania cu sunetele sale grave cântecele din *Kalu*: după ce partea de bronz a timpanului era gata turnată, trebula să i se dea viață, sau, mai bine zis voce, acoperindu-l cu o piele care îl va face să răsune. Pentru aceasta, se alegea un bou negru fără nici un defect pe trup. Se pregătea "casa știlnței" cu libațiuni și arderi de mirodenii. Se introducea apoi boul; era legat — pe o rogojină care acoperea un strat de nisip — cu o frânghie din păr de capră; se făceau în jurul lui nenumărate sacrificii; se șopteau la urechea boului descântece și i se cânta din fluier. După ucidere, boului i se scotea tendonul din spata dreaptă; se acoperea corpul cu o pânză roșie; se răspândeau peste el libațiuni; i se tăbăcea pielea; cu ea se acoperea timpanul, după ce fusese fixată pe pânză de in, cu ajutorul tendonului deja pregătit. Apoi trebuia să i se dea viață noului *lilissu* și pentru aceasta i se făcea, ca unui om,

"spălarea gurii"; "se lua de mână" și era condus în fața divinităților.

Se deslușește evoluția ritualului: boul predestinat era adus treptat la starea de bou sacru; pânza roșie era pânza de doliu și libațiunea era necesară pentru a liniști sufletele morților; "spălarea gurii" timpanului îi dădea viață ca și statuilor divine și i se putea aplica gestul simbolic de a "fi luat de mână" pentru a indica pornirea procesiunii sale spre zei; de acum înainte, el nu va mai fi un timpan obișnuit, ci un instrument sacru, un timpan divin.

Rituri funerare

Se pare că riturile funerare mesopotamiene au fost influențate de concepția negativă asupra celor ce se întâmplă după moarte; n-au existat morminte somptuoase sau, cel puțin, ele nu au ajuns până la noi; mortul era, la început, îngropat gol în pământ, mai târziu era acoperit cu rogojini de trestie și închis într-un fel de butoale de pământ ars, care țineau loc de sicrie, sau așezat în cavouri boltite. Lângă el erau puse vase cu hrană și băutură; în epocile mai recente, fără îndoială imitându-i pe egipteni, bocitoarele își rosteau lamentările rituale; podoabe și cópii după obiectele personale ale defunctului erau puse alături de alte ofrande.

2

Sărbătorile

Din cauza mulțimii zeilor, sărbătorile erau numeroase, dar nici una nu întrecea splendoarea celei ce se celebra la începutul anului în Babilon, când se sărbătorea atât revenirea primăverii, cât și a lui *Marduk*, marele zeu oficial al imperiului.

Sărbătoarea se numea *Zagmuk*, adică începutul anului sau *akitu*, după numele unui templu cu acest nume în care ea se desfășura parțial, la începutul lunii *Nisan* (prima lună a anului).

Sărbătoarea *akitu* era o sărbătoare agrară foarte veche care se desfășura în două etape: prima, în plină vară, în care soarele ardea toată vegetația și în care culesul lăsa terenul gol și a doua, în momentul în care începea creșterea apelor sau apăreau ploile care fertilizau pământul.

Vechiul calendar sumerian prevedea două *akitu*, în a 7-a lună numită cea a lui *Tishrit* (începutul de an de toamnă) și a 12-a (începutul de an de primăvară, luna lui *Nisan* încălecând pe martie și aprilie). Aceste sărbători erau la baza cultului lui *Dumuzi-Tammuz*. La mesopotamieni el își petrecea viața între *Ishtar*, zeița fecundității, și *Ereskigal*, sora sa, care domnea peste lumea subterană. *Tammuz* rămânea câte șase luni cu fiecare din cele două zeițe. Doar mai târziu apare ideea că *Ishtar* se ducea ea însăși în infern să-și ia soțul.

Marduk, personaj principal

Ca urmare a efortului depus de clerici, în toată perioada dinastiei lui Hammurabi, pentru a-l aduce pe zeul Marduk pe primul loc în ierarhia zeilor, el a devenit zeul sărbătorii *akitu* din Babilon. Era, pentru cler, o bună ocazie de a-i afirma superioritatea. El era însoțit la sărbătoare de soția sa, zeița *Zarpanitum*, creatoarea vieții omenești sau vegetale; fiul său, *Nabu*, își părăsea templul din orașul vecin Borsippa pentru a asista la omagierea tatălui său.

Și alți zei plecau din sanctuarele lor pentru a veni la ceremonie: *Ninurta*, *Sin*, *Anu*, *Shamash*, *Ea*, *Enlil*, zeița *Babu*, *Adad* și încă alte multe divinități, mai puțin importante, erau prezente la celebrarea serbării.

Rolul regelui

Regele avea un rol preponderent în ceremonie. Pentru ca sărbătoarea să poată avea loc prezența lui era obligatorie. Când Asiria și Babilonia erau unite, regele Asiriei venea la Babilon pentru serbare atât din motive religioase cât și politice. La manifestările ce aveau loc în orașele mai mici, regele își trimitea un reprezentant îmbrăcat în haine regale sau, uneori, își trimitea doar hainele pentru a-l reprezenta.

Dacă regele nu putea veni din motive excepționale (o campanie militară sau nesiguranța călătoriei din cauza dușmanilor care invadaseră țara) atunci procesiunea nu mai avea loc.

Nemulțumirea era mare în acest caz dar nimeni nu-l putea acuza pe rege. De mai multe ori, în anii domniei

sale, *Nabonide*, care îl cinstea mai mult pe zeul *Sin* din Haran, nu a venit la Babilon pentru Anul Nou, și aceasta a nemulțumit grav atât poporul cât și clerul care, mai târziu, când au năvălit persanii, nu au fost alături de rege, primindu-l pe Cyrus cu bunăvoință.

Ceremoniile din primele cinci zile ale lunii Nisan

Despre ziua întâi nu există nici o informație; în ziua a doua a lui *Nisan* începeau riturile secrete; cu două ore înainte de răsăritul Soarelui, marele preot (*urigallu*) se ducea singur la Eufrat, se spăla în apa lui, apoi intra îmbrăcat în alb în sanctuarul lui Marduk, se ruga zeului, apoi deschidea ușile preoților care începeau riturile zilnice cu solemnitatea cerută de acest eveniment.

Pe 3 și pe 4 Nisan, rugăciunile începeau înainte de răsărit, credincioșii își manifestau cu mai multă căldură evlavia, iar regele se ducea în orașul Borsippa pentru a-l aduce pe zeul *Nabu*, fiul lui Marduk.

În ziua de 4 Nisan, marele preot recita în întregime poemul Creației. În ziua de 5 Nisan, în zori, marele preot îi aducea în templu pe descântători și pe purificatori care veneau cu apă de purificare și cu tămâie pentru a-și îndeplini sarcina și apoi sacrificau un miel. Cu corpul animalului frecau simbolic diferitele părți ale templului, pentru ca toată necurățenia să intre în el, după care cadavrul era aruncat în fluviu.

Pe drumul de la Borsippa la Babilon, în orașul Esagil, în templu, servitorii pregăteau un mare banchet pentru primirea lui *Nabu*, care sosea într-o ambarcațiune însoțit de rege. *Nabu* era dus în capela din Esagil împreună cu regele și acolo avea loc scena umilirii. Marele preot lua din mâinile regelui însemnele puterii regale și le depunea în

fața statuii lui Marduk: pentru scurt timp "regalitatea era ridicată în ceruri". Marele preot îl brutaliza pe rege, îl lovea peste față, îl silea să stea în genunchi și să recite rugăciuni. Când marele preot îl lovea pe rege, acestuia i se observa fața; dacă avea lacrimi în ochi era semn bun, Marduk era satisfăcut; dacă ochii rămâneau uscați, dușmanul urma să atace Babilonul; probabil însă că regele căuta să plângă. De astfel, toate evenimentele ceremoniei erau urmărite și interpretate: când regele se urcă în car, o face cu pasul sigur? dar caii cum se comportă?

Când se înnopta, se săpa o groapă în curtea templului din Esagil; se puneau în ea patruzeci de trestii și se turna ulei, miere și grăsime; se așeza un taur la marginea gropii și regele dădea foc trestiilor. În acel moment, regele retrăia marele poem al Creației, numit în akkadeană *Enuma elish* după primele cuvinte de început ale poemului "Când acolo sus...".

Zilele de 6 și 7 Nisan – SC

Pe 6 Nisan, soseau în oraș statuile celorlalți zei venind din orașele în care erau venerate. Dar în aceste zile, 6 și 7 Nisan, *Marduk* dispărea și începeau să se producă tulburări, cu scene în care indivizi se agitau gesticulând și pronunțând cuvinte nechibzuite. Totul reintra în ordine odată cu reapariția lui Marduk.

Se pare că aceste scene simbolizau relațiile dintre *Marduk* și fiul său *Nabu*, pentru că într-o scenă mimată ce se desfășura în templu, un curier alerga spunând: "Cine îl va aduce înapoi?". Apoi: "Cel care vine îl va elibera", aluzie la venirea lui Nabu, pentru că se spunea în continuare: "Zeul Nabu vine din Borsippa pentru a-și salva tatăl care este prizonier".

O altă interpretare ce se poate da acestei dispariții a lui *Marduk* (zeul cu cazma) este sfârșitul și revenirea vegetației deoarece *Marduk* era asimilat cu *Tammuz*, zeul vegetației, și intra în categoria zeilor fertilității.

Ziua de 8 Nisan

În 8 Nisan, zeii, în totalitate, între care și *Marduk*, se adunau în capela destinului, *parak shimati*. Aici zeii îi confereau lui *Marduk* noi calități, îi dădeau nume frumoase și atunci *Marduk*, pe jumătate convins de încrederea zeilor, le oferea o probă concretă a puterii sale: era proba unui veșmânt care apărea și dispărea după cum ordona *Marduk*.

Ceremoniile din 9 Nisan nu ne sunt cunoscute. Se pare că era o zi de reculegere înaintea probei care-l aștepta pe *Marduk* în lupta sa contra dușmanilor.

Procesiunea din 10 Nisan

Data de 10 Nisan era rezervată marii procesiuni la templul *akitu*. Nu a fost regăsit până acum situl cu acest templu care trebuie căutat în afara Babilonului, la o distanță destul de mică, la nord-est de poarta lui *Ishtar*. Acolo mergea cortegiul zeilor.

Încă din zori, zeii veniți la serbare ieșeau din capelele lor și se strângeau în curte, în așteptarea lui *Marduk*. În același timp monarhul, purtând însemnele regale, se îndrepta spre capela zeului Babilonului pe care-l chema astfel: "Ieși, Stăpâne, regele te așteaptă!"

Cum ar trebui să ni-i închipuim pe acești zei care luau parte la ceremonie, în urma lui *Marduk* și pe *Marduk* însuși?

S-a bănuit că preoți costumați ca zei țineau locul acestora în procesiune. Dar faptul că regele conducea procesiunea însemna că el, care era reprezentantul lui *Marduk* pe pământ, ar fi fost într-o poziție inferioară față de un preot care-l reprezenta pe *Marduk*. Era ceva de neconceput; mai sigur este că se făcea o procesiune cu statuile zeilor. Aceste statui erau din lemn, articulate, deoarece în texte se spune că zeul se ridica și se reașeza; ele erau îmbrăcate cu cea mai mare somptuozitate, însemnele și simbolurile lor erau împodobite cu pietre și metale prețioase; aveau dimensiunea unui om; aveau perucă, barbă, iar ochii străluceau dând impresia că trălesc.

Este posibil ca gura să fi fost articulată pentru a da impresia că spune da sau nu, sau capul să fi fost mobil pentru a face semnul de acceptare sau de refuz, asemănător cu unele sculpturi egiptene. Un exemplar foarte rar provenit dintr-un templu egiptean, se găsește la Luvru.

Înainte de pornirea Procesiunii, regele îi lua mâna lui *Marduk*. S-a presupus că o făcea ca un gest simbolic necesar investiturii regale și că prin acest gest regele căpăta dreptul de a domni. Dar adevărul este altul: regele atingea mâna statuii pentru a da semnalul de plecare.

Itinerariul Procesiunii

Procesiunea părăsea orașul Esagil și intra pe Calea Procesiunilor care se numea *Aiburshabu*, "dușmanul să nu o calce". Această Cale, regăsită în timpul săpăturilor, lată de 22 de metri, era mărginită, pe aproape 300 de metri lungime, de două ziduri înalte, groase de 7 metri, și era pavată cu dale de piatră. Zidurile erau acoperite cu cărămizi emailate de culoare albastru închis pe care ieșeau în evidență de fiecare parte un șir de șaizeci de lei

în poziție de mers, cu gura deschisă; era repetat același tip de leu cu coamă colorată de la brun închis la roșcat deschis.

Aceste animale, unul din simbolurile zeiței *Ishtar*, păreau că însoțesc și păzesc procesiunea. Partea de sus a zidului era împodobită cu o friză cu rozete albe.

Procesiunea se desfășura în mijlocul unei mari mulțimi care o urma în costume de sărbătoare, acompaniind-o cu cântece și muzică.

Mulțimea care nu avusese acces la primele ceremonii de la Esagil, putea acum să însoțească cortegiul până la Babilon pe marea Cale. După ce depășea poarta lui *Ishtar* și după ce se oprea pe un loc rezervat în acest scop, cortegiul ajungea la Eufrat. Zeii erau îmbarcați împreună cu carele lor pe vase aurite și vopsite în culori strălucitoare care îi duceau spre templul sărbătorii *akkitu*, care nu se cunoaște unde era așezat, dar traseul nu pare să fi fost lung. Acolo, zeii debarcau, erau urcați din nou în carele lor și, pe un drum mărginit de cedrii, ajungeau la templu.

Ziua de 11 Nisan

În ziua de 11 Nisan, se desfășura o ceremonie simbolică, după care cortegiul intra în Babilon urmând același drum până la Capela Destinelor.

Zeul și zeița erau conduși cu mare pompă în camera nupțială în care legătura lor asigura fertilitatea pământului, fecunditatea familiilor și a turmelor.

Nu se știe însă cine erau protagoniștii acestei ceremonii. Statuile zeilor sau oameni care-i reprezentau pe zei? Această parte a ritualului, cea mai importantă din toate în epoca primitivă, cerea o anumită componență a personalului templelor; o mulțime de femei făceau parte

din el, ca femei ale zeului, și regele, ca reprezentant al zeului pe pământ, era primul dintre preoții lui. El putea să îndeplinească actul atât de așteptat de popor, care dorea ca regele să-i aducă bunăstarea materială, împreună cu marea preoteasă care era, uneori, chiar regina Babilonului. Aceste practici constituiau ceea ce s-a numit prostituarea sacră, care nu era în religia babiloniană deloc degradantă, ba din contră.

Ziua de 12 Nisan, marca sfârșitul serbărilor; *Marduk* își relua viața obișnuită la Esagil, *Nabu* era dus înapoi la Borsippa, ceilalți zei reveneau în sanctuarele lor provinciale, în timp ce se depuneau în magaziile templului toate accesoriile serbării. Babilonul putea să trăiască încrezător în promisiunile zeilor!

Fragment de idol (mileniul III î.H. — din lut ars); acest idol funerar provine din faza societății matriarhale

5

PREZICERI. MAGIE. ȘTIINȚE

Gudeea șezând (sec. XXIII î.H.) — mică statuetă din diorit, una din puținele statui care ne-au parvenit întregi, reprezentându-l pe Gudeea, guvernatorul cetății Lagash

1

Prezicerile

Viața mesopotamienilor fiind dominată de preocupările religioase, este necesar să insistăm asupra importanței pe care o aveau două aspecte ale religiei lor, și anume: prezicerile și magia.

Spre deosebire de ușorul dispreț cu care este privită astăzi prezicerea, în viața civilă, politică și religioasă mesopotamiană ea avea un rol de prim ordin. Astăzi, pentru o călătorie în regiuni îndepărtate, noi ne informăm la un institut meteorologic despre starea vremii sau primim informații prin telefon sau radio asupra situației din țara pe care o vizităm. Acum câteva mii de ani, la plecarea unei caravane sau a unei expediții militare, mesopotamianul era informat asupra modului cum va decurge călătoria prin prezicere. Desigur, pentru marile campanii militare, informațiile primite de la spionii de la

frontieră sau din țările ce urmau să fie invadate aveau importanța lor; totuși erau incomplete. Pentru a ști dacă expediția va avea succes trebuia să se afle dacă zeii le erau favorabili. Posibilitatea ca zeii să le transmită oamenilor sfatul sau ordinul lor li se părea normală mesopotamienilor și metoda de informare era prezicerea.

Zeii prezicerii. Shamash

Oricare zeu putea să-l prevină pe om printr-o prevestire și, în special, să-i apară în vis pentru a-l înștiința de voința lui, dar numai doi zei aveau ca preocupare principală prezicerea; aceștia erau *Shamash* și *Adad*, "stăpânii oracolului".

Shamash, zeul-Soare, era fiul lui *Sin*, zeul-Lună. Era reprezentat ca un om în puterea vârstei. El apărea așezat pe un tron, însoțit de simbolul său, discul cu radiații în interior sau în exterior sau cu raze luminoase ieșind din umeri și ținând în mână cercul și baghela care erau însemnele puterii tuturor zeilor; alteori era reprezentat ca un Soare care răsare, apărând de dincolo de munții de la răsărit pe care pare că-i urcă; de o parte și de alta, zeii inferiori deschideau ușile batante ale porții estice pentru a-i ușura trecerea. El ținea în mână un obiect plat și lung, ușor încovoiat, cu dinți tăiați pe una din părți. Săpăturile au scos la iveală, mai ales în mormintele regale din Ur, ferăstrale din aur, obiecte ceremoniale care au exact forma celui ținut de *Shamash*, deci el era reprezentat având în mână instrumentul care-i permitea să-și croiască drum în cursul călătoriei sale nocturne.

Interpretările asupra traiectoriei pe care o realizează Soarele de când dispare la apus până când reapare la răsărit sunt destul de diferite; după unii, el călătorea sub platoul terestru, căci acolo exista și abisul apelor dulci;

Vas ritualic în formă de corn, terminându-se cu un cap de ied (bronz)

Pixidă din vremea lui Al-Mughira, 968 î.H (fildeș)

după alții, el urma un drum printr-un tunel făcut prin munțele care mărginea discul terestru și pe care era așezat cerul. El făcea această călătorie așezat într-un car.

Era normal ca *Shamash*, ființă luminoasă prin excelență, zeu al dreptății, care cunoștea lucrurile ascunse, să fi fost ales ca zeu care proiectează lumina asupra viitorului, arătând oamenilor ceea ce o așteaptă.

Adad

Al doilea zeu al prezicerii era *Adad*. El nu era un zeu originar din panteonul sumerian; el reprezenta furtuna și munții, dar acesta nu există în sudul extrem al Mesopotamiei; el era un zeu din Siria de sus, din regiunile muntoase, controla ploile și creșterea apelor fluviilor, dar era și zeul care nu-și punea stavilă puterilor sale: dezlănțuia furtuna, uraganul, provoca fulgerul și trăsnetul. Era reprezentat fie în picioare pe vârfuri de munte, fie pe un taur al cărui muget amintea oarecum de tunet. Soția lui era *Shala*, mai pașnică, fiind cunoscută și sub numele de "Doamna spicului".

Exista, de asemenea, un zeu al viselor, precum și alți zei legați de prezicere, dar nici unul nu se putea compara cu *Shamash* și *Adad* care cuprindeau în persoana lor toată puterea oracolelor.

Preoţii prezicători

Preotul prezicător era numit *baru*, "cel care vede, controlează". Lui *baru*, pentru că era un descendent spiritual al celui căruia zeii i-au destăinuit regulile prezicerii, *Enmeduranki* (omul perfect din punct de vedere fizic), i se cerea şi prezicătorului să nu aibă nici cel mai mic defect corporal; el nu putea să aibă strabism, dinţi lipsă, degete mutilate, o culoare urâtă a pielii.

Baru se bucura de o mare consideraţie în societatea epocii, responsabilitatea sa fiind covârşitoare; de interpretările lui depindea viaţa celui care venea să-l consulte. După ce îşi termina studiile — şi vom vedea mai departe ce fel de studii făcea —, prezicătorul era consacrat: i se tăia complet părul, după care era trimis într-un templu unde îşi exercita profesia, fie în ceremoniile publice, fie atunci când veneau credincioşii direct la el să-l consulte; serviciile lui erau plătite.

Un anumit număr de prezicători erau detaşaţi la palat; aceştia erau prezicătorii regali, adevăraţi funcţionari şi, pentru acest titlu, trebuia să depună jurământ. Prezicătorii palatului aveau mult de lucru deoarece clientul lor regal îi consulta permanent, chiar pentru cel mai mărunt lucru. Religia făcuse ca toţi mesopotamienii să aibă o teamă bolnăvicioasă, considerând că orice eveniment putea fi un semn prevestitor nefast; toată viaţa, clienţii prezicătorilor, chiar cei de rang înalt, aveau nevoie să fie liniştiţi.

Domeniul prezicerii

Acest domeniu era universal pentru mesopotamieni, deoarece totul în viață putea fi subiect de prezicere; dacă se producea un eveniment care nu era trecut în vreo culegere de prezicări, trebuia neapărat să fie trecut, deoarece nu se putea să nu fie încărcat de semnificații.

De unde provenea însă suma prezicerilor exacte, care era totuși necesară pentru ca prezicătorii babilonieni să fie considerați competenți și să-și păstreze locul pe lângă suverani mai mult de două milenii? Se poate invoca mai întâi legea probabilității; apoi ambiguitatea răspunsurilor.

Se mai poate ține seama de calitățile de vizionar ale prezicătorului. Există ființe cu un sistem nervos rafinat, care pot capta informațiile pe diferite planuri, în special din gândurile celui care-l consultă, și care pot trage concluziile logice din elementele care scapă altora. Fără îndoială că astfel de fini observatori, rari în epoca noastră, au existat altădată, dar ei n-au nimic în comun cu culegerile din domeniul prezicerii cu care sunt pline bibliotecile templelor mesopotamiene, culegeri de care ne vom ocupa mai jos.

Culegeri din domeniul prezicerii

Ceea ce este interesant în studiul artei prezicerii este stabilitatea tehnicii prezicerii și a concluziilor sale; chiar dacă în timp multe s-au schimbat, metodele tehnicii prezicerii au rămas aceleași ca acum patru mii de ani, iar interpretările nu s-au modificat. Tălmăcirile viselor la babilonieni au fost culese de către Artemidore din Daldia; această culegere se regăsește și în *Cheia viselor* de astăzi.

Tăbliţele cu semnele prezicătoare şi explicaţia lor nu sunt decât recopieri ale unor originale foarte vechi, îmbogăţite de numeroase observaţii făcute de-a lungul secolelor; unele din aceste observaţii puteau fi încorporate ca alare într-o culegere, altele erau puse deoparte, fiind pentru babilonieni material de studiu, din care sperau să obţină vreodată ceva.

Culegerile formează o parte importantă din literatura mesopotamiană, unele din ele prezentându-se ca nişte manuale de practică a prezicerii. Ca şi poemele, la babilonieni şi asirieni, culegerile sunt denumite după primele cuvinte ale textului lor. Acestea au fost de multe ori recopiate de-a lungul timpului, dar nu s-a făcut nici o modificare în ele; cuprinsul lor este religios, deci sacru; se putea adăuga şi, foarte rar, se putea scoate, dar sensul rămânea acelaşi. Stabilitatea textului a persistat peste vremi, formulele nu au fost modificate, cu excepţia greşelilor copiştilor.

Dezvoltarea acestei literaturi este dovedită de un fragment de catalog provenind din Spippar care clasează tăbliţele pe materii în fiecare secţiune:

Culegerea IV — prevestiri pe baza studierii astrelor;

Culegerea V — prevestiri pe baza studierii vântului;

Culegerea VII — prevestiri pe baza studierii ficatului;

Culegerea IX — prevestiri pe baza observării păsărilor;

Culegerea X — prevestiri pe baza interpretării viselor.

Fiecare culegere conţine 30-35 de tăbliţe. Alături de aceste lucrări, mai sunt unele care pornesc de la prevestiri, oricare ar fi ele, pentru o situaţie oarecare din viaţă. De exemplu, culegerea *Când un exorcist*[1] *se duce spre casa unui bolnav* prevede tot ce poate el întâlni pe drum şi i-ar putea influenţa consultaţia. Există şi alte lucrări care reprezintă colecţii de prevestiri de care trebuia să se ţină seama în viaţă.

---

1) cel care practică exorcizarea (alungarea demonilor prin rugăciuni).

Oracole directe

Oracolele cele mai clare, erau acelea pe care le dădea divinitatea când se adresa direct credincioșilor. Ele nu aveau nevoie, în majoritatea cazurilor, să fie interpretate; dar se pare că ele se adresau numai persoanelor de rang înalt, regi, mari preoți, miniștri sau, de multe ori, vizionarilor care culegeau în temple aceste comunicări și le transmiteau mai departe. Desigur, și oameni obișnuiți au putut avea astfel de revelații, dar cum nimeni nu le-a înregistrat, s-au pierdut pentru totdeauna.

În epoca eroică, cea a lui Ghilgameș, de exemplu, aceste comunicări directe erau foarte obișnuite: poemul ne descrie cortegii ale regelui și ale zeiței *Ishtar* întâlnindu-se, zeița cerându-l pe Ghilgameș, sau discuțiile dintre *Shamash* și Ghilgameș. Dar aceste timpuri trecuseră și, când zeii n-au mai locuit împreună cu oamenii, au comunicat, totuși, cu ei, arătându-li-se fie direct, fie în somn, fie prin intermediul profeților vizionari care raportau ce le-a spus zeul sau statuia acestuia.

Se pare că preoții babilonieni s-au folosit și ei de ceea ce s-ar putea numi "auxiliari ai profeției" de care s-au servit foarte multe alte popoare; și ei foloseau o *Pythia,* care le "spunea" oracolul. Sunt cunoscute, de asemenea, unele statui anume pregătite, analoge cu cele din Egipt, care puteau să dea oracole. Adesea, se punea în fața statuii zeului o tăbliță pe care era scrisă întrebarea și zeul răspundea prin da sau nu; se pare că el răspundea, în unele cazuri, chiar în scris.

Oniromanția

Cea mai folosită metodă de prezicere a fost prezicerea prin vise sau oniromanția. Uneori, omul după ce visa ceva ce i se părea că trebuie explicat venea la templu să i se dea explicația; alteori, omul dorea să aibă un vis în legătură cu ceva care îl interesa și atunci venea să se culce în templu; cu imaginația aflată de ceea ce îl înconjura acolo, pregătit de preoți și poate și de folosirea unor substanțe speciale, el visa, iar a doua zi dimineața i se putea explica visul. Mai mult chiar, asirienii foloseau tehnica de "a visa prin delegare"; regii își trimiteau la templu "visătorii" care apoi îi raportau regelui răspunsurile; ei visau în locul regelui, substituindu-i-se pentru a primi oracolele. Pentru mesopotamian nu era vorba de un vis ci de o realitate; dacă îl visa pe regele Asur, el credea că l-a văzut în realitate.

O grupă de vise face parte din categoria oracolelor directe despre care am vorbit; în ea sunt cuprinse aparițiile divine în timpul somnului, zeul comunicându-i credinciosului dorințele sale, ca și cum i s-ar arăta direct în timpul zilei. În acest fel, zeița *Ishtar* i s-a arătat în vis unui vizionar al regelui Asurbanipal care visa pentru rege, în dorința de a înșira armatele cărora le era teamă să traverseze fluviul Idide; ea a spus: "Voi merge înaintea lui Asurbanipal, regele pe care l-am făcut cu mâinile mele"; armatele au crezut și au traversat fluviul în siguranță.

Cel mai adesea, însă, visele aveau nevoie de o explicație. Regulile de interpretare, ceea ce se numește oniricritica, nu erau formulate cu strictețe, deoarece existau diverse nuanțe, în funcție de calitatea celui care visează și de circumstanțele visului; de asemenea, existau în vis

corective de care trebuia să se țină seama, deoarece ele puteau întări sau micșora posibilitatea de explicare a viziunii nocturne. Domeniul viselor este infinit și, de aici, multitudinea culegerilor care trebuiau să-l ajute pe preot servind ca bază pentru interpretările lor. Din ele s-au născut acele *Chei ale viselor* pe care le folosesc și astăzi oamenii, fără corectivele aplicate de cei care le foloseau odinioară.

Încrederea deosebită de care se bucura oniromanția a fost dată de visele istorice din care cele mai cunoscute sunt cele ale lui Ghilgameș și ale lui Gudeea.

Ghilgameș a visat mai întâi că, din mijlocul stelelor, un meteorit a căzut la picioarele lui. Zeița viselor, mama sa, i-a explicat că stelele erau alături de el; meteoritul era Enkidu pe care el trebuia să și-l facă tovarăș. Într-un alt vis, el a văzut un topor cu două tăișuri care cădea din cer; era vorba tot de Enkidu.

Gudeea a avut și el un vis, destul de clar în parte, în care a văzut un personaj uriaș însoțit de pasărea furtunilor; personajul i-a ordonat să-și construiască o locuință. Au apărut o femeie ducând o tăbliță și un războinic făcând planul unui templu pe o tăbliță. Un măgar era culcat pe pământ. Zeița *Nina* a explicat că era vorba de zeul *Ningirsu*, însoțit de zeița *Nisaba* și că îi cereau lui Gudeea să construiască templul. Singura parte neprevăzută a visului era că măgarul era Gudeea însuși.

Nu este posibil să trecem în revistă aici diferitele categorii de vise găsite pe tăblițe. Vom da numai un fragment în care unele prevestiri, deși vin una după alta, arată contradicții evidente:

"Dacă cel ce visează are aripi și vrea să zboare, dar rămâne pe pământ și nu se poate înălța, el nu-și va păstra bunurile sale; din contră, dacă va putea să se înalțe, el își va păstra bunurile sale."

"Dacă cel ce visează se lansează și zboară, va pierde

bunăvoința celor din jur; dacă zboară puțin, își va pierde averea."

Preziceri legate de nașteri

Această ramură a prezicerilor, foarte folosită de mesopotamieni, se baza pe importanța dală monștrilor. Monstrul nu putea fi născut decât din voința clară a zeilor, ca un avertisment. Era vorba însă nu de animale sau de oameni care, de exemplu, ar fi avut mai multe degete, ci de ființe care prezentau o anomalie deosebit de mare sau care păreau că sunt din altă specie decât mama. Această ultimă anomalie părea foarte posibilă la babilonieni; ei credeau în genii, jumătate animale, jumătate oameni, fiind convinși că era posibilă încrucișarea între specii total diferite.

Tratatul cel mai important provenit din Mesopotamia este *Shumma Izbu* (Dacă un nou născut...). În el se arată ce se va întâmpla dacă o femeie va naște un leu, un câine, un porc, un bou sau un măgar, un berbec, un pește, un avorton și dacă, în interiorul acestuia, există un al doilea avorton, un copil mort, un șchiop; în sfârșit "dacă fața copilului este dublă, dacă are barbă, dacă vorbește, dacă merge, dacă se naște cu dinți", este semnul celor mai mari nenorociri.

Urmează seria nașterilor multiple, considerate semn rău, apoi, mai departe, scribul prevede până la șapte sau opt gemeni, ca și alternativa născuți morți sau vii. Seria prezicerilor legate de nașteri este dublă, deoarece după ce s-a enumerat teratologia[1] omului, se trece la cea a animalelor care este tratată cu aceeași amploare.

---

1) parte a biologiei care studiază anomaliile și monstruozitățile la ființele vii.

Starea, comportamentul vegetalelor și a lucrurilor neînsuflețite

Locul unde creștea un copac era temă de prezicere, de asemenea, înfățișarea bună sau bolnăvicioasă a unui copac ale cărui ramuri s-au încovoiat "părând un arbore trist", după cum spuneau mesopotamienii.

"Dacă un smochin este trist: tristețe va fi în țară."

Lucrurile neînsuflețite puteau, de asemenea, să fie subiect pentru prevestiri. Astfel, un oraș va fi cu atât mai fericit cu cât el va fi mai puțin vizibil; dacă era într-o depresiune a terenului, prezicerea era favorabilă, dar dacă un oraș era pe o colină, acesta aducea o prevestire funestă pentru locuitorii săi.

Casele erau bune sau rele pentru locuitorii lor în funcție de data începutului construcției; unele luni erau favorabile, altele nu. Culoarea apei râurilor și fântânilor era importantă:

"Dacă flori galbene acoperă râul, va fi gălbinare în țară."

Hepatoscopia

Se denumește astfel examinarea ficatului victimei. Este un procedeu pe care, ținând seama de concepția mesopotamiană asupra științei, îl putem considera științific. Totul este prevăzut, descris minuțios, iar metoda solicita un personal și ceremonii care nu puteau fi decât la îndemâna elitei societății.

Pentru cei vechi, ficatul era sediul sufletului și al vieții, el având un rol la fel de important ca și inima. Mai târziu

s-a considerat că în inimă erau localizate sentimentele nobile cum este curajul, iar în ficat, pasiunile și dorințele.

Dar este interesant de știut cum au putut babilonienii să creadă că voința zeilor era înscrisă în ficatul victimei? Doctrina babiloniană dă explicația: zeul, acceptând animalul oferit, se identifică cu el; sufletul zeului și spiritul animalului sunt astfel asociate. iar ficatul animalului devine replica sufletului zeului. Dacă se poate descifra ce este înscris în ficatul animalului, se va cunoaște intenția zeului.

Prezicătorii dobândeau datele necesare practicării hepatoscopiei căutând în lista prezicerilor, din care cea mai mare parte au fost descoperite în biblioteca lui Asurbanipal. Mai întâi era necesar ca ei să stabilească o topografie riguroasă a ficatului animalului sacrificat în mod obișnuit: oaie și, mai ales, ied.

Prezicerile după ficat erau de obicei date analizând diferitele părți ale organului și ținând seama de regulile obișnuite ale artei prezicerii: astfel, o parte hipertrofiată era de obicei considerată ca o dovadă a creșterii averii, a reușitei, a bogăției. Din cauza terminologiei sărace, preoții au multiplicat ceea ce noi numim acum "tăblițe ilustrate". În locurile în care scribul credea că nu va fi înțeles în descrierea pe care o făcea unei malformații, el trasa, cu vârful cu care scria, un desen care, de bine de rău, îl făcea mai bine înțeles. La nevoie, se servea și de machetele ficatului făcute din argilă, cum este cazul specimenului existent acum la British Museum, care datează din I-a dinastie din Babilon (primele secole ale celui de-al doilea mileniu î.H.). Folosindu-l, scribul se putea sluji de o formulă de acest gen: când ficatul va avea forma aceasta, se va întâmpla cutare lucru. Este evident că aceste machete făceau parte din biblioteca palatului, fie direct, fie prin intermediul templului.

O consultație hepatoscopică

Operațiile se desfășurau astfel: animalul era ucis și deschis; preotul după ce nota configurația organelor interne, scotea ficatul și-l așeza pe mâna sa stângă sau pe altar, în așa fel încât se vadă vezica biliară.

Se trecea la consultare după purificări și rugăciuni și se punea în fața statuii zeului o tăbliță pe care era înscrisă întrebarea la care se cerea răspuns. Iată, ca exemplu, consultația cerută pentru Asurbanipal în ajunul campaniei sale în Elam:

"Consultația pentru Asurbanipal, rege al Asiriei: Tammaritu, rege al Elamului, va întreprinde o expediție contra frontierelor Asiriei? Informația care a fost dată este precisă? Începând de astăzi, prima zi a lunii Adar, până în prima zi a lunii viitoare, Tammaritu și trupele sale vor ataca frontierele Asiriei? etc. Iată, mai jos, răspunsul dat de (prezicătorul) Kudurru."

Răspunsul era obținut astfel: examinarea începea în momentul în care ficatul era desprins din animal și era făcută doar la suprafață; nu se desfăcea și nici nu se tăia ficatul. Fiecare parte a lui era cercetată, apoi preotul își întocmea raportul ca pe un proces-verbal în care concludea matematic "atâtea semne defavorabile, atâtea semne favorabile" și înscria rezultatul final ținând seama de numărul de semne pentru fiecare categorie.

În unele consultări, se ucideau succesiv mai multe animale și se înregistrau rezultatele fiecărei examinări; suma totală a semnelor favorabile sau defavorabile dădea rezultatul final, dar se ținea seama și de ordinea în care apăreau rezultatele.

Se mai examina și aspectul circumvoluțiunilor la nivelul

intestinal și tăbliţele arătau, printr-un desen, aspectele pe care le aveau acestea. Iată ce scrie pe una din tăbliţele găsite:

"Dacă circumvoluţiunile seamănă cu capul lui Humamba, prezic că Sargon va deveni stăpân al ţării."

Cum ar fi putut circumvoluţiunile să semene cu un uriaș care păzea pădurea de cedri și care l-a ucis pe Ghilgameș?

Astrologia

Ajunsă până în epoca noastră și având numeroși adepţi (toate metodele de prezicere prosperă în epocile tulburi când e nevole de o societate nelinistită), astrologia s-a născut în antichitatea mesopotamiană, dar într-o formă diferită de cea de mai târziu. La început se făceau observaţii cu caracter mai mult meteorologic. Se înregistrau vânturile, halourile, culoarea planetelor, dar, curând, au început să se preocupe și de eclipse, de ocultaţile[1] astrelor. Pe măsură ce astronomia s-a desprins și a devenit o știință de sine stătătoare, astrologia l-a folosit rezultatele.

Mesopotamienii au remarcat și crezut în influenţele astrelor asupra oamenilor și le-au înregistrat în prezîceri simple:

"Dacă un copil se naște când răsare Luna , viaţa sa va fi veselă, fericită, desăvârșită și lungă. Dacă un copil se naște când răsare Jupiter, iar Marte apune, va fi fericit și își va vedea dușmanul învins."

Copia poemului Creaţiei care s-a găsit în biblioteca lui Asurbanipal, sub pretextul prezentării modului în care

1) dispariţie temporară a unui astru, datorită interpunerii între el și observator a altui corp ceresc.

Marduk a creat astrele și cursul lor, ne arată nivelul cunoștințelor astronomice ale epocii. Din păcate, tăbliță în cu acest poem nu a fost păstrată în întregime.

Cea mai importantă culegere astrologică este *Enuma Anu Enlil* (Când Anu și Enlil) care grupează prezicerile în patru capitole: 1. Luna; 2. Soarele; 3. Planetele, stelele fixe; 4. Meteorologia. Fiecare fenomen este studiat pentru fiecare zi a celor treisprezece luni lunare.

Astrologi regali

Observațiile lor erau făcute din vârful ziguratelor care erau destul de înalte ca să depășească norii de praf ce se ridicau de la sol; astrologii studiau cu atenție și înscriau în rapoartele lor fenomenele observate. Prezicerile erau mai ales:

1. meteorologice; ceea ce astăzi ține de domeniul științei și aparține unui institut de meteorologie depindea atunci de arta prezicerii. "Dacă un halo înconjoară Soarele și deschiderea lui este spre sud: va bate un vânt din sud."

2. profetice: "Dacă Luna apare în prima zi a lunii: va fi pace și țara va fi fericită. Dacă un halo înconjură Luna și planeta Marte este în el înseamnă distrugerea șeptelului."

Rapoartele astrologilor regali, foarte numeroși în timpul sargonizilor, îi arată pe acești funcționari mereu în acțiune, fiind permanent consultați de rege asupra celor mai diferite subiecte. Multe se refereau la oportunitatea prezenței prințului moștenitor în preajma regelui. De ce erau necesare aceste precauții? Poate din cauza fricii de un atentat oricând posibil sau poate doar din cauza proastei influențe a unui moștenitor prezumptiv.

Hemerologii și menologii

Pe lângă culegerile de preziceri legate de evenimentele ce se petreceau în jurul lor, mesopotamienii au creat un fel de manuale, *vademecum*[1], pentru viața de zi cu zi, care aveau calitatea de a fi o piedică în calea pericolelor care-i înconjurau pe oameni și care le-ar fi periclitat fatal viața, dacă acest ghid sigur n-ar fi existat pentru a le putea evita; în el erau cuprinse hemerologiile și menologiile în care sunt examinate zilele și lunile. Hemerologia, sau măcar spiritul ei, datează de mult timp.

Lună de lună, zi de zi, hemerologiile arată calitatea momentului, zeul căruia îi este închinată ziua, dacă această zi este favorabilă sau nu, în totalitate, sau doar în parte periculoasă, ce nu dă voie religia să se facă în unele zile, ce va obține credinciosul după ce a făcut ofrande zeilor. Este un calendar al *zilelor bune* și al celor *funeste*.

Poate ar fi suficient să explicăm existența acestor culegeri printr-o tradiție provenită din antichitate și îmbogățită mereu prin noi experiențe; dar se poate bănui și motivul unor concluzii. Zilele aparțineau zeilor; divinitățile mesopotamiene aveau un echivalent în cifre; se pare că o zi căpăta un anumit caracter în funcție de zeul a cărui cifră corespundea cu cea a zilei respective: favorabil când era un zeu binefăcător, mai puțin favorabil sau chiar rău când era vorba de un zeu ca *Nergal* din infern sau *Adad*, zeul furtunii, al trăsnetului și al inundațiilor. Cum marii zei erau înzestrați cu cifre mari, ei nu aveau niște zile ale lor în cele treizeci ale lunii; rămâneau doar zeii secundari; dar într-o cifră putem găsi toate componentele

1) carte pe care o poartă cineva cu sine, ca să o consulte în diverse împrejurări.

pe care le dorim: astfel *Enlil*, care are numărul 50, domina ziua a 5-a și a 10-a a lunii (deoarece 5x10 = 50).

Lunile, de asemenea, aveau influență din cauza zeului căruia ele îi erau consacrate; în primele șase luni ale anului, figura dominantă se regăsea în mitul lui *Tammuz* și al lui *Ishtar*.

În luna *Aiar* se făceau nunțile, apoi venea moartea lui *Tammuz* în vară, lamentările lunii *Ab*, iar în luna *Elul*, coborârea în Infern a lui *Ishtar*.

Sezonul de iarnă era întunecat, Ishtar luptându-se în lumea de jos, Soarele cobora ca urmare a acțiunii demonilor, apoi reușea să se desprindă puțin câte puțin; în primăvară Soarele ieșea învingător, datorită reapariției zeului Tammuz.

Pe aceste baze s-au grefat multe alte observații care au îmbogățit listele; începutul Anului Nou în luna *Nisan* era foarte încărcat, ca și începutul lui *Teshrit* care a fost odinioară și el sărbătoare, dar, a fost deposedat în favoarea lui *Nisan*. Apoi, la sfârșitul fiecărei luni, zile de pocăință, 27 era ziua lui *Nergal*, 29 era ziua dispariției Lunii. Se credea că eclipsa este provocată de demoni care rețin și împiedică discul Lunii; plecarea ei la sfârșit de lună nu putea avea, pentru el, decât o cauză asemănătoare și era o zi de întristare adâncă. Dar, începând cu 30, reapărea bucuria la gândul sosirii primei zi a unei noi luni în care se puneau toate speranțele. În toată religia din Asur și din Babilon, se manifesta bucurie în așteptarea reînnoirii.

Iată ce spunea hemerologia zilei de 27 Nisan:

"Este ziua vegherii rituale pentru *Ea*; să se facă ofrande nocturne lui *Marduk*, este o zi periculoasă; bolnavii vor avea dureri îndoite; doctorul nu va veni la un bolnav; prezicătorul nu va face preziceri. Această zi nu este favorabilă realizării unei dorințe. Ofranda de hrană pentru *Sin* și *Shamash* va fi primită de acești zei."

Adesea, programul fiecărei zile era redus la un singur precept; iată, ca exemplu, zilele începând din 10 până în 17 ale lunii Kislimmu:

10. Să nu se îmbrace haine noi, aceasta va putea provoca o pagubă.
11. Favorabilă.
12. Nefavorabilă.
13. Să nu se iasă în stradă (în unele zile nu se ieșea nici din cameră).
14. Favorabilă.
15. Nefavorabilă.
16. Total favorabilă; să nu se recite psalmi de pocăință.
17. Dușmănie.

Ca urmare, nimic nu va reuși în zilele nefavorabile, totul trebuia făcut în zilele favorabile; unele acțiuni trebuia să fie evitate în zilele periculoase; de exemplu, doctorul să nu dea consultații în 1, 7, 9, 14, 17, 19, 21, 28, 29, 30, deci zece zile din lună. Dar în Nisan sunt nefavorabile, atât pentru bolnavi cât și pentru doctor, zilele de 2, 6, 16, 27 cu mare siguranță, la care se adaugă zilele în care tăblița este nesigură sau ștearsă; deci minimum 14 zile în care bolnavul era lipsit de îngrijiri medicale din cele 30 ale lunii.

Se numesc *menologii* listele de același gen, dar ale căror prognosticuri sunt stabilite pentru întreaga lună sau în legătură cu unele activități, fie regale (construcții de temple, asistare la sărbători, purificări, ofrande, recepții, război), fie particulare (lucrări pe câmp, lucrări de amenajare a apelor, călătorii, schimbări de locuință, căsătorii, expuneri la pericole).

Iată, scrise pe o tăbliță, numărul de zile favorabile și nefavorabile pentru o anume lună.

Luna	*Zile favorabile*	*Zile nefavorabile*
Aiar	15	15
Siwan	12	18

Tammuz	17	13
Ab	7	23
Elul	10	20

Toată această literatură constituie o regulă de conduită prețioasă, așa cum se vede din ultimile rânduri ale unei tăbliție de acest gen, datând din ultimele secole ale mileniului II î.H.:

"Zile favorabile stabilite după șapte tăblițe (exemplare din Sippar, Nippur, Babilon, Ur, Larsa, Uruk, Eridu). Învățații, după ce au luat unele părți și au făcut o alegere, le-au dat lui *Nazimaruttash*, rege al Universului, pentru a organiza munca, procrearea, transportul cerealelor și realizarea tuturor dorințelor."

În această rețea de interdicții trebuia să acționeze regele și cei mai importanți reprezentanți ai clerului, care stăteau alături de rege, având ca sarcină să-i amintească datoriile sale zilnice.

Interdicțiile

Aceste prescripții generale făcute pentru rege erau însoțite de diferite interdicții minuțioase de aplicare a lor: în cutare zi nici un aliment fiert, fără haine noi, fără sacrificii, fără călătorii în car, fără promulgări de edicte. Ieșirea din palat era interzisă în unele zile; regele va fi victima unei vrăjitorii; chiar mai rău: regele va fi ucis.

Alte interdicții priveau relațiile cu o femeie la o dată sau alta, măsurile ce trebuiau luate pentru a nu cădea sub dominația unui demon, bărbat sau femeie. Interdicția de a mânca usturoi, de a se duce la fântână, de a merge pe un câmp pe care se afla un măgar în libertate, de a uda un ogor însămânțat cu susan, de a merge la bale sau chiar

la toaletă.

Rămâl uluit în fața acestui amestec de opreliști disparate, dar tot atât de obligatorii și de aducătoare de mari necazuri dacă nu le-ai respecta.

Dar regele era stăpânul, se poate spune, și el putea să nu fie de acord și să se supună atâtor complicații. Și totuși n-o făcea; preoții erau acolo pentru a-l chema să-și facă datoria, în termeni care surprind prin familiaritatea și duritatea lor.

Un anumit număr de bilete regale au înscrise pe ele plângerile monarhului obligat să postească. "Astăzi regele este egalul unui om sărac" i se răspunde. Sau, așteptând răsăritul Lunii noi, el caută cea mai mică lumină pe cer și crede că distinge una. "Nu, i se răspunde, timp de un an regele va putea mânca oricât va vrea, dar acum mai are o zi de așteptat; planeta Jupiter nu este Luna." Altădată, regele a întârziat în îndeplinirea datoriei sale; a fost chemat brutal la ordine: "Regele să facă imediat ce are de făcut; pentru ce aceste tărăgănări?"

Se puteau face aranjamente prin care să se ocolească legea? Putea oare regele să delege pe unii preoți să îndeplinească unele sarcini, pe motiv că el era pontiful suprem iar obligațiile legate de religie îl luau o bună parte din timp? Nu părea posibil; dovadă mulțimea de bilete găsite, în care regele se plângea de îndatoririle sale și în care clerul îi amintea modul de comportament. Și atunci ne putem întreba cât timp îi mai rămânea regelui pentru a se ocupa de treburile statului, de conducerea campaniilor militare, pentru primirea tributarilor, a guvernatorilor, pentru a se duce la acele vânători pe care le reprezintă basoreliefurile din palatele sale.

Dacă nici o stratagemă nu i-a permis să scape de cea mai mare parte a obligațiilor sale religioase, putem concluzie: regele Asiriei era într-adevăr un om amărât!

Pazuzu, fiul lui Hampe, demonul-rege al spiritelor rele din aer, care ies vijelios din munți, făcând carnagii (sec. IX-VIII î.H.)

Pictură murală din cetatea Mari (sec. XVIII î.H.)
reprezentând o scenă de sacrificiu

2

Magia

După ce s-au bucurat de aceeași reputație ca și prezicerile, de care sunt foarte apropiate, practicile magiei au pierdut foarte mult teren și astăzi nu mai au decât un mic număr de adepți.

În Mesopotamia însă, credința în efectele ei aveau un caracter de masă și clerul care se ocupa de ea avea tot atâta importanță ca și cel care se dedicase prezicerilor. Magia, care încearcă, după cum spunea doctorul J. Maxwell, să domine forțele naturale care nu pot fi controlate de om în mod obișnuit, se confundă cu religia la oamenii necivilizați și la popoarele din cea mai veche antichitate; mai târziu însă s-au separat, deoarece religia cere doar și se roagă, pe când magia comandă și ordonă. Atâta vreme cât magia urmărește unele scopuri pe care religia nu le respinge, ea se poate integra în religie sau poate fi alături de ea; când scopul ei devine condamnabil, ele se separă în întregime.

Micșorarea domeniului magiei

Fiecare descoperire micșorează domeniul magiei — mai mult decât cel al prezicerii — luându-i, una câte una, posesiunile, pentru a le integra în știință. "Covorul fermecat din 1001 de nopți este echivalent cu avionul!" Magia nu este, cum s-a spus uneori, o știință avortată, este o pretiință, ca și prezicerea.

Care poate fi valoarea magiei? Un fapt pare sigur, și

anume că regii Egiptului, ai Babilonului și ai Asiriei, n-ar fi angajat la curtea lor un corp mare de prezicători și de magicieni, dacă aceștia nu și-ar fi făcut cum trebuie datoria; chiar dacă acceptăm că părțile se bazau pe îndemânare și înșelăciune, mai rămân multe de explicat și trebuie să le acordăm măcar un minimum de eficacitate, deoarece ei puneau la dispoziția superiorilor "rapoarte" din care s-a păstrat un mare număr; aceste rapoarte, indiscutabil, erau consultate și, în mare parte, în funcție de ele, se hotărau treburile statului.

Trebuie găsită altă explicație decât orbirea populară; care poate fi?

Fără îndoială posibilitatea existenței unei clase foarte culte, care și-a depășit epoca, capabilă de a obține realizări care au părut minuni în ochii maselor. La aceasta se adaugă, neîndoielnic, deformarea sigură a unei povești minunate trecând din gură în gură, ca povestea unei frânghii aruncate în aer, dreaptă de parcă extremitățile erau ținute de cineva și pe care se cățăra un copil; era un exercițiu al fachirilor din India. Puțini l-au văzut în realitate, dar toți au auzit vorbindu-se de el. Lucrările de metafizică au demonstrat realitatea radiațiilor umane, care se manifestau prin grăbirea creșterii plantelor sau prin regenerarea sau uscarea țesuturilor.

Trebuie remarcat că magia babiloniană a folosit metode valabile și astăzi, pe care întâmplarea i le-a pus la dispoziție, fără să le cunoască mecanismul, și s-a folosit de forțe care sunt la dispoziția noastră, dar de care se folosesc doar cei inițiați.

Izvoarele

După cum se arată în lucrările de magie mesopotamiană, magia avea un caracter oficial, ca și prezicerea, practicată cu aprobarea statului și în folosul statului.

Ca și pentru prezicere, copierea textelor repetată de multe ori a permis strecurarea unor repetări inutile și examinarea lor trebuie făcută cu un ochi critic. Bineînțeles, nu a fost găsit un tratat de magie babiloniană; pentru a-l reconstitui s-au folosit diferite culegeri care s-au verificat prin confruntare; acest lucru nu este surprinzător, deoarece era vorba de o doctrină a unor inițiați care trebuia să rămână riguros secretă.

Zeii magiei, Ea și Marduk

Ea (casa apei) este numele babilonian al lui *Enki*, zeul sumerian, "Seniorul pământului" sau mai bine zis al adâncurilor unde se găsește abisul apelor dulci, pe care plutește platoul terestru (pentru că la mesopotamieni nu poate fi vorba de globul terestru); acest abis se numea *apsû*, cuvânt sumerian care înseamnă "lăcașul științei". Acest abis dădea naștere izvoarelor, râurilor, fluviilor, el dădea templelor apa purificatoare păstrată în bazine mari. *Ea*, ca stăpân în *apsû*, era stăpânul științei și artelor. Era venerat mai ales în Eridu — situat la începutul istoriei în lagunele Golfului Persic și ale cărui ruine sunt acum în plin deșert, ca urmare a înaintării deltei fluviilor. Această prioritate a orașului Eridu și a zeului său nu era uzurpată. Săpăturile recente făcute în acest sit de muzeul din Bagdad au dus la descoperirea, sub un strat de civilizație

foarte veche în Mesopotamia, a urmelor unei culturi anterioare; Eridu se putea mândri că a fost o metropolă din Sumer.

Având în vedere că *Ea* era suveranul științei, se poate spune că el era și zeul înțelepciunii, și al medicinii; el făcea parte din zeii cărora li se atribuia crearea oamenilor pornind de la figurine de argilă pe care le-au însuflețit; pentru această era numit uneori zeul-olar, ca și *Knum* în Egipt. El era și protectorul artiștilor și, din cauza apei, domeniul său, el îi conducea pe marinari și pe grădinari.

Zeu binefăcător, el îi ocrotea pe oameni și în timpul marilor cataclisme aduse de alți zei, el îi înștiința pe cei pe care vroia să-i salveze; dar zeul *Ea* a rămas un zeu imperfect, deoarece știm că în unele cazuri (mitul lui Adapa) el se înșeală și-i face rău celui pe care vrea să-l ajute. Cu toate că trecea drept maestru în exorcism pentru că el îl învinsese pe zeul *Apsû* cu ajutorul unei vrăji pe care a răspândit-o pe ape — "A vărsat somnul peste el, i-a slăbit mușchii și *Apsû* gemea zicând *u-a*; punându-l în lanțuri, l-a ucis" — *Ea* a fugit din fața lui *Tiamat*, Haosul, pe care îl va învinge fiul său, *Marduk*.

În ierarhia numerică a zeilor, *Ea* purta cifra 40, de unde porecla lui populară *shanabi* "două treimi" (din *Anu* care purta cifra 60). Nu este reprezentat prea des.

S-au găsit la Khorsabad statui divine ca niște cariatide, statui reprezentând un zeu care duce un vas din care țâșnește apă care ia forma unor cordoane plate devenind o podoabă a veșmintelor sale. Dar acestea sunt doar divinități secundare și nu-l reprezintă pe *Ea*, deoarece le lipsește animalul simbol, *capra-pește*, cu partea din față ca de capră sau berbec și cu cea din spate în formă de pește. Lipsește, de asemenea, sceptrul zeului a cărui măciulie este un cap de berbec din Hammon, cu coarnele răsucite.

În cer, domeniul său era "calea lui *Ea*" situată alături

de carul lui *Anu*, și mărginită în cealaltă parte de "calea lui *Enlil*". El este fiul lui *Anu* (sau al lui *Anshar*, unul din zeii primitivi); soția lui este *Damkina* și copiii lui sunt *Adapa*, *Tammuz*, *Marduk*, *Nusku*, zeul focului. El a fost așezat în prima triadă divină. Era numit "zeul destinelor, al vrăjilor, exorcistul zeilor". Această asociere a magiei cu restul științei arată ce importanță i se dădea.

Marduk, fiul lui *Ea*, era și el zeu al magiei, deoarece moștenise puterile tatălui său. A fost inițiat în magie de adunarea zeilor care i-a dat armele magice și el își punea la încercare puterea făcând să apară și să dispară o haină. Când se ducea la luptă, el ținea talismane strânse între buze și în mâini, pentru a neutraliza otrava și vrăjile lui *Tiamat* care astfel nu-l putea învinge. Zeul s-a urcat în carul său de luptă pentru a se duce în întâmpinarea lui Haos (*Tiamat*):

"El a pus patru rânduri de cai pe care i-a legat de el."

Această imagine arată că obiceiul de a lega frâiele cailor de centură pentru a avea mâinile libere era obișnuit în Mesopotamia.

Marduk are ca emblemă un *mamu*, adică o cazma, deoarece el este un zeu al fertilității; această unealtă are o lamă triunghiulară fixată pe o coadă, cu vârful în sus, în timp ce lăncile au vârful în jos. El ține și o *harpe* babiloniană care va deveni mai târziu arma de gală și un simplu însemn al puterii. Animalul-simbol al lui *Marduk* era dragonul *mushrussu*.

Numărul lui Marduk era 50, ca și al lui *Enlil*: adunarea zeilor, în număr de cincizeci, i-a dat cincizeci de nume; steaua sa era Nibiru, Jupiter, planeta care se depărtează cel mai puțin de ecliptică[1] și în jurul căreia el a stabilit mișcarea astrelor.

1) planul orbitei Pământului în mișcarea sa în jurul Soarelui.

Duhurile bune

Erau asistentele zeilor, îndeosebi ale zeilor magiei. Erau împărțite în două categorii: *shedu* și *lamassu*. Deși duhurile lamassu erau bune, totuși unul din ele, denumit *Lamashtu*, era deosebit de rău; și printre duhurile *shedu* se găseau duhuri rele. Ambele categorii de duhuri păzeau locuințele; ele erau desenate pe porțile de intrare pentru a-l împiedica pe cel rău să intre în temple și în palate; făceau parte din escorta zeilor, în special din escorta lui *Ishtar* care înainta având în față un *shedu*, reprezentat ca un leu înaripat, cu cap de om, și de trei lamassu, câte unul de fiecare parte și unul în spate.

Duhurile *lamassu* erau reprezentate ca niște tauri înaripați, cu cap de om.

Celelalte duhuri erau reprezentate fie sub formă umană, fie cu corp de om și cap de animal, în special acea varietate, o combinație de vultur cu egretă, care se numește *percnopter*. Duhurile apăreau în scenele de exorcism, luptând contra demonilor sau stropind cu apă de purificare arborele sacru, stilizat în formă de rachetă pe monumentele asiriene sau binecuvântându-l pe rege, reprezentantul divinității pe pământ. Duhurile erau și mesagerii zeilor; adesea, tiara[1] cu colțuri le acoperea capul și, pentru a aminti graba cu care executau ordinele divine, erau dotați cu două sau trei perechi de aripi.

Pământul de care se foloseau era conul de cedru, arborele a cărui sevă, "sângele cedrului", era folosită la îmbălsămări și al cărui lemn era considerat că nu putrezește niciodată.

---

1) coroană purtată de regii popoarelor orientale.

Demonii. Vrăjitorii

Numărul lor era infinit și ura împotriva lor era generală; dar nimeni nu îndrăznea să-i urască pe cei care-i lăsau pe demoni să unelteaască sau pe cei care-i născuseră, marii zei; unul din ei era *Nerval*, cel sprijinit de demoni. Existau două feluri de demoni: cei care s-au născut ca atare, chiar din *Ea*, zeul cel bun, și care se numeau "fierea lui *Ea*"; alți demoni deveniseră astfel pentru că au fost nemulțumiți ființe în viață, ființe după moarte.

Vom mai adăuga și *deochiul*, cărula și în zilele noastre se caută să i se micșoreze efectele rele. Se spunea despre deochi:

"Deochiul, care-l necăjește pe om cu relele sale s-a apropiat de cer și norii n-au mai trimis ploaie; s-a apropiat de pământ și iarba crudă n-a mai crescut."

"S-a apropiat de boi și văcarul a fost ruinat."

"S-a apropiat de casele oamenilor și virilitatea bărbaților a slăbit."

"S-a apropiat de tinere și le-a dezbrăcat de veșminte."

Ființe răufăcătoare, demonii sunt reprezentați prin statuete cu trăsături oribile, ca niște monștri diformi, cu capul format din două jumătăți prost lipite între ele. Unii din demoni nu erau reprezentați decât printr-un cap dotat cu un inel sau străbătut de o gaură prin care se putea trece o sfoară; se purtau ca amulete sau erau agățați de zidul caselor. Demonul, văzându-se astfel demascat, nu-l ataca pe cei care, recunoscându-l, aveau putere asupra lui.

Unul din cei mai răi și de temut demoni era *Pazuzu*, asimilat cu vântul fierbinte din sud-vest și reprezentat cu un corp de bărbat, două perechi de aripi, un cap de monstru, mâinile și picioarele ca niște gheare. Pe statueta de

la muzeul Luvru este scris, pe partea din spate:

"Eu sunt Pazuzu, fiul lui Hanpa, rege al spiritelor rele din aer, care ies ca o furtună din munți, făcând prăpăd."

Acești demoni îi pot ataca pe om, fie din proprie inițiativă, fie cu aprobarea neexprimată a zeilor, fie din ordinul lor; dar ei erau, de asemenea, ajutoarele celor două ființe detestate, vrăjitorul și vrăjitoarea, la fel de temute, ca și demonii, de către babilonieni. Ei acționau mai ales noaptea. Desigur, întunericul are asupra tuturor ființelor o putere de constrângere, dar oare nu este și altceva, în această preferință a vrăjitorilor pentru întuneric? Știm că undele se propagă mai bine noaptea decât ziua; radiațiile umane au, fără îndoială, această proprietate.

Vrăjitorului i se spunea în diferite feluri, făcându-se aluzie la puterile sale; el era *kashshapu*, "cel care acționează" dar și care "otrăvește"; *sahiru*, "cel care înconjoară" și aici este o aluzie la cercul magic; *rahû*, "cel care folosește saliva", considerată, pe bună dreptate, ca un venin. Vrăjitorul, ca și vrăjitoarea, locuiau în locuri părăsite; ei își ascundeau numele cu grijă și erau denumiți adesea: *elamiți*, *hurriți*.

În sfârșit, ei erau de temut deoarece se credea că ei "închid gura zeilor și împiedică genunchii zeilor", cu alte cuvinte că îi puteau paraliza pe zei, luându-le puterea de a da ordine și se puteau opune legăturilor lor sexuale.

Preoții magicieni

Aceștia erau *ashipu* și *mashmashu*. Primul, al cărui nume arată că el rostește vraja, era cel mai răspândit, cu toate că, *mashmashu* îi era subordonat; *ashipu* deținea puterea în orașul sfânt al lui *Ea* și amintea acest lucru în vrăjile sale:

"Ashipu care a fost creat în Eridu și în Subaru a fost zămislit sunt eu."

El îl îndruma pe păcătos în descoperirea păcatului său, atunci când nu-și cunoștea păcatul. El îl asista pe rege atunci când se purifica. Atunci când tăbliția pe care erau înscrise păcatele regelui era pusă în fața altarului, regele spunea: "Tăbliția cu păcatele mele să fie spartă", apoi se spovedea, așa cum rezultă dintr-o rugăciune a lui Asurbanipal făcută lui *Nabu*: "Regele și-a mărturisit păcatele, el l-a rugat fierbinte pe Nabu, domnul său."

După spovedanie erau spuse rugăciunile care aparțineau atât religiei, cât și magiei; ar lua prea mult să le enumerăm și este suficient să spunem că doar în cursul unei singure părți a ceremoniei, care dura 24 de ore, *ashipu*, îmbrăcat în roșu, făcea următoarele operații: purificarea palatului cu lămâie (acompaniat de muzică); miruiri, ofrande la șapte altare; aranjarea a șapte cădelnițe și a șapte vase cu vin; uciderea unei oi; regele cerea iertare zeilor, făcea ofrande, se spăla, își schimba hainele. *Ashipu* sacrifica o altă oaie la poarta templului și ungea cadrul porții cu sângele ei; apoi ceremonia continua în câmp unde se înălțau altare lui *Ea*, *Shamash* și *Marduk*, apoi în capelele zeilor se pregăteau vasele sacre; în fața fiecăruia se recitau vrăji (textul înșiră și alți nouă zei). Terminând toate acestea, *ashipu*, începea să-și spună vrăjile.

Legitimarea magicianului

Toată această parte era în strânsă legătură cu ceea ce noi am numit "doctrina numelui". Puterea exorcistului consta în faptul că el cunoștea numele dușmanului său, că el cunoștea numele zeilor pe care-i reprezintă și că el folosea chiar formulele pe care ei i le-au transmis. Prima

lui grijă era de a aminti că el nu reprezintă nimic prin el însuși, ci, din contră, toată puterea lui vine de la zei:

"Eu sunt omul lui *Ea*, eu sunt omul lui *Damkina*, eu sunt trimisul lui *Marduk*; marele stăpân *Ea* mi-a poruncit; formula mea de vrajă este cea a lui *Ea* și a lui *Marduk*, sfânta sa vrajă este amestecată cu vraja mea, cuvântul său sfânt este amestecat cu cuvântul meu, saliva sa sfântă este amestecată cu saliva mea, rugăciunea sa sfântă este amestecată cu rugăciunea mea."

În această rugăciune regăsim menționată saliva, care era o armă magică de mare putere. Se credea că saliva conținea o parte din personalitatea celui care o producea; se crea o legătură indisolubilă între două persoane prin schimb de salivă; un jet de salivă însoțea un blestem. Unele religii îi atribuiau chiar puterea de procreare. Puterea salivei era afirmată de ideograma sumeriană, cea a gurii care conține și semnul cadavrului, saliva și veninul fiind indicate prin același termen. Când construia templul, Gudeea strângea scuipaturile de pe drum, nu pentru a face curățenie, ci pentru a se feri de puterea lor magică.

Formulele vrăjii

Înainte de a rosti vrăjile, preotul se îmbrăca într-o haină potrivită:

"Cu o mantie roșie care inspiră spaima, el (zeul) m-a îmbrăcat; cu un veșmânt roșu, veșmântul a cărui strălucire îngrozește, mi-a acoperit trupul purificat."

Roșul era, într-adevăr, cunoscut ca speriatoare a demonilor. Magicianul se îmbrăca în stofă roșie; doliul, pentru același motiv, se purta în culoarea roșie; din epoca Mormintelor Regale, resturile coșciugelor găsite în "mormântul Reginei" arătau că interiorul fusese pictat în roșu.

Apoi, *ashipu* spunea că, în afară de paza sa asigurată de duhurile bune, el mai este înconjurat de mai mulți zei mari; îi descria pe demonii ce trebuia alungați și, pentru ca el să-și piardă puterea, le rostea numele.

Totul fiind pregătit, *ashipu* ataca; îi oprea pe demoni să se apropie, să-i meargă înainte, să-i urmeze, să-și pună picioarele pe urmele pașilor săi; el nu trebuiau să intre nici pe ușă, nici să treacă peste prag, nici printre canaturi, nici prin broască, nici prin balamalele de sus sau de jos ale ușii, nici pe lângă lintou, pe nicăieri pe unde ar putea intra.

Demonul era zăpăcit; exorcismul îl dădea gata și el era pronunțat în numele marilor zei unul după altul și, pentru ca să aibă valoarea întreagă, numele pocăitului era lăsat în alb pe cartea de ritual, iar preotul îl menționa în recitarea lui. Adesea, preotul exorciza în numele "cerului și al pământului", adică a tot ceea ce zeii au în putere, zeii *Anunnaki*, pământul, si *Igigi*, cerul; era vraja supremă.

Riturile

Ceremoniile religioase, prin dublarea rugăciunilor cu unele acte paralele, căpătau o mai mare eficacitate. Această complicare a ritualului nu putea decât să-i mărească prestigiul. Spălările dețineau un loc important în ritual; era transpoziția pe plan spiritual în caz de păcat a rolului pe care-l are apa în viața obișnuită ca agent de curățire. Apoi urma focul; nici o purificare n-o egala pe cea obținută prin flăcări, era purificarea radicală. Zeul focului, *Gibil*, se număra printre marii zei invocați, el dovedindu-se ajutorul de neegalat al oamenilor; în imnuri se amintea că era în stare să topească și să purifice metalele cele mai tari, iar noaptea el îi făcea să fugă pe cei răi așa cum Soarele o face ziua prin lumina pe care o dă. Era proclamat

"cel de neînlocuit":

"Fără tine nu se poate pregăti o masă mare (zeilor) în templu, fără tine marii zei nu pot inspira fumul de tămâie."

Și preotul, după ce aprindea focul, îl stingea cerând ca demonii, care-i asaltau pe cei care-l consultau, să fie sufocați, ca focul pe care-l stinsese; uneori ardea substanțe vegetale sau lână, zicând:

"Așa cum aceste semințe sunt arse de foc, încât semănătorul nu le va mai putea semăna pe câmp și ele nu vor mai încolți în rigole și canale etc., tot așa blestemul, deochiul, păcatul, greșeala etc., la fel ca aceste semințe să fie arse."

Pentru îndepărtarea eclipselor

Întunecarea discului lunar, ocultația sa treptată, asemănătoare unei sufocări, nu putea veni decât de la un dușman, de la un demon sau de la o trupă de demoni care-l atacau pe zeul Lună, al cărui scut era discul lunar. (Se cunoaște un nume propriu care reflectă această credință: *Bel-shalti-Nanna(r)*, "Zeul Sin este stăpânul scutului").

Autorii atacului au fost identificați foarte repede. *Bel cel Bătrân* auzise vorbindu-se de ticăloșiile lor și se sfătuise cu *Ea*; apoi l-a pus pe *Sin*, pe *Shamash* și pe *Ishtar* (Luna, Soarele și planeta Venus) să controleze întreaga întindere a cerului; el le-a ordonat să vegheze zi și noapte. Dar cei șapte au dat asaltul; ei au reușit să îndepărteze Soarele și pe *Ishtar* și atunci *Bel* în ceruri, și-a dat seama de întunecarea zeului *Sin*. A fost amenințat *Ea* care "și-a mușcat buzele și mulți *u-a* i-au umplut gura". *Ea* l-a amenințat pe *Marduk*, acesta i-a gonit pe demoni ajutat de "cuprul cel puternic", adică de loviturile date în cimbal. Dar

Cei Șapte nu au renunțat și ei năvălesc din când în când asupra zeului *Sin* ca să-l sufoce, însă *Marduk* îi îndepărtează folosind aceeași metodă.

La fel se credea și în epoca lui Asurbanipal; s-a găsit rugămintea pe care fratele său, Shamash-shum-ukin, i-a adresat-o într-o astfel de ocazie lui *Marduk*. Regele spune că este îngrozit, deoarece vede în acestă eclipsă o prezicere rea și-l roagă pe zeu să-l lase să trăiască pentru a putea în continuare să-i slăvească divinitatea!

Folosirea unor zgomote asurzitoare în momentul eclipselor s-a perpetuat în Orient; nu se mai pomenesc nici *Marduk*, nici Cei Șapte, dar se crede, în continuare, în influențele rele ale eclipsei, și că zgomotul ajută Luna să iasă victorioasă. Se înțelege, deci, interesul arătat de monarhi eclipselor; un număr important de scrisori din corespondența oficială a fost consacrată acestui subiect. Iată una provenind de la un observator care răspunde preocupărilor curții:

"O eclipsă trebuia să se producă, dar n-a fost vizibilă în Asur. Capitala în care locuiesc avea cerul întunecat de nori și nu știm dacă eclipsa a avut loc sau nu. Stăpânul regilor să trimită curieri în toate orașele: Babilon, Erech, Borsippa; neîndoielnic acolo a fost vizibilă... Prezicerile referitoare la o eclipsă în lunile Adar și Nisan sunt întotdeauna adevărate. Regele să nu uite vrăjile de purificare referitoare la eclipse, pentru a curăța orice păcat care a putut fi făcut. Marii zei ai capitalei regelui, stăpânul meu, au întunecat cerul nedând voie ca eclipsa să fie vizibilă, dar au spus:

«Regele să știe că această eclipsă nu este îndreptată împotriva lui și a țării lui!»

«Fie ca regele să se bucure!»"

Cercul și bagheta magică

Din toate timpurile, magicianul a fost înconjurat de un cerc desenat pe pământ cu bagheta sa sau de un cerc făcut cu făină. Acest cerc putea avea un dublu scop; el putea constitui o barieră în spatele căreia exorcistul se găsea la adăpost de atacurile demonilor, dar putea să-l și izoleze pe cel închis în el; dacă acesta era un demon el nu putea să-și transmită influența sa rea în afară și nici nu putea primi ajutor din exterior.

Alt accesoriu necesar magicianului era bagheta magică, despre care el spunea: "Cercul magic al lui *Ea* este în mâna mea, lemnul de cedru, arma sfântă a lui *Ea* este în mâna mea, ramura de palmier a marelui rit este în mâna mea."

Trebuie presupus, citind acest text, că bagheta era din lemn de cedru, atât de folosit în ceremoniile religioase. Ramura de palmier, pe care o poartă Gudeea pe umăr, așa cum se poate vedea pe un fragment de basorelief aflat la Luvru și pe un basorelief de la Berlin, este simbolul zeului *Tammuz*. Din acest pasaj se naște întrebarea dacă două obiecte puțin cam enigmatice, care sunt puse în mâinile zeilor pe toate reprezentările lor, un cerc și o baghetă care sunt categoric două lucruri diferite, de ce nu ar fi, în unele cazuri, însemne ale puterii?

Puterea nodurilor, a metalelor și a pietrelor prețioase

În ritualul magic, nodurile jucau un rol important, noduri de lână albă, neagră și pestriță; era același simbol ca pentru foc și apă: preotul, presupunând că aceste noduri

reprezintă legăturile nefaste în care se zbate victima, cerea ca aceste legături să fie dezlegate, așa cum o făcea el cu nodurile lânii în cursul ceremoniei.

Metalele aveau puterea lor; să nu uităm că în sistemul de legătură dintre pământ și lumea cerească, fiecare metal era atribuit unei divinități (metalul lui *Ea* era cuprul).

Pietrele prețioase aveau viață; astfel, într-o legendă a lui *Ninurta*, acesta le avea ca aliate sau adversare într-o luptă; de asemenea, ele erau în legătură cu zeii. Lui *Ishtar* i s-au luat colierele de piatră prețioase când s-a dus în infern. Ele sunt surse de vrăji:

"Vrajă. Pietrele minunate, pietrele bogăției și bucuriei, pentru trupul zeilor, făceți-le splendide; pietrele (urmează enumerarea) pe pieptul sfânt al regelui, puse ca ornament, o, zeu *Kusud*, mare preot al lui *Bel*, lă-le să strălucească și să arunce raze de lumină. Răul să se țină departe de locuința sa (a regelui)."

"Spălarea" și deschiderea gurii

Această practică este, în primul rând, de ordin magic, deoarece are ca scop să dea viață, să facă să trăiască niște simple statui; ea provenea din timpuri foarte vechi, deoarece egiptenii o foloseau și ei. În cursul unei ceremonii, preoții egipteni atingeau cu un instrument potrivit fiecare orificiu al corpului, pentru ca el să poată să vadă, să audă, să se hrănească. În Mesopotamia, ritul consta în "spălarea gurii". Un ritual din perioada neobabiloniană arată cum trebuie însuflețită și consacrată statuia unui zeu. Ceremoniile durau 24 de ore, de la o noapte la alta. Libații, ofrande, vrăji, sacrificii se succedau, întreruple de paisprezece "spălări" de gură.

Cântecul, muzica și dansul

Cântecul, prin acțiunea sa asupra tuturor lucrurilor este un asociat al magiei. Existau cântece pentru sau contra unei nașteri reușite; existau cântece de dragoste, de ură, de război, de vânătoare, de evocare a morților, de favorizare a stării de transă la prezicători.

În *Epopeea lui Ghilgameș* (versiunea sumeriană) și în *Coborârea lui Ishtar în infern*, se face aluzie la puterea magică a muzicii. Ghilgameș făcuse două instrumente muzicale (*pukku* și *mikku*) care au căzut în infern și atunci prietenul său Enkidu i-a spus: "Astăzi îți voi aduce din infern instrumentele tale, *pukku* și *mikku*."

În epilogul *Coborârii lui Ishtar...* se spune:

"În ziua în care se ridică (din infern) *Tammuz*, în care se ridică și flautul lui de lapislazuli și inelul lui de cornalină, în care se ridică bocitori și bocitoare cu el, morții se vor ridica și ei și vor respira mirosul tămâiei."

Dansul, care este gestul, se sprijină în magie pe legile similitudinii; el ține de mimetism și se aplică la orice: existau dansuri de război, de vânătoare, de dragoste, dansuri pentru ploaie. Dansurile rituale au fost reprezentate pe monumente din Asia occidentală sumeriană; la Tehechme-Ali lângă Teheran, la Tepe-Sialk lângă Kashan, la Tepe-Moussian în regiunea Susa, pe cioburi arhaice sunt reproduse rânduri de femei goale, ținându-se de mână, cu părul în vânt, executând un dans, sau deformări ale motivului mergând până la a face o figură aproape geometrică.

Făcând un rezumat, în cazul "posedării de către diavol", lăsând la o parte marile servicii religioase cu dansatori, cântăreți și muzicieni, diferitele etape ale ceremoniei erau:

1. Afirmarea puterii exorcistului; **2.** Spovedirea (negativă sau dubitativă) a posedatului; **3.** Descrierea demonilor ce trebuiau combătuți; **4.** Ofrande, rugăciuni însoțite de gesturi de eliberare simbolice; **5.** Exorcismul pronunțat în numele marilor zei.

Acestea sunt ceremoniile pe care le-am putut reconstitui după texte. Dar, așa cum am mai spus, această magie, în legătură strânsă cu religia, era de apărare; textele nu fac nici o aluzie la ce poate face magia în detrimentul aproapelui. Neîndoielnic, vrăjitorii pretindeau că pot face așa ceva, dar textele oficiale nu ne spun nimic.

Posibilitățile magiei babiloniene. Metamorfoze.

Posibilitățile magiei babiloniene ni se par a fi fost foarte limitate, rezultatele ei mai deosebite fiind în domeniul medicinii, în care magia avea un rol important în perioada veche până la începutul mileniului I î.H. Iarba Tinereții care dă nemurirea există, dar nu pentru oameni; încercările lui Ghilgameș de a o obține au dat greș.

Metamorfozele sunt posibile, dar sunt tot la îndemâna zeilor; poemul lui Ghilgameș o prezintă pe *Ishtar* metamorfozându-i pe mai mulți din numeroșii săi iubiți; era epoca în care zeii trăiau la un loc cu oamenii; ulterior nu s-a mai întâmplat așa ceva.

Să vedem însă ce înțelegeau babilonienii prin metamorfoze. Unii indivizi, se spunea, pot să se transforme în lupi sau alte animale sălbatice și să-i atace pe semenii lor; dacă sunt răniți în luptă, ei păstrează rana și când reiau forma omenească. Alături de această credință, mai era una care spunea că această transformare nu există decât în imaginația celor care credeau că au suferit-o; ei se aruncau asupra celorlalți oameni pe care-i credeau

"animale sălbatice" făcând mișcările animalelor în care presupuneau că au fost metamorfozați; era însă doar un moment de nebunie.

Necromanția

Necromanția consta în chemarea morților care puteau da și ei oracole, fie în mod deslușit, fie într-o formă criptică. Când apăreau în vise, ei căpătau forma sub care fuseseră cunoscuți; când erau chemați, ei apăreau ca niște duhuri; Enkidu când discuta cu Ghilgameș era ca o boare, o formă fără consistență:

"Viteazul erou Nergal a deschis gaura care duce în Infern, iar spiritul lui Enkidu, ca o boare, a ieșit de acolo; Ghilgameș a stat cu el de vorbă."

Câțiva muritori, în loc să primească ei vizita morților, au căpătat dreptul să coboare în infern; concesie rară, pentru că nu se mai poate reveni din "țara fără întoarcere". Este cazul unui rege din Asiria, căruia nu i se știe numele, care a visat că "a coborât în pământ"; la întoarcere a povestit ce a văzut; monștrii și demonii pe care i-a întâlnit semănau cu cei făcuți de artiștii asirieni și babilonieni. O astfel de poveste ne face să zâmbim.

Farmecele

Farmecele erau folosite în mod obișnuit în societatea mesopotamiană. Tehnica farmecelor era următoarea: se făcea o figurină (din ceară sau din cocă de făină), căreia i se dădea un aspect cât mai asemănător cu al persoanei vizate; era și mai bine dacă se amesteca în materialul folosit o părticică din corpul celui pe care îl reprezenta.

Hammurabi rugându-se — statuetă din bronz aurit,
aproximativ din 1760 î.H., descoperită în Larsa

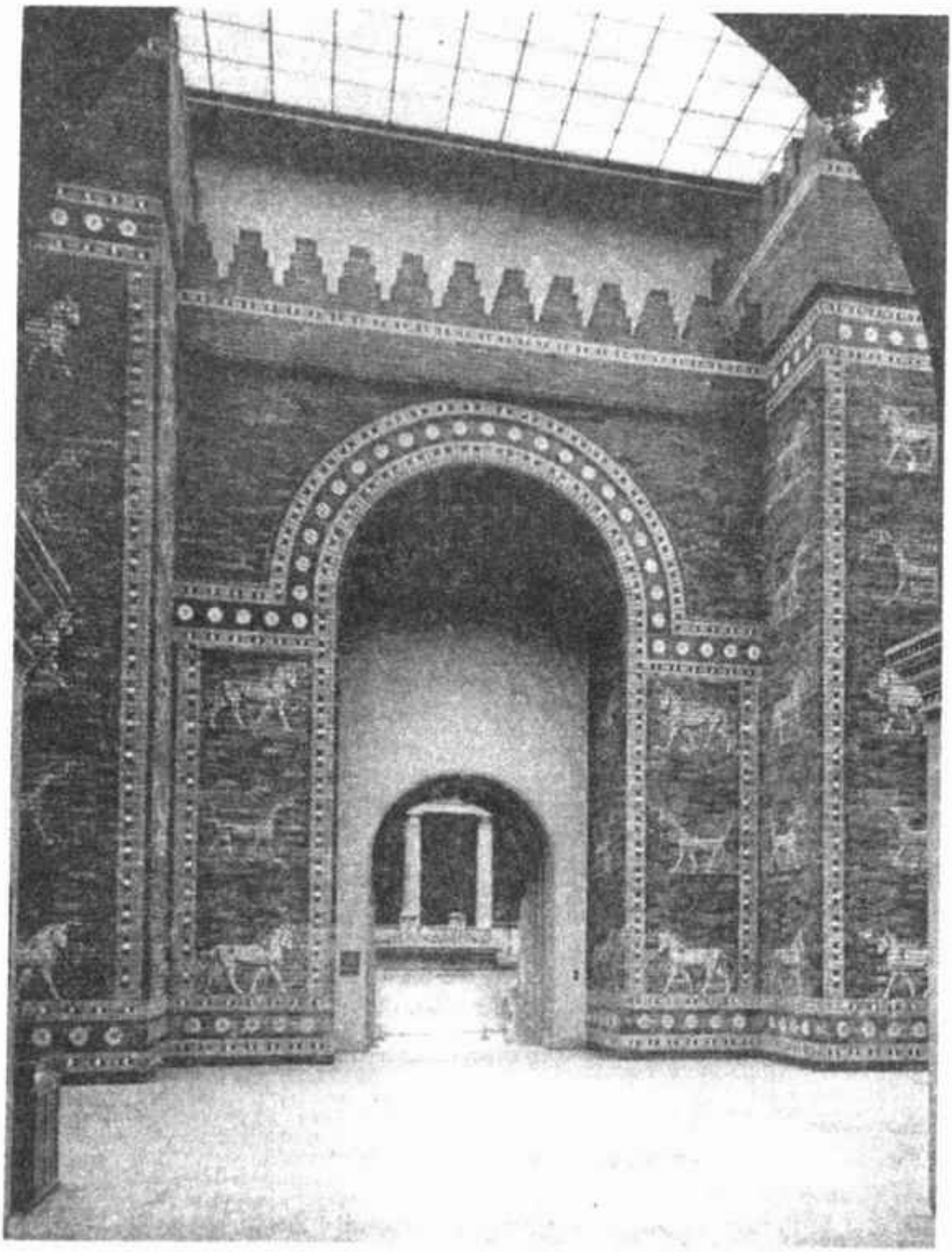

Poarta zeiței Ishtar care conducea spre sala tronului din templul lui Ishtar de la Babilon (Muzeul de stat din Berlin)

păr, o bucată de unghie; figurina era îmbrăcată cu un material asemănător cu cel purtat de cel ce urma a fi fermecat. Apoi magicianul, în cursul ceremoniei de vrajă, mallrata figurina cu înțepături adânci sau rupturi, urmărindu-se ca persoana vizată să sufere aceleași vătămări. Rezultatul putea fi mai bun dacă se reușea ca figurina să vină în contact cât mai apropiat cu cel pe care îl reprezenta, de exemplu ascunzând-o într-un loc pe unde viitoarea victimă urma să treacă sau să se oprească.

Pentru a-l elibera pe cel "fermecat" care se plângea, de exemplu, de un fel de slăbiciune, preotul îl copleșea pe vrăjitor cu blestemele lui; el făcea apoi o figurină de argilă, de smoală sau de ipsos în funcție de zeul căruia i se adresa: lui *Nusku* o figurină de argilă, lui *Gibil* o figurină din smoală sau ipsos, lui *Marduk* o figurină din cocă de susan.

În timp ce preotul ardea și zdrobea figurinele spunea:

"Să moară ei: eu să trăiesc; să se ducă ei: eu să mă simt bine; să fie distruși ei: eu să trăiesc; ei să slăbească: mie să-mi crească puterile."

Magie preventivă. Amulete. Talismane

Numărul demonilor era mare, iar numărul păcatelor pe care omul le putea face fără să vrea, era atât de mare încât era foarte greu să crezi că poți scăpa de dușmanii care pândesc; pentru aceasta, magicienii au realizat amulete și talismane. Amuleta era un obiect care prin el însuși te păzește de rele. Talismanul are un rol activ datorită puterilor pe care le pune în mișcare.

Numeroase amulete aveau formă de ochi, combătând *deochiul*. Un astfel de obiect, dedicat de Abi-Eshu, din prima dinastie babiloniană, purta următoarea inscripție:

"Lui Ningal, stăpâna sa. Abi-Eshu, rege al Babilonului."

Dar asirienii, jefuind Babilonul, au luat amuleta, împreună cu alte lucruri, şi regele Asiriei a pus să se adauge o inscripţie complementară prin care el o plasa pe Ningal printre zeii săi şi cerea iertare pentru jaf:

"Lui Ningal, asiriana, lumină strălucitoare: iartă-mă!"

Nenumărate statuete de pământ ars care reprezintă o femeie goală cu forme planturoase sunt imaginea zeiţei fertilităţii; ele erau aşezate în case, ca talisman pentru a mări numărul membrilor familiei, a creşte turmele şi pentru bogăţia recoltei. Un număr de amulete erau pentru combaterea vrăjilor care aduceau frigiditatea. Ele aveau formă faloidă (deloc obscene).

Bineînţeles, pentru ca amuletele şi talismanele să fie eficace, trebuia ca ele să fie realizate într-o zi favorabilă.

3

Ştiinţele

Matematici. Calendar

S-a constatat, atât la sumerieni cât şi la akkadieni, existenţa a două sisteme de numeraţie, unul decimal, altul duodecimal. În sistemul duodecimal se socoteşte cu şaizeci, trei sute şi trei mii şase sute.

După acest sistem, asiro-babilonienii au împărţit ziua în douăsprezece *kasbu*, adică în douăsprezece perioade de câte două ore, şi şaizeci de minute pentru o oră, aşa cum facem şi noi astăzi. Cele două sisteme de numeraţie s-au "născut din împerecherea a două numere, din care unul (10) este baza numeraţiei cea mai folosită, iar celălalt (6) are avantajul de a fi divizibil şi cu 2 şi cu 3... Acest

sistem era conceput ca instrument de calcul."

Anul era împărțit în douăsprezece luni lunare de treizeci de zile, dar asiro-babilonienii dându-și perfect seama de inexactitatea procedeului, adăugau, când era necesar, o lună intercalată în an; la început, anul era considerat ca fiind format din două jumătăți asemănătoare, cu două sărbători de An Nou; astfel, a șaptea lună este Teshrit, care înseamnă început, și luna intercalată era pusă după a șasea lună sau după a douăsprezecea lună.

Măsuri și greutăți

Sistemul de măsurare folosea numerația duodecimală; *mina* cântărea circa o livră (454g), în timpul regilor din cea de-a III-a dinastie din Ur, și avea șaizeci de *sicli*, și fiecare siclu era împărțit în *grăunțe*. Unitatea de capacitate era *qa*-ul (415 ml); *qa*-ul avea șalzeci de *gini*; șaizeci de *qa* făceau un *gur*. Unitatea de lungime era *cotul* (0,495 m), împărțit în treizeci de *degete* sau douăzeci și patru, în funcție de regiune. Dar, timp de 3000 de ani, aceste măsuri au variat; astfel, în funcție de epocă, *mina* a avut între 404g și 505g și *siclul* de la 6,73g până la 8,41g.

Studiul matematicii a ajuns la mesopotamieni la un înalt grad de perfecțiune, dar nu s-a găsit în nici o ramură a activității științifice vreun tratat didactic cu explicații; totdeauna apare o consemnare strictă a concluziilor, foarte rar cu o aluzie la modul cum s-a ajuns la ele; este sigur că aceste scrieri erau însoțite de un învățământ oral. Numeroase tăblițe sunt documente matematice, un fel de repertoare de cifre, operații gata făcute din care cititorul putea folosi rezultatele; table de înmulțire, de împărțire și de măsură a volumelor, probleme al căror șir de operații până la obținerea soluției este dat în întregime.

Astronomia

Această preocupare pentru matematică, împreună cu urmărirea astrelor în folosul astrologiei, i-a condus pe mesopotamieni la o adevărată măiestrie în astronomie. Cunoștințele lor astrologice erau, mai curând, astronomice; prezicerile lor sunt scoase din observații simple ale raporturilor dintre planete, stele și pământ și din apariția fenomenelor meteorologice și atmosferice. Chiar dacă ei nu cunoșteau precesiunea echinocțiilor, în numeroase tăbliță ei au notat distanțele dintre stele și au făcut calcule deosebit de minuțioase.

Științele naturii

Există liste de nume de insecte, de animale și de plante. Aceste liste au legat animalele și plantele de umanitate, conform credinței babiloniene că ajungea să le dea un nume pentru ca ele să depindă de om. În plus, aceste nume dovedesc, adesea, un anumit spirit de observație, deoarece unele dintre ele amintesc de unele proprietăți ale plantelor. Datorită acestui lucru s-a reușit, în parte, identificarea plantelor cunoscute de asirieni.

Chimia avea un scop practic în Mesopotamia; existau rețete de producere a unor substanțe (ex. sticla).

Medicina

Mult timp s-a crezut, după scrierile lui Herodot și ale celor care i-au urmat, că babilonienii nu aveau nici medicină, nici medici; când unul din ei era bolnav, era dus în piața publică unde fiecare trecător îl întreba de ce suferă și dacă vreun trecător fusese și el bolnav de aceeași boală, îi arăta cum reușise să se vindece. Este foarte curios cum a ajuns Herodot la această ciudată idee, deoarece când el a traversat țara, nu numai că existau medici, ieșiți din școli de medicină cunoscute, dar medicina babiloniană se bucura de o mare reputație. Chiar și grecii au fost moștenitorii direcți ai Mesopotamiei din acest punct de vedere.

Sumerienii îl numeau pe medic, *azu*, *"cel care cunoaște apa"*; nu era vorba de cunoașterea lichidelor din corpul omenesc sau a apelor minerale, ci, fără îndoială, de practicarea prezicerii folosind apa. Acest nume a devenit în semită *asû*, iar medicinei i se spunea *asûtu*; medicul făcea parte din preoțime, din categoria *shangû*, nume care-i îngloba pe cei care exercitau profesiuni libere.

Putem presupune ce învățătură primeau medicii; pentru teorie, foloseau culegeri scrise de boli și de tratamente și ritualuri de exorcism; cunoștințele practice le căpătau de la un medic cunoscut pe care-l însoțeau la bolnavi. În momentul în care începeau să practice, ei prestau un jurământ în fața funcționarilor regali. Ceremonia avea loc noaptea, "în prezența stelelor". În ierarhia sacerdotală, medicii erau așezați între exorciști și interpreții zborului păsărilor.

Regele din Asiria și din Babilon avea la curtea sa

medici pentru el și pentru cei cărora el vrea să le facă această favoare. Ca și ceilalți preoți, medicii nu se temeau să-i vorbească regelui pe față; unul din ei, Arad-Nanai, medicul lui Asarhaddon, îl scria acestuia că sănătatea fiului său este bună, dar că regele ar face bine să se îngrijească.

Locul medicului în societate era foarte onorabil. Codul lui Hammurabi, care a tarifat diferitele activități practice, nu se ocupă de medici, deoarece ei aparțineau clasei sacerdotale. În schimb, chirurgii erau trecuți cu tarife pe care nu aveau voie să le depășească și cu amenzi pe care le plăteau dacă intervenția lor nu era încununată de succes. Se pare, deci, că între cele două ramuri ale profesiei a fost același antagonism ca în Evul Mediu occidental.

Confreria medicilor avea ca zeu-patron pe *Ea*, dar venera și alți zei secundari, pe *Ninurta*, sub aspectul său primitiv de zeu al fertilității și fecundității și pe *Gula*, soția lui. Aceasta era reprezentată pe *kudurru* pe care apare întregul panteon, fie printr-un bust așezat pe un altar, având alături de ea un câine mare așezat, de rasă mesopotamiană, fie stând pe un tron și însoțită de câine. Se pare că tipul cel mai vechi de *Esculap* stând, având alături un câine, derivă din Gula, însă a fost abandonat mai târziu pentru un *Esculap* în picioare, purtând în mână caduceul[1].

1) baston cu doi șerpi răsuciți, având la partea de sus două aripi; însemnul lui Hermes, zeul grec al comerțului și al sănătății.

Etiologia bolilor

Cauza unei boli, fie că era vorba de un babilonian oarecare sau de o epidemie de masă, era după cum am văzut, păcatul; orice bolnav era un păcătos, un vinovat. Din cauza păcatului, zeul lui personal îi întorsese spatele sau îl părăsise (reamintim că zeul omului nu stă alături, ci în om). Locul rămâne liber, și demonii care îl înconjoară mereu la pândă, îl ocupă imediat. Pentru unele boli, ritualurile declară că este "mâna lui *Adad*" sau "mâna lui *Ishtar*, cea cu coliere".

Rezultatul acestei invazii de demoni este multiplu; unul îl va lovi în bunurile sale, altul în sănătatea sa și aici intervine o specializare. Mulți sunt îngrozitori, dar cei mai de temut sunt: *Țiu*, durerea de cap, și *Namtaru*, demonul pestei. *Țiu* nu este simpla durere de cap, el este cel care doboară, fiind simptomul unei boli grave. Multe texte au scopul de a lupta contra lui. Ele ne arată că:

"Cel care nu are zeu când merge pe stradă, durerea de cap îl acoperă ca o haină".

De unde venea *Țiu*?

"A scăpat din infern, a scăpat din locuința lui *Bel*. Dintre munți și de dincolo de ei a năvălit în câmpie; din ținuturile fără întoarcere (din infern) el s-a repezit.

Oricine îl putea fi victimă, animalele mari și mici; el dobora omul ca pe o trestie când acesta nu credea în zeul lui, el distrugea mușchii celui care nu avea zeiță protectoare... El rătăcea ca un taur în libertate... el nimicea forța eroului atât de puternic și nu ținea seama nici de o fată frumoasă. Pe scurt, el venea de oriunde și ataca animale și oameni.

Namtaru nu era mai puțin periculos, fiind demonul

epidemiilor; el poruncea demonilor din infern, îl distrugea pe bolnav, îi lega membrele. Alți demoni atacau diferitele părți ale corpului. Cu toții făceau parte din clasa de temut a Celor Șapte ale căror fapte rele erau nenumărate. Dar cel mai rău era *namtaru*, deoarece el ataca "sufiul vieții bolnavului".

Diagnosticul

Stabilirea diagnosticului depindea pe de o parte de cunoașterea demonului care doborâse bolnavul, în strânsă legătură cu păcatul comis; revenim deci la ritualurile religiei generale care a stabilit drumul de urmat: mărturisirea păcatelor pe care bolnavul le-a făcut sau pe care ar fi putut să le facă, numirea demonilor care au putut da boala. Dar aceste precauțiuni nu împiedicau medicina să încerce, după enumerarea simptomelor, să afle despre ce boală era vorba.

Tratamentul

Tratamentul era destul de complex și căuta să acționeze în mai multe feluri contra demonului. Se luau în considerație două cazuri: se presupunea că demonul, dușmanul omului, nu are gusturile acestuia și atunci i se dădea bolnavului preparate dulci, parfumate, care-i plăceau omului, dar îi displăceau demonului; în caz contrar, admițând că demonul avea aceleași gusturi cu omul, deoarece stătea în el, terapeutica consta în obligarea bolnavului să înghită tot ce l-ar fi putut scârbi pe demon: substanțe amare, grețoase, fermentate sau stricate, urină, chiar excremente de animale sau de om. Este posibil ca

unele din aceste substanțe să fi fost folositoare pentru că, s-au constatat, lotuși, empiric, rezultatele pozitive.

Multe materiale folosite în medicina antică se foloseau datorită culorii lor, unele datorită numelui lor și, în sfârșit, altele, mai ales pietrele, datorită formei apropiate de organul bolnav. Dar cea mai mare parte a formulelor medicamentelor erau magice. Iată un exemplu de rețetă contra demonului durerii de cap:

"Castravetele sălbatic care a crescut singur pe câmp: când Soarele intră în casa sa, acoperă-ți capul cu o haină, apoi acoperă și castravetele; apoi înconjoară-l cu un cerc de fâină; în dimineața următoare, înainte de răsăritul Soarelui smulge-l din locul său și la-i rădăcina; ia blana unei căpriță virgine și înnoad-o pe capul bolnavului și pe gât, pentru ca durerea de cap care există în corpul acestui om să se risipească și să nu mai poată veni înapoi, ca pleava pe care vântul o împrăștie în vânt. Prin cer să fie exorcizat. Prin pământ să fie exorcizat."

Se poate reține din această formulă grija celui ce culege plantele medicinale de a se acoperi și de a acoperi castravetele, pentru ca spiritul din castravete (există un spirit în orice) să nu poată vedea cine l-a brutalizat, cercul de fâină, pentru ca planta să nu sufere nici o influență exterioară și nici ea să nu și-o piardă pe a sa.

Un alt exorcism recomandă să se ia unt foarte curat, din lapte cât mai proaspăt și să se recite un descântec deasupra lui, după care "să se ungă cu unt bolnavul, fiul zeului său, pentru ca acest om să fie curat ca untul".

Singura calitate a untului în această formulă era încărcarea lui cu vraja; în stil medical, se poate spune că untul este excipientul[1], iar descântecul principiul activ al unguentului.

---

1) substanță în care se încorporează un medicament pentru a fi absorbit mai ușor.

Promisiuni și amenințări. Înlocuitorul. Exorcismul.

Se pare că datorită atâtor eșecuri pe care medicina le avea la activ, a apărut necesitatea luării unor măsuri de precauție suplimentare față de demon. Se intra în discuție cu el; fără îndoială că era amenințat, dar i se făceau și promisiuni în cazul în care vroia să plece din corp de bunăvoie.

Iată amenințările:

"Până ce nu pleci, până ce tu nu părăsești corpul omului, «fiul zeului său», n-o să ai nimic de mâncare, n-o să ai apă de băut ... nici în apă de mare, nici în apă dulce, nici în vreo altă apă, în Tigru sau în Eufrat sau în mlaștină sau în râu n-o să te poți ascunde."

Ritualul pentru *lamashtu* este un frumos exemplu de promisiuni ce se pot face unui demon pentru a-l hotărî să nu mai reziste. Chiar *Ea*, zeul, îi spune:

"În loc ca, o, tu, fiică a lui *Anu*, să te arăți dușmănoasă, primește de la negustor haina lui și merindele lui de drum, primește de la giuvaergiu podoabe pentru mâinile și picioarele tale și cercei pentru urechile tale, primește de la șlefuitorul de pietre scumpe cornalină, podoabă pentru gâtul tău... Te exorcizez în numele lui *Anu*, tatăl tău etc."

Într-o povestire egipteană, cumnata prințului din Baktan (localitate imaginară dar presupusă a fi fost în regiunea hitită sau mitanniană) era posedată de un demon. Regele Egiptului i-a trimis statuia lui *Khonsu* pentru a-l vindeca și imediat ce statuia a început să-l roage pe demon, acesta a acceptat să plece, cu condiția ca statuia și prințul din Baktan să-i dea o masă; promisiunea a fost îndeplinită și de o parte și de alta.

Aplicarea ritualului în care se folosea un înlocuitor este următoarea: exorcistul, luând o victimă, un ied sau un purceluș, proclama solemn că victima este dată în schimbul bolnavului, membru cu membru, pentru ca demonul să se ducă să loculască acolo. Iată două exemple; mai întâi iedul:

"Iedul (zice preotul) este înlocuitorul omului, el l-a dat în schimbul vieții sale, capul iedului pentru capul omului, gâtul iedului pentru gâtul omului etc."

Și acum exorcismul pentru purcelușul de lapte pe care *Ea* se presupune că i-l arată lui *Marduk*:

"Ia un purceluș de lapte; la nivelul capului bolnavului așează-l; smulge-i inima și pune-o pe inima bolnavului; taie-i purcelușului de lapte membrele sale și întinde-le pe membrele omului; dă purcelușul de lapte în locul său, pentru ca toată carnea sa să fie ca toată carnea bolnavului și sângele său ca sângele bolnavului... Fie ca purcelușul de lapte să-i fie înlocuitor."

Când se spală un obiect, acesta devine curat, iar apa se murdărește; ceea ce face apa pe plan material, înlocuitorul o face moral, încărcându-se cu răul (deci cu păcatul) bolnavului; este teoria țapului ispășitor.

La urmă, se făcea exorcizarea. Ea era spusă după o temă generală, întărită în acest caz pentru a-l îmbunătăți calitatea. Preotul a spus că el era omul lui *Ea*, că farmecele sale erau ale lui *Ea*; era, totuși, nesatisfăcător. Când conform ritualului s-au enumerat numele demonilor și răutățile lor, atunci preotul se oprea și descria scena care credea că se petrece:

"*Marduk* îl vede (pe bolnav). Spre tatăl său, *Ea*, în casa sa, el s-a dus și a gemut (urmează descrierea suferințelor bolnavului), apoi: «Ce are bolnavul, eu nu știu; cum să-l vindec, eu nu știu». *Ea* l-a răspuns fiului său, *Marduk*: «O, fiul meu, ce știu eu, ce mai pot eu adăuga la cunoștințele tale? Ce știu eu, știi și tu. Du-te, fiul meu!»"

Și prescripțiile ritualului în vederea vindecării se precizează: spălări, stropiri, fumegări (adesea cu lână arsă pentru a-i zăpăci pe demoni cu mirosul), medicamente lichide grețoase, cataplasme, fețe simbolice etc. Iată un exemplu de pomadă:

"la grăsimea unui viței sacru, laptele vacii care-l alăptează, grăsimea unui viței alb; cu această grăsime unge membrele acestui om etc."

Înlocuitorii regali

Situația deosebită a regelui în societatea mesopotamiană îl expunea la multe pericole; multe preziceri se refereau la el; pentru a evita riscurile la care-l expuneau cei răi, exista obicelul de a alege în asemenea caz un înlocuitor (*puhu*) care locuia în palat, se bucura de însemnele exterioare ale puterii regale în perioada în care pericolul îl amenința pe suveran. Dacă prezicerea era supusă unei condiții, de exemplu: "moartea unui sfetnic sau a regelui", și se realiza prin moartea unui sfetnic, înlocuitorul nu mai era de folos și se ducea la casa lui; dacă perioada fixată trecea fără să se întâmple nimic, de asemenea era trimis acasă. Dar dacă pericolul se preciza pentru rege, înlocuitorul era ucis.

Medicina prehipocratică

Cu toată tutela sub care religia ținea toate științele, spiritul de observație a învins. De-a lungul atâtor secole preoții au putut îmbogăți cu observațiile lor culegerile de texte referitoare la boli, iar din nenumăratele "leacuri" care li s-au dat bolnavilor să le înghită au reușit să le distingă

pe cele cu adevărat tămăduitoare. Treptat, s-a făcut observarea simptomelor și s-au identificat bolile. La început foarte timid, dându-li-se chiar un nume:

"Dacă un om are corpul galben, fața galbenă, carnea tremurândă, este *amurriqanu*."

Astfel, medicinii antidemonice medicii i-au adăugat adevărate leacuri, în stare să modifice țesuturile; fără a fi înlăturate total, farmecele au fost păstrate doar ca o parte accesorie a tratamentului.

Medicina, așa cum trebuie că o practicau primii greci, se născuse; școala hipocratică avea la îndemână, când a apărut, toate elementele necesare.

Trebuie spus că progresele făcute de științe în Grecia antică nu ar fi fost posibile fără moștenirea lăsată de Orient.

În timpul sargonizilor, medicina se prezenta astfel: mai întâi se făcuse o încercare de a se grupa bolile după simptome; apoi simptomul și-a schimbat caracterul, nemaidepinzând de pasăre, de arbore sau de altceva întâlnit de exorcist în drumul lui spre bolnav, ci depindea chiar de starea bolnavului:

"Dacă este presărat cu bubulițe, el va slăbi din ce în ce. Dacă este lovit în ceafă și mușchii rămân nemișcați, iar vocea nu se mai aude, bolnavul nu se va vindeca.

Dacă toată ziua este bolnav, iar noaptea se simte bine, în zori va fi iar bolnav. Dacă toată ziua se simte bine și noaptea e bolnav, în zori va fi bolnav; dacă toată ziua îi este frig și toată noaptea îi este cald, șapte zile va fi bolnav și se va vindeca."

Și tratamentul și-a schimbat caracterul; o serie întreagă de termeni devin obișnuiți în prescripții, dându-se și modul de realizare; este vorba de amestecare, malaxare, măcinare și filtrare a substanțelor care, în unele cazuri, vor fi înghițite pe nemâncate. Acum babilonienii cunosc macerarea, decoctul, cataplasmele, unguentele și

instalațiile uretrale.

Pentru a cunoaște mai bine secretul farmaciei babiloniene, savanții moderni s-au preocupat de identificarea a circa 250 de plante care revin mereu în rețete. Se pot considera ca sigure cunoștințele asirienilor asupra macului și opiumului, măselariței, cânepii, mandragorei și a unor solanacee, cum este belladona, ale cărei proprietăți erau folosite.

Comparând tăblițele s-au putut grupa plantele după cum acționau asupra uneia sau alteia dintre boli. Pentru stomac și intestine, medicamente lichide, spălături și supoziloare; pentru căile respiratorii, fumegări, vomitive, cataplasme, revulsive, inhalații cu ajutorul unei trestii; pentru căile urinare, lăsări de sânge și ungeri. În fiecare din aceste boli, erau avute în vedere simptomele predominante: arsurile gastrice, durerile de stomac, constipația și diareea, tusea și sufocarea. Pentru organele genitale și urinare, diagnosticul se stabilea cu ajutorul sondei și a tușeului rectal.

Se observă un mare pas înainte; medicamentele nu mai sunt, ca în medicina antidemonică, interschimbabile (aceleași leacuri revin pentru aceeași boală); boala este tratată acum pentru ea însăși nu pentru alungarea demonului. Este interesant că în formulele folosite, medicul babilonian amestecă tot felul de substanțe posibile și, în același timp, continuă să folosească macerate de substanțe animale și de substanțe respingătoare.

6

ARTA: TEHNICI, CONVENȚII, FORME

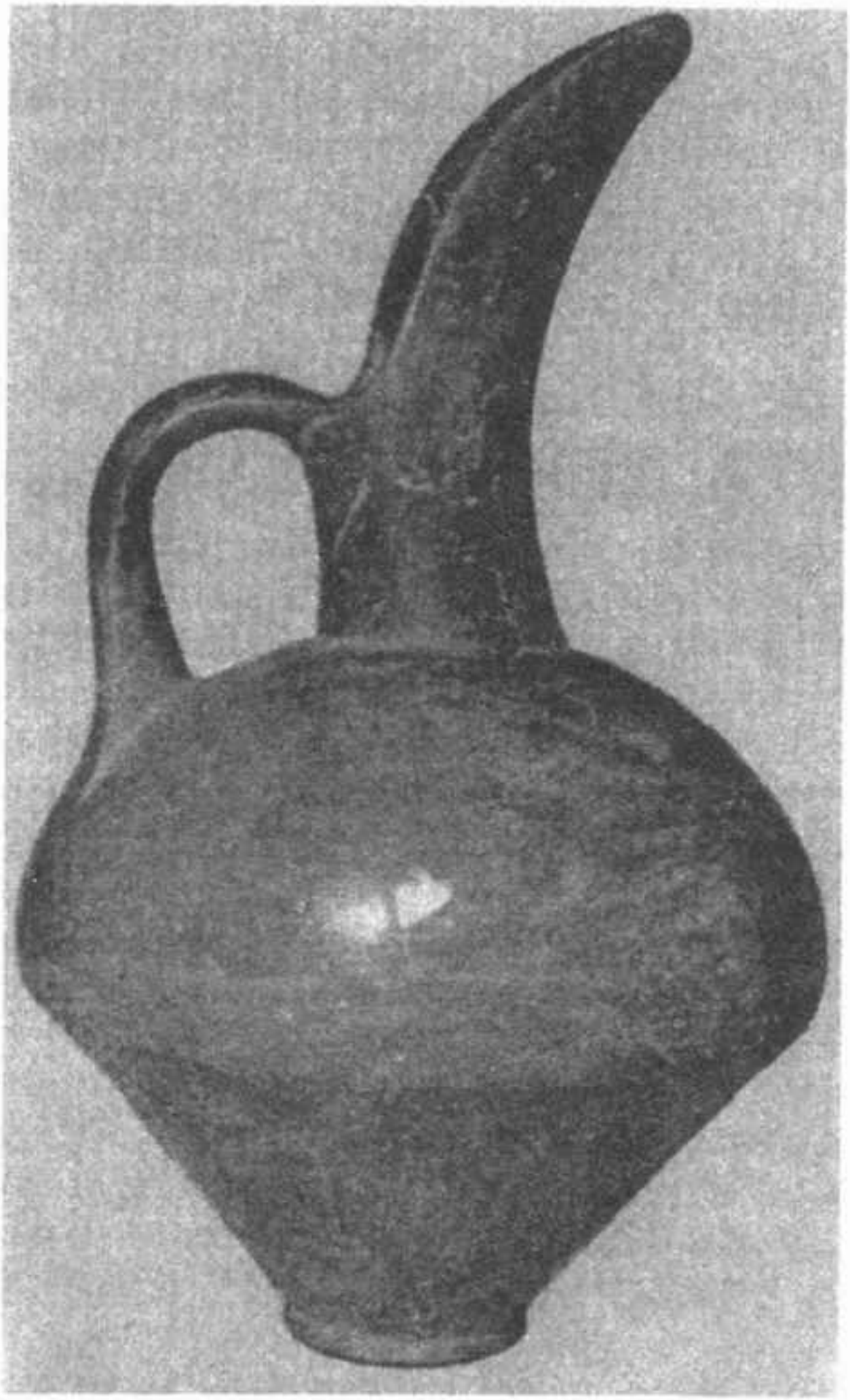

Mică amforă de ceramică hitită (mileniul II î.H.) — răspândirea metalului a determinat apariția vaselor strălucitoare, rezistente, suple

1

Ceramica

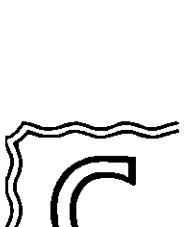

ea mai veche ceramică, denumită ceramica de la *Tell-el-Obeid*, este de o perfecțiune relativă care arată o lungă perioadă de încercări asupra cărora nu avem decât foarte puține informații. Pasta este fină, bine purificată; după perioada Obeid, ceramica va deveni mai grosolană, pasta va fi mai puțin fină, mai puțin groasă, uneori având încorporate în ea particule de pale pentru a-i mări rezistența. La începutul perioadei nu era cunoscută folosirea roții olarului, dar foarte repede s-a folosit platoul cărula i se imprima o mișcare de rotație; la sfârșitul perioadei, artistul a folosit cu mult succes acest procedeu rudimentar. Din analizele făcute asupra vaselor din Susa, rezultă că pigmentul folosit era un oxid de fier cu conținut de mangan (probabil magnetită); așa se explică de ce culoarea era neagră și se

transforma uneori în violaceu așa cum apare uneori pe aceste vase. Uneori culoarea era folosită cu un fondant alcalin (probabil var și sodă, combinate). Arderea se făcea la circa 900 - 1000 grade Celsius, dând ceramicii sonoritate și o ușoară porozitate.

S-a pus, adesea, întrebarea dacă vasele din perioada Obeid, în special cele din Susa, erau acoperite cu o angobă, adică un strat subțire obținut prin scufundarea piesei abia uscate într-o baie foarte diluată din argila din care a fost făcut vasul. Se pare că se făcea mai curând o lustruire, fie cu mâna umedă, fie cu un instrument special.

Figurinele din pământ ars erau modelate; ele erau foarte rudimentare, cu picioarele unite, cu brațele ca niște aripioare pentru a nu se sparge prea ușor; fața era obținută prin ciupire în cazul nasului și prin aplicare de pastile pentru ochi. Mai târziu, a apărut figurina turnată, unele tipuri fiind reproduse de mai multe ori cu același tipar sau cu tipare diferite; modul de umplere a tiparului, mai mult sau mai puțin complet, putea duce la exemplare ușor diferite.

Cărămizile, făcute din argilă cu adaos de paie tocate, erau presate în tipare; plate în epoca agadeenilor, ele fuseseră mai înainte plan-convexe în regiunile din sud, adică aveau una din fețe bombată; în acest caz, meșteșugarul apăsa cu un deget sau cu două pe această față, pentru a face o cavitate de reținere a liantului folosit la zidire, mortar, argilă sau bitum.

Cărămida emailată era un produs în care Mesopotamia a excelat; meșteșugarii foloseau oxizi care se topeau și solidificându-se se vitrificau; aproape toate tonurile pure erau utilizate, în afară de roșu, care nu se folosea decât pentru pictură.

O întreagă categorie de cărămizi aparent arse, ca de exemplu cele din epoca lui Gudeea, n-au de la cărămidă decât aspectul; analiza la microscop a unor fragmente a

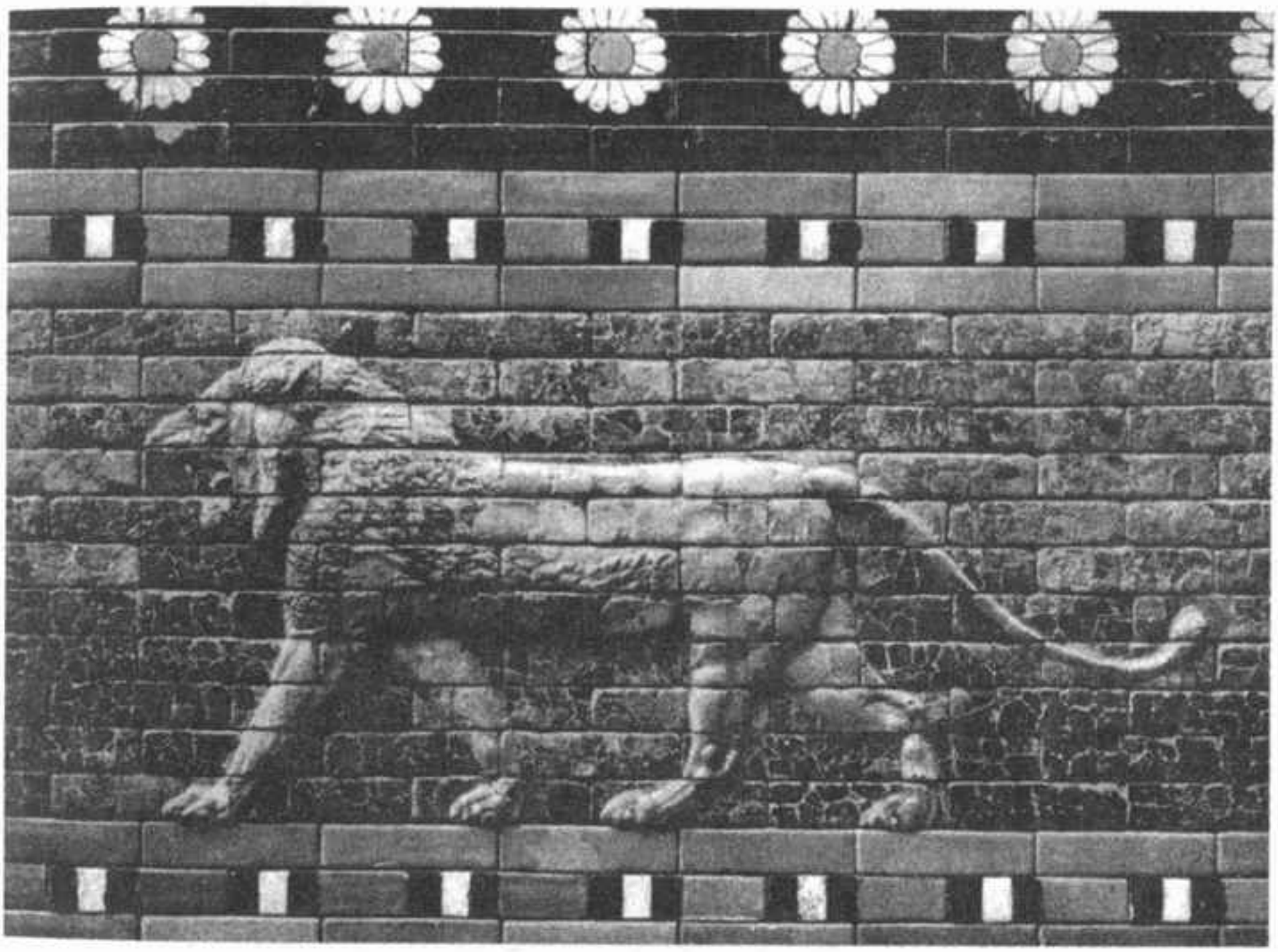

Leu de pe Calea Procesiunilor din Babilon —basorelief cu plăcuțe de ceramică emailată (Luvru)

Intendentul lui Ebih-il — statuetă din alabastru descoperită la Mari, datând din mileniul III î.H.

pus în evidență particule de graminee necalcinate; apa din constituție nu era eliminată cum se întâmplă în cazul trecerii cărămizii prin cuptor; nu este deci o cărămidă, ci doar un conglomerat.

Nu vom face decât să semnalăm unele din *sculele din pământ ars*. Un anumit număr, găsite în morminte, sunt doar imitații de scule; altele însă, de exemplu ciocane sau un fel de unelte de polizat pentru frecarea stofelor, au fost folosite anterior. Un produs caracteristic al epocii Obeid era secera din pământ ars care se putea folosi pentru tăierea paielor de cereale și din care s-au găsit spărturi în mare cantitate în siturile din această epocă.

2

Piatra

Piatra este ca și inexistentă în sudul țării; din țara lui Magan (poate peninsula Sinai) se aduceau blocurile de diorit, o piatră la fel de dură ca și granitul, în care se sculptau statuile. O sursă de aprovizionare o constituiau blocurile rostogolite și polizate natural care se scoteau din albia marilor fluvii. Mesopotamienii erau deosebit de pricepuți în tăierea pietrei după linii geometrice, dar au respectat întotdeauna forma naturală a blocurilor pe care le găseau (pietre rostogolite sau meteoriți); ei nu le aduceau decât foarte puține corecturi; exemplare frumoase sunt piramida lui Manishtusu și Codul lui Hammurabi, amândouă se află astăzi la Luvru. Alte pietre au fost folosite ca atare: Galetul[1] Eannadu (la Luvru) și Pietricica Michaux (Biblioteca Națională).

1) fragment dintr-o rocă sau dintr-un mineral, șlefuit și rotunjit prin acțiunea mării, a torentelor, a ghețarilor etc.

În nord, în Asiria, se folosea uneori *bazaltul*, a cărui structură grosolană făcea munca foarte grea, dar cel mai folosit era *alabastrul gipsos*, ușor translucid, din care erau făcute basoreliefurile palatelor asiriene. Această piatră, ca și calcarul, este extrem de moale la ieșirea din carieră și prelucrarea se face ușor; ea se întărește în timp. Într-un incendiu, însă, se comportă ca și piatra de var și din această cauză, un număr incalculabil de basoreliefuri calcinate odinioară și acoperite de pământul zidurilor prăbușite se dezagregă repede în contact cu aerul. Prelucrarea *dioritului* cerea o muncă foarte grea și lipsa uneltelor rezistente făcea lucrul și mai greu. Mesopotamienii foloseau pene de lemn pentru spargerea lui sau loviturile directe; pentru prelucrarea finală a pietrei brute, se folosea nisipul (pentru frecare și polizare).

3

Metalele

Cuprul a apărut la sfârșitul perioadei Obeid, dar, la început, folosirea lui era limitată. La Susa s-au găsit, morminte, oglinzi făcute dintr-o placă de cupru lustruit, lame de topor pregătite pentru a fi fixate într-un mâner cu legături din curele.

Bronzul n-a apărut decât pe la mijlocul mileniului III; el era aliat cu antimoniu sau cu staniu. Analiza unei tăblițe din cea de-a III-a dinastie din Ur a dat compoziția bronzului din epocă: 80,05 cupru pur; 13,30 plumb; 5,84 antimoniu; restul era un metal neidentificat. În acea epocă, metalul făcea parte din rezervele princiare, ca argintăria în Evul Mediu. În a treia dinastie din Ur, un *patesi* din Umma îi oferă regelui Dungi un recipient din bronz de mai

mult de 10 kilograme. Statuia reginei Nafir-Asu din Susa cântărește, chiar mutilată, 1800 kilograme.

Prelucrarea metalului

Unele texte din epoca celei de a III-a dinastii din Ur vorbesc de industria metalului; cuprul provenea din Asiria, Persia, Asia Mică și insula Cipru și era livrat ca mineral sau ca lingouri și tehnologia lui de prelucrare avea reguli fixe pentru afinare; era calculat și un procent de deșeu, care nu trebuia depășit, cu atât mai mult pentru metalele prețioase. Astfel, regele Burnaburiash din Babilon se plânge că regele Egiptului i-a trimis aur destul de impur, care, după topire, n-a avut decât un sfert aur fin. Când, în a doua parte a mileniului II, faraonii s-au instalat în Siria, ei au fost asaltați de cereri de aur venite din Asiria, Babilonia și Asia Mică, aceste țări fiind celebre în prelucrarea metalelor; ei cereau materie primă pentru prelucrare.

Prelucrarea metalelor este o industrie în care mesopotamienii au excelat; ei turnau în tipare amulete, vârfuri de săgeți, lame de cuțit, după care obiectul era prelucrat cu pila.

Pentru turnarea uriașei statui a reginei Nafir-Asu, neavând un cuptor atât de mare, s-au folosit mai multe cuptoare, reglate pentru a acționa toate în același moment. Se folosea ambutisajul, dovadă fiind vasul de argint din Entemena, al cărui gât a fost subțiat cu ciocanul.

Statuile din metal

Pentru realizarea statuilor din metal se folosea, în mileniul III în Mesopotamia, o tehnică asemănătoare celei din Egipt. Pe o bucată de lemn centrală, având forma generală a corpului, se așeza un strat de bitum care dădea detaliile viitoarei statui; se așeza apoi o folie de metal cât se putea de subțire pe această formă; manechinul era deci îmbrăcat într-un strat de metal fixat cu mici cuie. Această tehnică s-a folosit pentru capetele de lei găsite la Obeid.

La fel, pentru a da unei statui strălucire, se aplica pe statueta de metal o folie foarte subțire de aur. S-a folosit acest procedeu pentru a auri trunchiurile de palmier din palatul din Khorsabad, făcute dintr-o folie de bronz aplicată pe un miez de lemn.

Fierul

Epoca fierului începe în Orient mai devreme decât în Europa, în secolul XII î.H.. Dar metalul era cunoscut mult mai înainte, trecând prin trei perioade: la început era un metal prețios, apoi destul de rar, ca să devină, în final, de folosință obișnuită.

S-au găsit, în mormintele din *Ur* (de prin 2700 î.H.), fragmente de fier, iar la Tell-Asmar, printre obiecte din secolul XXV î.H., un mâner de pumnal din bronz în care rămăseseră câteva resturi dintr-o lamă de fier. Analizele făcute au arătat că este vorba de fier din minerale, care, spre deosebire de cel din meteoriți, nu conține și nichel. Într-un mormânt din vremea lui Amenhamat III s-a găsit o amuletă în formă de inimă, făcută din fier montat în aur

(secolul XVIII î.H.). Începând din această epocă, este tot mai mult menționat; el face parte din tezaurul zeiței *Nin-Egal* de la Mishrife-Qatna, al cărei templu a fost distrus de regele Suppiluliuma în secolul XIV î.H. Se mai cunoaște scrisoarea unui rege hitit către un prinț necunoscut, în care se spune: "În legătură cu fierul din magaziile mele, în Kizu Wadna, iată: pentru a obține fier, condițiile nu erau bune. La ordinele mele, se produce un fier bun; el nu este încă terminat. Când va fi terminat, îi-l voi trimite." Până atunci, el îi trimite un pumnal.

În perioada următoare, fierul nu mai este combinat cu aurul ci cu bronzul. De exemplu, în bronzurile denumite de Luristan, brățările sunt făcute prin suprapunerea de tije de bronz și de fier; unele săbii au lama din fier și mânerul din bronz; mai târziu, apar săbii și pumnale făcute numai din fier. De acum, fierul nu se mai folosește ca ornament, ci la fabricarea armelor.

Textilele

La Susa s-au descoperit, provenind din perioada Obeid, topoare de cupru învelite într-o pânză care a fost analizată; ea era formată fie dintr-o țesătură grosolană ca pânza de ambalaj, fie din țesătură fină.

Mai semnalăm amprenta susiană lăsată de un sigiliu pe lut nears, care reprezintă țeserea unei stofe. Stofa, pe jumătate terminată, este întinsă; două personaje se ocupă de țesut; se poate presupune că războiul de țesut era orizontal; pe amprentă mai apare un personaj care golește un scul fixat în două suporturi.

4

Convenții artistice

Două feluri de convenții trebuie luate în considerație în artă. Unele sunt de origine subiectivă și provin din interpretarea ce s-a dat unor acte sau unor fapte; ele izvorăsc din spiritul artistului, reflecție, cel mai adesea, a spiritului timpului său. Altele sunt datorate tehnicii și au fost mai mult sau mai puțin dictate de prelucrarea materialului.

Canonul proporțiilor

Canonul proporțiilor, în arta statuară, poate fi luat ca exemplu pentru primul gen de convenții. Atitudinea personajelor din basoreliefuri provine din al doilea gen; artistul s-a aflat în fața unei probleme care consta în cuprinderea celor trei dimensiuni din natură, pe un panou care nu are decât două; soluția i-a fost, în parte, impusă.

Alegerea unui canon al proporțiilor, adică o relație constantă între diferitele părți ale corpului, este destul de arbitrară. Canonul folosit la început dădea naștere reprezentărilor alungite, ca la micii idoli din Cimitirul Regal din Ur; el devine foarte repede în favoarea reprezentărilor scurte, de exemplu la sumerieni, la care s-a putut vedea pe o statuetă figurarea unui canon în care trei capete egalează lungimea corpului. Canonul scurt, cu eliminarea gâtului, care face din corp un simplu suport al unui cap cărula artistul îi acordă toată grija, este o convenție a artei mesopotamiene primitive.

Atitudinea

Atitudinea personajelor este o altă convenție, impusă prin grija pentru fixarea momentului. O statuie fiind un adevărat înlocuitor, un dublu al persoanei însărcinat să-l reprezinte în temple, trebuia ca opera să fie durabilă. La început, arta statuară respecta legea generală a frontalității, ca în Egipt, și personajul avea picioarele depărtate în atitudine de mers cu pași mici; dar această atitudine făcea statuia fragilă. Curând, au adus în același plan și picioarele — cel mai adesea, artistul le aranja în partea de jos a statuii un fel de sprijin, pentru protecție. Necesitatea de ocrotire a operei a dus la obligativitatea de a se face statuetelor de tipul zeiței goale, brațele foarte scurte, ca niște cloturi, abia îndepărtate de corp. Este posibil ca slabul interes arătat de mesopotamieni studiului nudului să se datoreze elementului semitic care a avut un mare rol în dezvoltarea civilizației lor.

Arta statuară animalieră a rămas foarte aproape de realitate în Mesopotamia. Gliptica[1] epocii Uruk, mormintele regilor din Ur au dat capodopere: taurii și lei sunt de o naturalețe admirabilă. Câinele regelui Sumulu-liu (Luvru) este aproape de perfecțiune. Chiar și în "greșelile" voite arta asiriană rămâne de prim rang, atunci când se prezintă un animal.

În arta celor trei mari popoare ale antichității (asirienii, egiptenii și grecii) există un motiv predominant: reprezentarea unui cal în galop — la asirieni, cu o cabrare alungită, la egipteni, cu o cabrare încovoiată, iar la greci, într-o atitudine care amintește de galopul în timpul unei curse. Cel mai aproape de realitate a fost grecul, dar ce nobleje, ce

1) arta gravării pe pietre semiprețioase

elan, ce impetuozitate exista în galopul nerealist al asirianului!

Basorelieful. Perspectiva

În cazul basoreliefurilor, problema se complică și trebuie creată o adevărată "gramatică" de expresii. Diversele popoare au adaptat convenții diferite pentru a-și exprima gândirea. Când desenăm un peisaj punând ultimile planuri în partea de sus a pânzei și dând personajelor și clădirilor din ultimul plan o înălțime mai mică decât celor din primul, adoptăm o convenție. Noi ne considerăm ficși în raport cu peisajul. Mesopotamienii au făcut din fiecare plan al scenei un prim plan, de care suntem obligați să ne apropiem treptat.

Ei au realizat un fel de panoramă și, pentru fiecare parte interesantă a peisajului, se așezau în mijlocul scenei. Pe vasul din Warka, pe "drapelul din Ur", registrele înloculesc planurile. Când se tratează un peisaj, așa cum apare pe o pecete din Susa, reprezentând un curs de apă mărginit de vegetație, artistul reprezintă râul și pe fiecare mal, culcate la pământ, tufele care îl mărginesc. Pe vasele din Susa, există o figurare bizară: un triunghi cadrilat de la baza căruia se desprind tije umflate la extremități, care nu reprezintă nici săgeți și nici, așa cum s-a crezut, berze mici scoțându-și capul din cuib, ci o porțiune de câmp ale cărui trestii apar răsfrânte pe una din părțile desenului.

Un procedeu mesopotamian îl făcea pe artist să reprezinte o secțiune printr-o casă. Într-o incintă circulară împărțită în patru, locuitorii sunt văzuți din profil, ocupându-se de treburile lor obișnuite. Într-o incintă fortificată văzută în plan, se înalță din profil aceeași fortăreață

atacată de dușmani. Ei foloseau în același tablou personaje de înălțimi diferite, dar nu pentru că ele ar fi fost mai mult sau mai puțin depărtate de ochiul celui ce privește, ci pentru că ele ocupă un rang mai mult sau mai puțin înalt în ierarhie: zeul mai mare decât oamenii, regele mai mare decât supușii săi etc.

Figura omenească

Când se ajunge la reprezentarea figurii omenești convențiile abundă; artistul a ales, cel mai adesea, o reprezentare heteroclită, greu de găsit în realitate: capul din profil, bustul întors pe trei sferturi, cu umerii aproape din față, bazinul și picioarele din profil, picioarele în același plan.

Pentru o figură din profil, ochiul este văzut din față și acoperământul de cap (adesea o mitră cu colțuri laterale) este pus ca din față pe acest cap din profil; barba lungă și tăiată pătrat în epoca arhaică se fixează de bărbia văzută din profil, ca prelungirea unui favorit.

Reprezentarea musculaturii a avut o evoluție curioasă; fusiformă sau umflată în epoca arhaică, a ajuns la un realism foarte sobru în timpul lui Gudeea și a celei de a III-a dinastii din Ur. În epoca asiriană ea este reprezentată contractată la maximum, indiferent de mișcările personajului.

Reprezentarea mai multor personaje în mers, pe aceeași linie se făcea în două feluri; personajele erau în șir indian, dar piciorul din urmă al flecărula acoperea pe jumătate piciorul pus înainte al celui ce venea după el. Dacă se reprezentau animale, doar unul era desenat și, în stilul naiv al copiilor, partea din față a corpului era înconjurată de una, două trăsături pentru a indica mai multe animale.

O curioasă convenție a artei statuare a fost în reprezentarea veșmintelor. Costumul sumerian se compunea în special dintr-o bucată de stofă dreptunghiulară care era drapată, asemănător cu toga romană. Caracteristic acestei îmbrăcăminți este numărul de pliuri pe care o formează stofa. Dar, chiar de la început, artistul mesopotamian a înlăturat treptat pliurile, îmbrăcându-și personajele cu niște tunici.

Arta sumero-akkadiană ne apare ca o artă care nu lăsa nimic la voia întâmplării, ci asculta de reguli fixe respectate în toata lunga sa existență, reguli stabilite din primele timpuri ale apariției sale.

5

Forme. Arhitectură

Cărămida. Nici un moment de arhitectură mesopotamiană n-a ajuns intact până la noi, dar ruinele sunt în număr destul de mare pentru ca să putem avea o idee clară de ansamblu. Sumero-akkadienii s-au folosit în mică măsură de piatră în construcțiile lor; în sud piatra lipsea; se găsește însă în Asiria, dar era folosită foarte puțin, deoarece cea mai mare parte a carierelor dădeau un material de slabă calitate și pentru că tradiția pe care o respectau orientalii stabilise un procedeu de construcție puțin costisitor; acest procedeu folosea în construcții cărămizi, cel mai adesea nearse. Această tehnică avea mai multe avantaje, în primul rând cel economic ; materia primă, argila, era din abundență, doar mâna de lucru costa; însă basoreliefurile arată prizonieri de război puși la cele mai grele munci, deci mâna de lucru era ieftină. Pe de altă parte, în special în sud, temperatura aerului în timpul verii

este copleșitoare; cărămida nearsă care cere, pentru a fi rezistentă, o grosime deosebită a zidurilor, constituia un adăpost ideal contra căldurii; o astfel de masă de pământ, aproape fără deschideri, forma un obstacol impenetrabil pentru razele fierbinți ale soarelui; piatra n-ar fi putut fi folosită în acest scop.

Pentru noi care vrem să cunoaștem viața și civilizația din acea perioadă, acest procedeu de construcție are mari avantaje; când, în timp, o clădire făcută din cărămizi nearse cădea în ruină, părțile superioare cedau primele și se îngrămădeau la bază atât în exterior, cât și în interior; părțile de jos erau astfel acoperite cu un dublu strat de resturi pe care timpul le nivela și în care ele rămâneau bine păstrate. Dacă aceste construcții ar fi fost din piatră, ele ar fi servit, de-a lungul secolelor, drept carieră pentru populațiile vecine și n-ar mai fi rămas nimic până acum.

Din perioada sumeriană avem astfel, vestigii ale templelor și palatelor care ne permit să aflăm cum era această arhitectură primitivă.

Socotelile pe care ni le-au lăsat babilonienii indică mari afaceri cu cărămizi; exista chiar o lună care se numea "luna în care se fac cărămizi". Se umpleau tiparele din lemn cu argilă purificată și frământată și se obțineau, astfel, materiale de construcție. Nu se știe cum foloseau mesopotamienii cărămizile nearse: umede, cum ieșeau din tipar, sau uscate. Dar ne putem da seama de tehnica de lucru; între rosturile cărămizilor de pe un strat, zidarul punea puțină argilă umedă; uscându-se, totul forma o masă compactă fără a se tasa, deoarece fusese deja presată în tipare.

În unele cazuri, construcția începea cu cărămizi arse și se termina cu cărămizi nearse. Aceste cărămizi, destul de mari, erau plate în epocile mai noi; înainte ele avuseseră, adesea, o față puțin convexă, și cereau, pentru a fi puse la locul lor, mai mult mortar. Cărămizile erau în mod

obișnuit ștampilate, printr-un relief făcut în tipar care își lăsa urma în lutul moale, cu numele regelui care le comandase, și uneori cu câteva rânduri relatând ceremoniile regale și realizările ploase ale domniei. Prin aceasta se realiza o comemorare continuă a monarhului, de mare valoare talismanică.

Uneori, în loc de argilă umedă pentru fixarea stratului de cărămizi, constructorul se folosea de bitumul atât de abundent în regiune.

Un zid făcut din cărămizi nearse nu putea fi solid și durabil decât prin masa sa; datorită grosimii, el putea rezista în timp; cu cât construcția era mai înaltă cu atât zidul trebuia să fie mai gros; până la urmă, un astfel de zid devenea un adevărat meterez. O altă consecință era inexistența ferestrelor, dar lipsa luminii de zi este un obicei oriental; zidul compact asigura inviolabilitatea domicilului, fiind și o piedică împotriva căldurii.

Lemnul și acoperișul. Dacă nordul Asiriei, partea sa muntoasă, este acoperit de păduri, în partea de mijloc a Mesopotamiei și în sud nu se găsește decât palmierul, cu lemn de calitate mediocră pentru construcțiile mari. Din această cauză, Mesopotamia aducea lemn de departe (cedri din Liban și Amanus, între alte țări) pentru templele și palatele sale.

Din lemn se confecționau grinzile pentru sălile înguste sau culoarele care se acopereau cu terase; pentru casele mici ale oamenilor de rând, trestia — care ajunge la mari dimensiuni în Mesopotamia de jos — se folosea în același scop; îmbrăcată în argilă, trestia forma scheletul clădirii și permitea reducerea grosimii zidurilor. Astfel de case se ruinau însă repede; proprietarii le reparau mereu sau le reconstruiau după ce bătătoreau resturile celei vechi pe loc; astfel se realiza înălțarea continuă a orașelor mesopotamiene.

S-a discutat mult asupra formei pe care o dădeau caldeenii acoperișului. Unele erau plate, așa cum au casele cu terase în Orientul modern, dar, adesea, edificiile erau boltite. S-a remarcat că, în palate sau temple, multe săli sunt mult mai lungi în comparație cu lățimea, pentru a se evita deschiderile prea mari ale bolților. Existența bolților a fost dovedită de reprezentările monumentelor pe basoreliefuri, de porțile arcuite găsite intacte la săpături, de porțiunile de arcuri ce s-au putut degaja și, în sfârșit, de mormintele care sunt, adesea, ca o mică locuință subterană boltită (mormântul Regelui de la Ur, o cameră dreptunghiulară cu boltă elipsoidală, este un exemplu semnificativ) și de sistemele de deversare a apei. Acestea din urmă, descoperite în numeroase locuri, la Khorsabad de exemplu, sunt lungi culoare strâmte, acoperite cu o boltă în consolă; sistemul lor este corespunzător din punct de vedere sanitar; astfel, subsolul marilor edificii era străbătut de o canalizare făcută din tuburi de pământ ars, pentru a primi apa de ploaie și a o evacua în exterior. Când o sală era aproape pătrată o acopereau cu o cupolă; aceasta se construia din cărămizi dispuse în straturi circulare, cu un diametru din ce în ce mai mic (cupolă în cupolă). Se obțineau astfel cupole, dacă nu foarte solide, cel puțin cu aspect frumos și cu o mare suprafață. În centrul cupolei, o deschidere înzestrată cu un manșon de pământ ars dădea putină lumină și contribuia la aerisire.

Coloana din cărămizi. Coloana era cunoscută de sumerieni și de vecinii lor, elamiții; ei au înălțat stâlpi enormi de formă pătrată din cărămizi nearse, dar, în mod obișnuit, foloseau în acest scop cărămizile arse. La Warka, în stratul denumit "din Uruk", s-au găsit stâlpi împodobiți cu conuri mici din pământ ars, cu capul colorat, înfipte în argila nearsă a coloanei; se obținea, astfel, un decor asemănător mozaicului.

Pentru stâlpii din cărămizi arse, s-a descoperit la Tello (epoca lui Gudeea) o așezare remarcabilă. Pe o bază groasă de cărămizi plate, coloana sau, mai curând, coloanele erau înălțate în grupuri de câte patru, pentru a avea mai multă rezistență fără a avea un aspect prea masiv. Ele erau formate din cărămizi în segmente de cerc, aranjate în jurul unei cărămizi centrale rotunde, care constituia miezul. Spațiul din mijloc, format de grupul celor patru coloane era și el încărcat cu cărămizi în formă de dreptunghiuri cu laturile concave, în așa fel încât întregul ansamblu umplut cu mortar devenea foarte rezistent.

Coloana, așa cum o cunoaștem noi astăzi, se regăsește în Asiria; baza ei era din piatră, iar miezul din lemn. Este o tehnică pe care asirienii au luat-o din Asia Mică unde se folosește și acum.

Prinsă într-un zid, coloana devenea un motiv decorativ. Basoreliefurile ne arată, pe fațade, coloane cu capitel floral, așezate pe o bază formată dintr-un animal, leu sau sfinx; astfel de coloane se foloseau de către hitiți și în regatul Urartu.

Împodobirea fațadelor. Pentru a înveseli enormele fațade fără nici o deschidere ale templelor și palatelor, arhitecții împodobeau zidurile cu pilaștri în număr variabil, care rupeau monotonia sau împărțeau suprafața în panouri înguste și lungi, grupate câte 2, 3 sau 4; această ornamentare simplă punea în valoare măreția liniilor acestor monumente masive, cu aparența lor de veșnicie. Soarele, dalorită acestor proeminențe, făcea pe aceste suprafețe zone de umbră și de lumină care contribuiau la înfrumusețarea lor.

Locuințe particulare. Din cartierul din Babilon denumit de arabi *Merkes,* care se găsea la est de turnul cu etaje și la sud-est de poarta zeiței *Ishtar,* și care fusese cartierul

comercial al orașului antic, au fost scoase la lumină complexe succesive la o adâncime de 12 metri. S-a descoperit o mare clădire numită "casa mare" a cărei particularitate consta în faptul că cele trei fațade care dădeau în stradă erau tălate în dinți de ferăstrău. Nu era o aranjare accidentală, deoarece s-au mai regăsit la *Qasr*, la palatul din lungul Eufratului, ca și în Babilon și în Ur, la palatul pe care regele Nabonide l-a construit pentru fiica sa, marea preoteasă a zeului Luna. S-a presupus că această aranjare avea ca scop să creeze zone decorative de lumini și umbre, atunci când soarele cădea pieziș pe fațade.

Locuințele bine păstrate, găsite în Ur și datând din timpul dinastiei I babiloniană, pot fi modele de case obișnuite.

O curte era înconjurată de camere care primeau lumina prin ușa care dădea în curte; una din uși, dinspre stradă, permitea legătura casei cu exteriorul printr-un culoar având lungimea camerelor. În curte, un ulcior enorm, pe jumătate îngropat, avea rolul de rezervor de apă; într-un colț, o mașină de gătit din pământ, pentru bucătărie; într-o cameră mai mică, toaleta; dacă exista un etaj, un balcon de lemn, susținut, în partea curții, prin stâlpi de lemn, permitea locatarilor să iasă din camera lor și să folosească scara, tot de lemn, care cobora în curte, sau scara de cărămizi, foarte înclinată, cu trepte înalte, situată într-una din camere.

Rolul pe care-l aveau piatra și lemnul în aceste construcții era foarte limitat; când exista piatră, ca în Asiria, terenul plat care servea de temelie clădirii putea fi acoperit pentru înfrumusețare; uneori, chiar partea inferioară a construcției era din piatră; pe alocuri, în Asiria, se tăiau plăci de alabastru gipsos care se aplicau ca plinte în lungul zidurilor, până la o înălțime de circa doi metri. Aceste plăci erau acoperite de sculpturi; deasupra lor începeau picturile care umpleau, adesea, întreaga suprafață, chiar și bolțile.

Edificii publice

Palatul. Bit-hilani. De la începutul istoriei, palatele, mai mult sau mai puțin bogate, erau împărțite corespunzător următoarelor necesități: partea afectată vieții publice, partea afectată vieții private, spațiile comune pentru asigurarea serviciilor; ele aveau un plan, în principiu, identic, mai mult sau mai puțin dezvoltat.

Palatele erau formate din mai multe curți (asemănătoare cu cea din locuința tipică pe care am descris-o) în care dădeau camere în număr variabil și de dimensiuni diferite. Acest plan se regăsește în toate epocile, palatul fiind mai mult sau mai puțin împodobit în funcție de cine îl folosea. Când locuia în el regele, palatul era înconjurat de o incintă. Se remarcă în cazul palatului din Khorsabad prezența unei scări de acces. Într-un colț al incintei se găsea o clădire care era probabil un templu, denumit *bit-hilani*, care avea o fațadă înaltă deschisă spre exterior. Acoperișul în această parte a clădirii era susținut de patru coloane în linie. Un peron cu câteva trepte ducea la intrare.

Din cauza mărimii lor, aceste palate aveau nevoie de frecvente reparații care erau, adesea, consemnate pe tăblițe.

Porțile. Partea cea mai originală a unui palat asirian sau a unui oraș era poarta.Fiind făcută prin străpungerea unui zid extrem de gros semăna cu un culoar care se lărgea brusc, formând camere laterale, intra într-o curte interioară, un fel de puț mare, reintra într-un tunel pentru a ajunge în marea curte a palatului. Acest tip de poartă avea mai multe avantaje: asigura mai bine apărarea și era

un loc de întâlnire plăcut pentru orientali; judecățile se făceau tot aici; de la acest obicei a venit denumirea de Sublimă Poartă care se dădea conducerii otomane, aceste porți fiind un adevărat centru administrativ. Pragul porților palatului era bogat împodobit.

Templele. Planul unui templu nu era diferit de cel al unui palat: același teren neted, aceleași porți, ceva mai puțin complicate, apoi o curte mare în care aveau loc ceremoniile și în care dădeau câteva curți mai mici înconjurate de camere; mai departe se găsea partea interzisă, unde își avea locuința divinitatea. Un templu avea aceleași nevoi ca un palat; existau locuințe pentru cler, magazii pentru bogățiile sale, săli de gală pentru ceremonii și o sală rezervată pentru sanctuar, unde nu intrau decât preoții. Sanctuarul era format dintr-o cameră care constitula *cella*[1] templului; când templul era important, *cella* era precedată de o altă cameră, *ante-cella*, care permitea să se dea o mai amplă desfășurare ceremoniilor.

Ziguratul sau turnul cu etaje era o particularitate a templelor mesopotamiene.

Ziguratul ținea de un templu mare, dar avea și un templu al lui, mai mic, lipit de el sau în apropiere. Tipul de ziggurat din vechea țară a Sumerului era format din mai multe terase suprapuse, dreptunghiulare, nu pătrate, de dimensiuni inegale; pe ultima terasă era un mic templu dedicat divinității venerate în templul mare, de care depindea ziguratul. Accesul pe terase se făcea pe scări special amenajate. În acest tip de zigurat se înscrie și cel din Ur, înălțat în timpul celei de a III-a dinastii și restaurat de monarhia neobabiloniană. Tipul de zigurat din nord a fost

1) parte rezervată statuii și altarului unui zeu în templele antice (cuvânt latin).

descoperit la Khorsabad; acesta depindea de trei temple. Spre deosebire de tipul din sud, care avea cinci terase, tipul din nord avea șapte. Era format din elemente pătrate și accesul la vârf se realiza printr-o rampă în pantă ușoară, care se învârtea în jurul fiecărei terase pentru a ajunge la cea de deasupra.

Pe ultima terasă era înălțat un templu, ca și la zigguratele din sud. Pereții teraselor din ambele tipuri erau garnisite cu panouri cu reliefuri decorative și, cel mai adesea, pictate în culori diferite, așezate în aceeași ordine; albastrul ca cerul era, se pare, rezervat pentru terasa superioară și pentru templul său.

Care este semnificația acestor monumente, al căror nume le indică trăsătura lor specifică: "să fie înalt, să atingă punctul culminant". Strabon[1] le-a considerat observatoare pentru astrologi; această utilizare este verosimilă din cauza prafului din orașe care întuneca cerul, dar era o utilizare secundară. Herodot povestește că i s-a spus că era mormântul lui Belos (adică Marduk). Unii au văzut în zigurat o amintire a regiunilor cu dealuri, probabil de unde erau originari, sumerienii. Tot Herodot mai spune că în sanctuarul de pe platforma de sus era un pat de aur făcut pentru zeu ca să se odihnească atunci când va coborî din cer. O preoteasă rămânea acolo peste noapte. Se admite, în general, că ziguratul era locul unde zeii se așezau când coborau printre credincioși. Această explicație se aseamănă oarecum cu cea a lui Herodot și lămurește un calificativ care i se dădea ziguratului: "locul dintre cer și pământ". Cel mai celebru zigurat este cel din Babilon, dar care era aproape ruinat când călătorii greci au început să viziteze Babilonia.

Există la Sammara un turn helicoidal, cu rampă în pantă

1) geograf grec, din Amasya (58 î.H. — 21 sau 25 d.H.). Lucrarea sa *Geografica* cuprinde geografia universală a lumii antice.

Statuetă din bronz specifică artei sumeriene din perioada primului canon de sculptură — se pot observa trăsăturile mult alungite

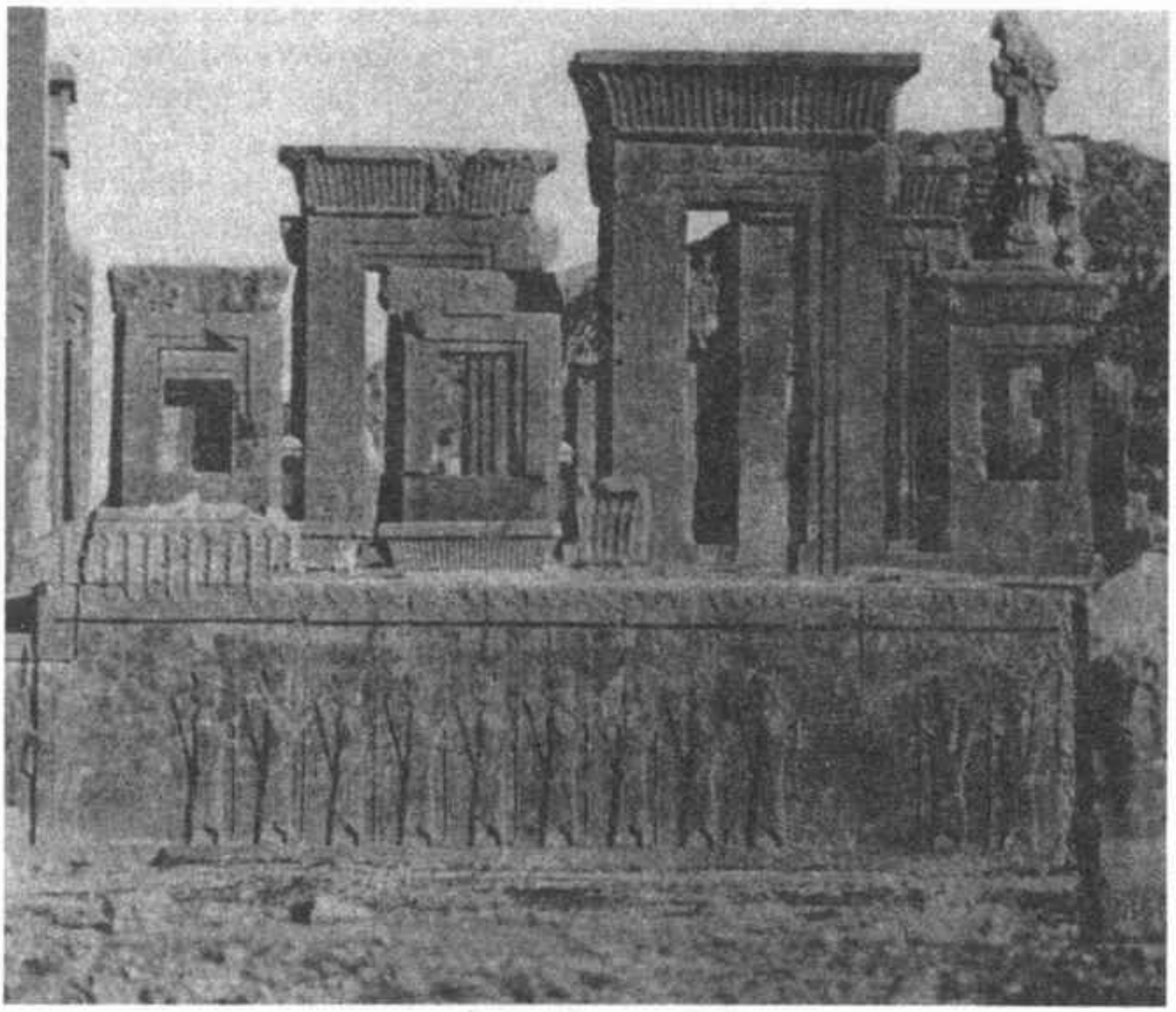

Palatul lui Darius de la Persepolis — la poarta cetății stau de pază monștri de piatră asemănători colosilor din Dur Sharru-Kin

lină care duce la vârf; turnul este însă rotund, în timp ce ziguratele din Mesopotamia erau cel mai adesea pătrate sau dreptunghiulare (totuși, cel de la El Hibba, la 30 de kilometri la nord-est de Tello, avea un plan circular).

Și în construcția ziguratelor, asiro-babilonienii erau fideli gustului lor pentru colosal.

Urbanismul

Orașele importante aveau un plan general dreptunghiular, pătrat sau circular. Când orașul avea o formă pătrată, marile artere se întretăiau ca pe o tablă de șah, dar, în interiorul careurilor astfel delimitate, fantezia orientală își păstra drepturile fără opreliștl.

Totuși, chiar pe marile artere, adesea altarul vreunui zeu îngusta trecerea.

Uneori orașele erau alimentate cu apă. Se cunoaște un apeduct asirian care aducea apă în Ninive din munți, de la o depărtare de 50 de kilometri, traversând o vale lată de 300 de metri. Dalele erau prinse unele de altele cu bitum pentru etanșeizare.

Podurile peste râuri și canale erau, în general, poduri de vase; cel din Babilon făcea însă excepție, tablierul său de lemn și de piatră fiind așezat pe stâlpi din piatră, subțiați în direcția curentului.

O tăbliță cuneiformă, găsită la ruinele Babilonului, ne dă o idee despre măreția orașului în timpul monarhiei neobabiloniene, prezentând construcțiile importante ale orașului: 103 temple, 900 de capele și 180 de altare pentru zeița *Ishtar*!

Grădinile suspendate din Babilon

Grădinile acestea au stârnit admirația antichității, dar ce erau ele de fapt?

Grădinile au putut fi localizate, se pare, la est de palatul din vecinătatea porții lui *Ishtar*. S-au găsit acolo un fel de puțuri, din care unul părea că fusese dotat cu o mașină de ridicat; ele făceau parte, fără îndoială, din sistemul de irigații al acestor grădini, așezate, desigur, pe terase, destul de ridicate pentru ca vegetația lor să fie vizibilă din stradă. Legendele le atribuie un suport din zidărie cu bolți multiple, pe care a fost pus pământ. Marea cantitate de sfărâmături de piatră care a fost găsită acolo pare să confirme această legendă, deoarece o terasă din cărămizi nearse trebuia să fie plină pentru a rezista.

Totuși, dacă ar fi așa, n-ar fi de înțeles entuziasmul antichității pentru o realizare destul de obișnuită. Strabon, Diodor[1] din Sicilia și Quintius-Curcus[2] le descriu ca pe niște gradenuri ridicate pe coloane din ce în ce mai înalte; gradenurile erau impermeabilizate cu bitum și lame de plumb. Se pare că admirația antichității se datora și copacilor, și altor plante înalte din aceste grădini. În mai multe rânduri, regii Asiriei și-au făcut un titlu de glorie că reușiseră să realizeze parcuri bogate în specii exotice; Sargon a ordonat să se deseneze un astfel de parc la reședința lui din Khorsabad.

Despre aceste realizări avem informații din texte și de pe monumente. Două reprezentări, între altele, provin din

1) istoric grec născut în Agyrion (sec. I î.H.) autor al unei sinteze intitulată *Biblioteca istorică* (o istorie universală de la origini până în anul 58 î.H.)

2) istoric latin (sec. I d.H.) autor al unei *Istorii a lui Alexandru*.

basoreliefurile palatului lui Sennacherib; unul arată la poalele unui deal un fel de chioșc pe coloane, pe al cărui acoperiș sunt arbori (sau, poate, arbuști); fie din întâmplare, fie că asta s-a dorit, acoperișul este destul de gros pentru a susține o mare cantitate de pământ. Celălalt, cel mai cunoscut, arată o colină pe vârful căreia se înalță un mic edificiu (edicul) pe coloane; lângă el, o clădire mică, anexă, adăpostind o stelă cu imaginea unui personaj, cu o mână în poziție de rugăciune. Este posibil să fie efigia unui rege din antichitate. Alături, o construcție masivă este striată în linii orizontale care indică, neîndoielnic, straturile de cărămizi; construcția este străpunsă la bază de deschideri în formă de ogivă. Deasupra, arbori și arbuști sunt plantați în linie continuă. Aceasta ar corespunde destul de bine descrierilor teraselor pe bolți care au fost făcute pentru grădinile suspendate.

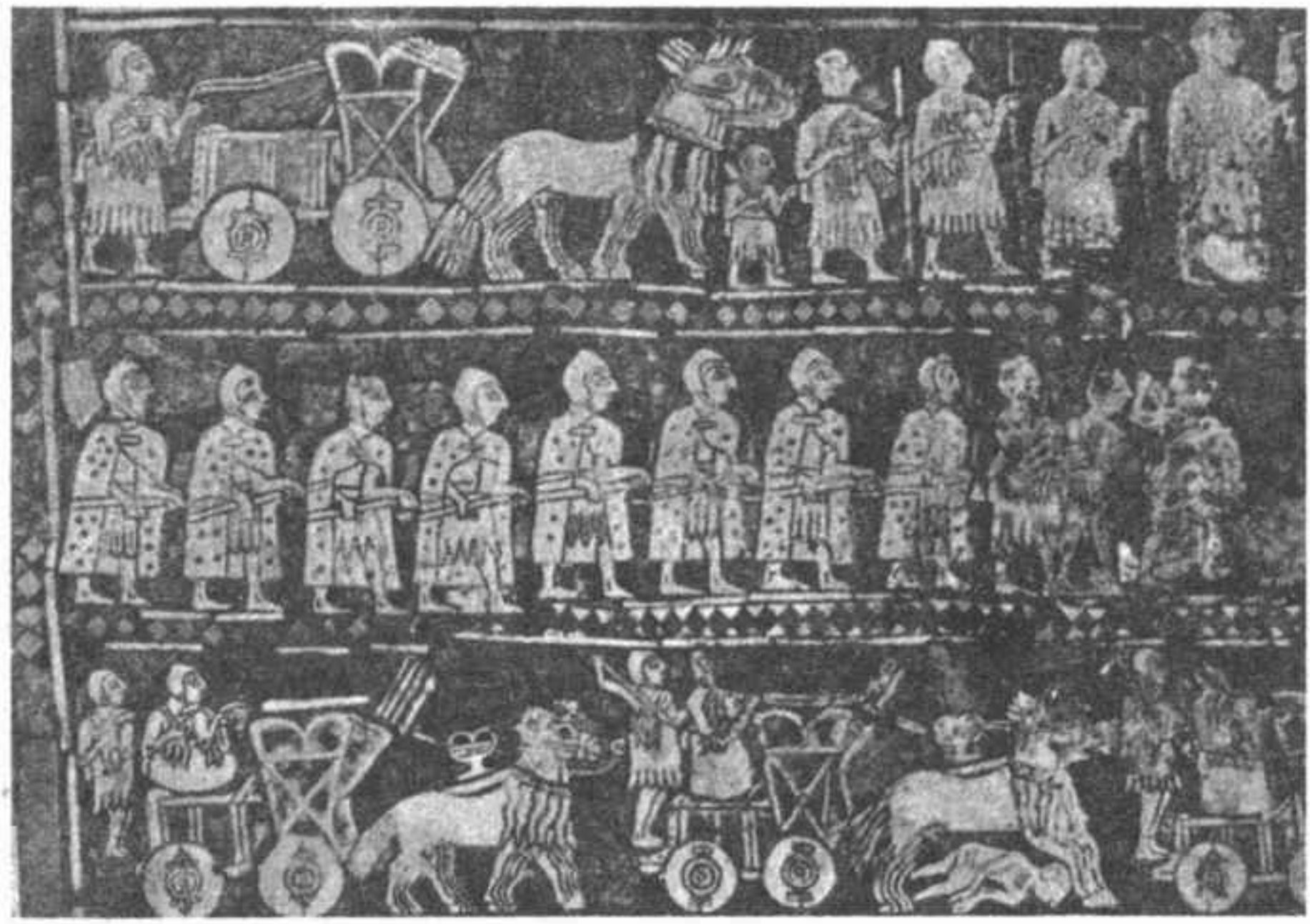

Drapelul din Ur — splendid mozaic evocând războiul și triumful unui rege din prima dinastie (prima jumătate a mileniului III î.H.)

7

ARTA. MONUMENTELE

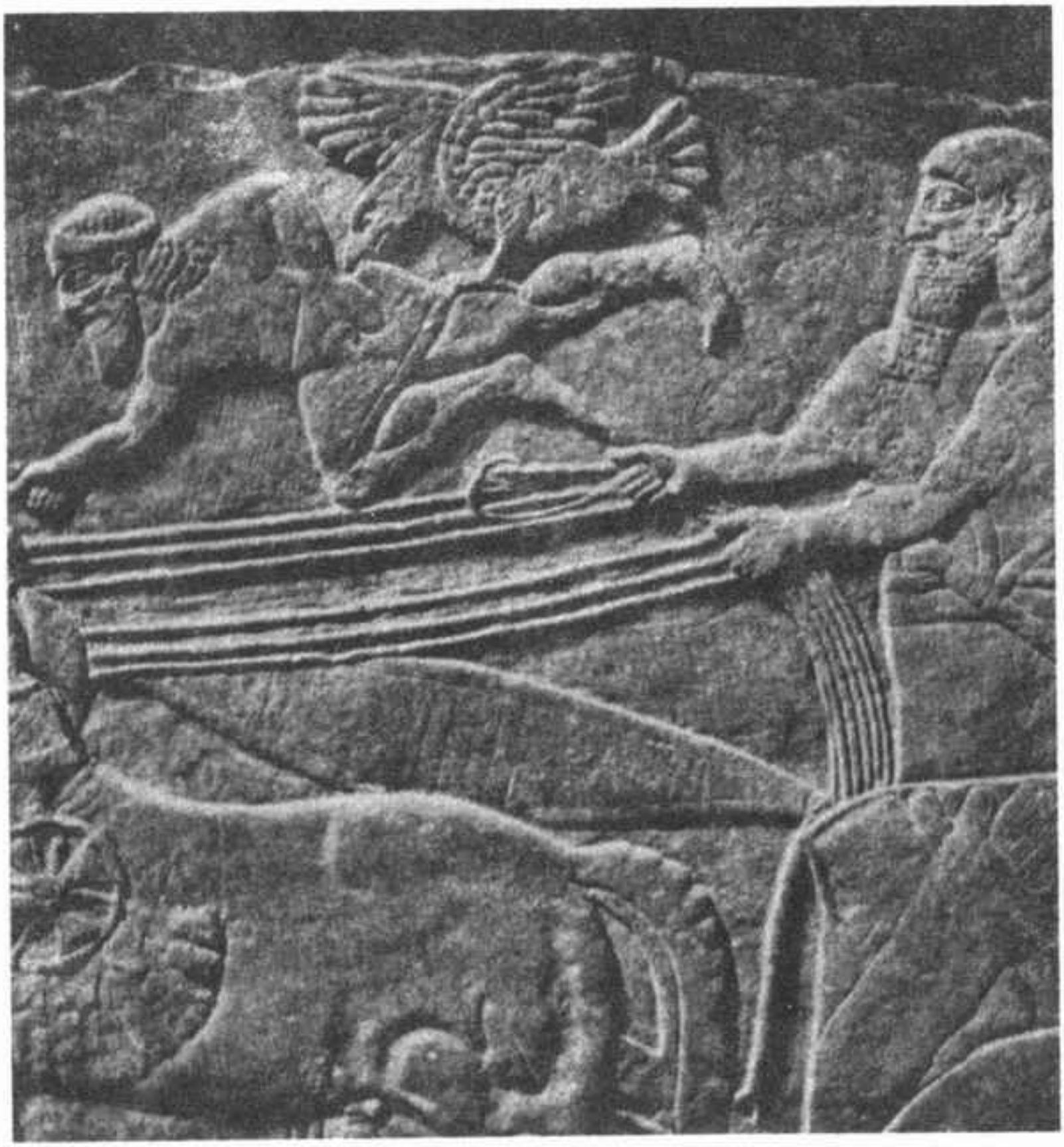

Asurbanipal, regele Asiriei, conducându-și singur carul,
în timp ce un vultur planează deasupra câmpului de luptă
(basorelief, sec. VII î.H.)

1.

PERIOADE PROTOISTORICE

Cu toate săpăturile care continuă fără încetare în Mesopotamia, mai trebuie făcut mult pentru a fi posibilă schițarea unei adevărate istorii a artei asiro-babiloniene.

Am arătat cât era de dependentă civilizația mesopotamiană, ca de altfel toate civilizațiile foarte vechi, de religie. Arta își căuta efectul decorativ pentru ea însăși, dar, în primul rând, ea era în serviciul religiei. Mai târziu însă, în perioada asiriană, arta își schimbă net poziția; scenele religioase sunt înlocuite de reprezentări laice: regele își evocă acum pe zidurile palatului său campaniile militare și șirul popoarelor care-i plăteau tribut; scopul rămânea însă același; cu cât era mai mare regele, cu atât era mai mare și omagiul pe care-l adresa divinității. Nuanța merită, totuși, să fie semnalată; ei îi datorăm unul din cele mai frumoase capitole ale artei Asiei Occidentale.

Hassuna, Sammara, Tell-Halaf, Obeid

În urma săpăturilor făcute la Jarmo, locul primelor civilizații agricole și a săpăturilor de la Hassuna, din epoca neolitică pură, s-a putut stabili prezența unei societăți care, la începutul perioadei, își înmormânta morții — așa cum o facem și noi — culcați pe spate. Mai târziu, dar tot în cursul acelei perioade, morții au fost așezați pe o parte, cu trupul chircit, ceea ce indică o puternică influență străină. Pentru epoca Obeid s-a constatat existența unei civilizații care folosea unelte din os, din piatră, chiar din ceramică, sub formă de seceri, din care s-au găsit cioburi în cantitate mare. Dar această civilizație nu cunoștea nici fierul și nici arhitectura. Abia spre sfârșitul ei vor apărea cuprul și construcțiile adevărate care vor înlocui colibele din trestii acoperite de frunzare și din nămol uscat.

Multe situri au prezentat civilizații care depășiseră perioada Obeid intrând în perioada Uruk (apariția metalului etc.) și care au continuat să folosească ceramica proprie. Caracteristica ceramicii Obeid este pasta fină și subțire, cu un ton alb ușor verzui și cu un ornament geometric monocrom, negru, uneori brun-roșcat. Acest ornament era mai bine pus în valoare prin reprezentări de animale pe care artistul avea tendința de a le stiliza pentru a le înscrie în figurile geometrice.

Pictura aplicată într-un mod discret pe exemplarele cele mai vechi încarcă și mai mult produsele sfârșitului de perioadă, împărțită pentru a fi mai clar în Obeid I și Obeid II.

Când ceramica Obeid apare în locuri aflate în contact direct cu pământul virgin, ea este, pe bună dreptate, considerată ca fiind prima care a existat în aceste locuri. Ea este răspândită, ținând totuși cont de diferențele dintre

atelierе, din Fenicia și Siria (Ras-Shamra, Sakje-Geuzi, Karkemish), până în estul platoului iranian (Tepe-Giyan, Tepe-Sialk, Tepe-Hissar, Persepolis); a fost găsită și în nord-estul platoului din Turkestanul rusesc (Anau), la est în Seistan Afgan și la sud-est, în Belucistan.

În Mesopotamia se pot stabili două mari categorii de ceramică găsită: în sud (țara Sumer), stilul Obeid propriu-zis; în nord (Asiria), un stil puțin diferit și ornamentațle adesea policromă se găsește la Sammara pe Tigru, Tell-Halaf pe Halbur și mai ales la Arpachigal (lângă Ninive). În aceste ateliere apar și vase ca o cupă, care nu se cunosc în sud. Dar, adesea, pe la jumătatea sau pe la două treimi din perioada în care a fost produsă această ceramică de Sammara-Halaf, este înlocuită, în nord, de cea de Obeid.

Se poate admite că producătorii ceramicii Obeid au invadat nordul, înlocuind ceramica locală cu a lor.

Pentru perioada Obeid nu se pot cita ca monumente decât mici idoli de pământ ars, reprezentând femei goale, alăptându-și copilul. Particularitatea acestor figurine este capul alungit ca al unei reptile și, la umeri, mici excrescențe reprezentând, desigur, cicatrice rituale. Săpăturile recente din Eridu au scos la iveală și figurine-bărbați.

Perioada Uruk

În situl din Warka, vechiul Uruk, a fost descoperită o altă etapă de civilizație care o înlocuiește, în sud, pe cea Obeid; ea este caracterizată prin abandonarea ceramicii pictate, înlocuită cu o ceramică fie lustruită și cu pastă gri sau roșie (sau cu angobă roșie), fie decorată prin incizii; formele sunt diferite; apar două mici clapete găurite pentru trecerea unui fir pentru atârnare și vase cu toartă înaltă sau cu un cioc lung pentru turnat oblic.

Marile progrese ale acestei perioade sunt:

1. Apariția formelor arhitecturale (clădiri din cărămizi uscate folosind coloane și construcții din lemn), care înlocuiesc colibele de nuiele și de nămol uscat din perioada precedentă;

2. Inventarea sigiliului de care se serveau ca marcă personală, el fiind pus pe obiectele personale pentru a le dovedi apartenența. Această civilizație dovedește un progres categoric și este denumită civilizația din Uruk, fiind foarte răspândită în Mesopotamia de sud, în Sumer.

Există tendința de a se atribui acestei perioade monumentul care se numește *Ziguratul lui Anu*, dar pe care germanii îl consideră mai curând o terasă înaltă. Este, într-adevăr, o terasă paralelipipedică de 10 metri înălțime pe care se afla un templu, *Templul alb*, alungit, cu camere laterale. Aceleiași epoci îi aparține *Templul roșu*, cu o sală cu coloane masive, foarte apropiate, din cărămidă roșie.

Alt templu (30x10 metri), *Templul de calcar*, care era așezat pe o temelie de piatră, având zidurile din cărămizi nearse, pare a fi și el din această epocă.

Gliptica

Sigiliile, în segment de sferă, cu sau fără tije de prindere, sunt uneori împodobite cu o excrescență în formă de cap de animal; alteori au forma unui mic animal culcat.

Cilindrii care au forma unui bastonaș de piatră sau de porțelan sunt gravați pe suprafața lor, cu o imagine săpată în adâncime; imaginea se reproduce continuu prin rostogolirea acestui bastonaș pe argilă moale, material pe care asiro-babilonienii își trasau semnele de scriere. Subiectele care le împodobesc sunt de două feluri: reprezentări ale unor personaje și ale locuințelor lor și reprezentări de

animale. Personajele, al căror păr este prins cu o panglică care trece peste frunte, poartă barbă; ele sunt îmbrăcate cu un material rulat în jurul bazinului, formând un fel de jupon; stofa este netedă. Animalele par pline de viață, desenul redând bine mișcarea; lângă animale sunt reprezentate grajdurile lor.

Perioada Jemdet-Nasr

În acest sit din apropiere de Kish au fost descoperite urmele unei civilizații având caractere puțin diferite de cele ale epocii Uruk. Invențiile precedente se dezvoltă, dar se constată revenirea la ceramica pictată, fie monocromă (desen geometric foarte simplu), fie policromă (negru, alb, roșu și galben deschis pentru fundul vasului). În același timp, decorul este mai greoi, mai nesigur, pasta este mai grosolană și peretii mai groși. Această etapă de civilizație, numită *Jemdet-Nasr*, nu se regăsește în Mesopotamia decât în câteva puncte, și deloc în afara ei.

În situl unde a fost descoperită s-a pus în evidență și un *palat* pe o terasă; era o locuință compusă din mai multe elemente asemănătoare: o curte în care dădeau camerele.

Cilindrii perioadei Jemdet-Nasr au gravate fie reprezentări de animale, fie stilizări florale, fie reprezentări de femei sau bărbați lucrând. Epocii Jemdet-Nasr i se poate atribui un vas din piatră, înalt de aproape un metru, găsit la Warka; el o reprezintă pe zeița fertilității și fecundității, spre care se îndreaptă credincioșii care aduc ofrande; în spatele zeiței se află ofrande printre care vase în formă de animale. Din același sit s-a scos la lumină o *stelă* de bazalt reprezentând două personaje îmbrăcate în costumul-tip al acestei epoci (tunică strânsă pe talie, păr

lung strâns cu o bandă) care se luptă cu leii; unul străpunge un animal cu lancea, altul ține arcul gata să trimită în al doilea leu o săgeată cu vârful triunghiular, tălos, cum au fost găsite în timpul săpăturilor din Ur. Profilul personajelor arată un nas exagerat de mare.

Datarea acestor perioade

Pentru epocile despre care nu există nici un alt indiciu, aprecierile se bazează, în general, pe rămășițele acumulate, pentru a aprecia durata lor. Datorită grosimii mici a straturilor, perioadelor Uruk și Jemdet-Nasr li se atribuie o durată de patru până la cinci sute de ani, stabilind pentru Jemdet-Nasr aproximativ perioada 3200-2900 (sau 3000) și pentru Uruk perioada 3400-3200. Perioada Obeid, ale cărei straturi au o mare grosime, este datată, în general, între 4000 și 3400, poate mai veche, în mileniul V, dată care poate fi atribuită cu siguranță civilizației Hassuna. Pentru cele două perioade, de la Jemdet-Nasr și de la Uruk, este greu să se stabilească net momentul în care una se termină și cealaltă începe.

Perioada dinastică arhaică

Între sfârșitul perioadei Jemdet-Nasr și începutul istoriei (prima dinastie din Ur) există o lungă perioadă de timp; este perioada dinastică arhaică sau primitivă; listele regale vorbesc de ea și de primele dinastii ale perioadei postdiluviene; arheologia a putut să le precizeze.

Se pot distinge:

1. o perioadă din care nu se cunosc decât regi legendari ca Etana sau Ghilgameș; în a doua parte a acestei

perioade apar monumente cu nume de regi netrecuți pe listele regale;

2. începutul Istoriei cu prima dinastie din Ur și regii sau *patesii* din Lagash.

De la sfârșitul perioadei Jemdet-Nasr la mormintele regale din Ur

Săpăturile din Kish au descoperit un cimitir numit "Y" în care ceramica de la Jemdet-Nasr lipsește, apoi un cimitir numit "A" ceva mai nou, făcut pe locul unui palat din epoca precedentă după părăsirea acestuia; palatul era ornamentat cu coloane mari din cărămidă.

S-a putut stabili contemporaneitatea acestor morminte cu o perioadă din situl Fara, cu mormintele regale din Ur și cu dinastia din Ur.

Pentru răstimpul dintre epoca cimitirului "Y" și cea a cimitirului "A", săpăturile din Tell-Asmar și din Hafaji au scos la iveală următoarele monumente.

Tell-Asmar și Hafaji

La Eshnunna (Tell-Asmar) și Afajl, unele temple din perioada cea mai arhaică au fost reconstruite de mai multe ori pe același loc și se poate urmări progresul făcut de arhitectură în aceste temple suprapuse.

Templul arhaic al zeului Abu la Tell-Asmar este o sală neregulată cu intrare pe latura lungă și cu un altar la o extremitate, pe o latură mică. Mai târziu, el păstrează același plan, dar corectat, pentru a i se da o formă regulată, devine pătrat și are trei sanctuare, fiecare cu altarul său, dând într-o curte mare, centrală.

La Hafaji, templul este situat la extremitatea unei terase, totul fiind înconjurat de clădiri al căror ansamblu se înscrie într-un oval care, la rândul lui, este închis într-o incintă ovală.

Gliptica. Se observă decadența temelor precedente; apariția cilindrilor pe care unu sau două motive simplificate sunt repetate în șir. Aparițla *cilindrilor* (la Fara), ale căror personaje ondulante sunt de o oarecare eleganță și se combină, unele cu altele în reprezentări fantastice.

Ceramica. În cimitirul "Y", se remarcă procedeul de angobă estompată (estompată manual, urmând liniile desenului, atunci când pasta este încă proaspătă); ceramica denumită roșu aprins, a cărei ornamentațle reprezintă mici scene cu motive vegetale, animale și personaje în compartimentele unui decor geometric mai general. În sfârșit, ornamentația în negru și roșu prezintă particularitatea că roșul, culoare de miniu, s-a dezagregat și pătează degetul când se atinge desenul.

În același timp, sculpturile devin mai numeroase, un întreg lot de statuete fiind găsit la Tell-Asmar și la Hafaji. Dintre cele mai interesante vom cita pe cea care se crede că este a zeului Abu și a paredrei sale. Personajul are părul lung și o barbă pătrată care-i coboară pe piept. Pentru a face mai vie privirea, artistul a golit ochii și a umplut găurile cu incrustări albe sau cu lapislazuli fixate cu bitum pentru a da impresia de ochi. Oare, în acest caz, este vorba de un simbolism facil pentru a arăta că divinitatea vede tot? Oricum, cuplul are ochi imenși, care ocupă cea mai mare parte a figurii.

La aceste monumente se mai poate adăuga un număr de plăci sau de fragmente de *plăci sculptate* găsite la Ur, la Hafaji și Tall-Asmar și chiar la Susa, a căror decorare este aproape identică: un banchet, în timpul căruia se aduc tributurile și ofrandele; un car îl așteaptă pe cel care a dat ospățul. Se crede că reprezintă sărbătoarea Anului

Nou. Profilul personajelor este asemănător cu cel al zeului *Abu*; părul, barba și costumul sunt aceleași.

Dintre monumentele de la sfârșitul perioadei de la Jemdet-Nasr sau mai curând din perioada dinastiei arhaice, citām un mic basorelief de 0,15 m pe 0,18 m, păstrat la Luvru și provenind din Tello, care este numit *Figura cu pene*. Un personaj este reprezentat în picioare; capul, puțin prea mare pentru restul corpului este văzut din profil; nasul este foarte corolat și cărnos; ochiul, mare, este reprezentat din față; nu are mustață, dar are barba rotunjită, lăsând bărbia descoperită; părul este dat pe spate, căzând greu pe umeri; o bandă subțire ține părul la nivelul frunții; două pene (sau frunze de palmier) intră vertical în păr. Bustul este gol, ca și picioarele; partea de jos a corpului este acoperită cu un fel de fustă, pe care artistul a desenat diagonale. Personajul ține mâna dreaptă la nivelul centurii; el ridică mâna stângă, cu palma deschisă, într-o atitudine de rugăciune. În fața lui se înalță două catarge, mai proeminente la capete, fiind, fără îndoială, cei doi stâlpi sau coloane care se găsesc la intrarea în templele sumeriene. De jur-împrejur sunt semne de scriere foarte apropiate de epoca în care scrierea era făcută prin reprezentarea obiectelor; se vede, din scriere, că este vorba de marele templu din Lagash, Eninnu, care înseamnă "Templul lui Cincizeci" (asiro-babilonienii își desemnau zeii cu o cifră mai mult sau mai puțin mare, după rangul pe care-l aveau în ierarhie). Este vorba de un monument extrem de vechi care datează de aproape 3.000 de ani dinaintea erei noastre.

Luvrul deține un monument provenit din Tello, *Baza circulară*, care provine de la începutul perioadei dinastice din Ur. El are forma unei bucăți de coloană, care reprezintă soclul unei statui. De jur-împrejur sunt gravate două procesiuni de personaje care merg una în întâmpinarea alteia. În fiecare șir se observă personaje cu păr lung

căzând în bucle pe umeri, cu barbă mare, pătrată (reprezentată din faţă pe o parte a obrazului, conform convenţiei); altele sunt complet fără păr pe cap, fără barbă, fără mustăţi; toţi au profil sumerian; este vorba deci de personaje din aceeaşi rasă. Costumul este un jupon mic, drapat.

Cilindri-pecete ai regelui Sharkalisharri din Agade
(aproximativ 2200 î.H. — jasp)

Țap înaripat reprezentând coada unui vas, din aur și argint cu incizii foarte rafinate (sec. VI-IV î.H.) — figurarea animală a obiectelor se răspândise în tot Orientul

2

Perioada istorică

Mormintele Regale din Ur

Ajungem acum la Mormintele Regale din Ur al căror mobilier funerar este de o mare bogăție, fiind greu de descris. Acest cimitir a fost săpat pe un teren cu dărâmături al cărui pământ este roșcat, deosebindu-se de cel din jur. Sub Mormintele Regale și între ele, au fost descoperite mici oblecte, în special *cilindri,* pe care trupurile omenești și animalele fiind să se amestece în aceleași combinații liniare.

Săpăturile făcute s-au orientat asupra unui patrulater în care se găseau: un zigurat și principalele temple din Ur. Acest teren sacru (*temenos*) era înconjurat de o incintă în epoca neobabiloniană. Această incintă, în partea sa de sud acoperea un cimitir dinaintea primei dinastii din Ur și care fusese uitat de mult. Acest cimitir, folosit timp de mai multe secole, până în epoca agadeenilor, nu a servit pentru înhumarea personajelor princiare decât la început.

Mormintele, eliberate de pământ, par adevărate tranșee. Prezența unor morminte simple, puțin deasupra mormintelor bogate, indică o lungă perioadă de folosire a cimitirului și faptul că se uitase de valoarea primelor morminte.

Pe suprafața funerară era construit un mic cavou pentru defunct, alături de care sunt așezate ofrandele. De formă dreptunghiulară, cavoul era acoperit cu o boltă eliptsoidală, poarta de intrare formând și ea o boltă. Ofrandele

erau așezate alături și printre ele: carele și hainele defunctului, trupurile servitorilor, ale femeilor sale, ale animalelor care trăseseră carele, ucise pentru ca în lumea de dincolo defunctul să ducă același mod de trai ca în lumea de aici. Apoi, mormântul era acoperit cu pământ. Dacă suprafața mormântului nu era suficientă pentru a primi întreaga suită a defunctului, victimele erau așezate în straturi, alături, în pământ. După unele particularități ale mobilierului funerar, s-au dat denumiri fiecărui mormânt important, din care citâm: mormântul cu *Drapel*, cel al *Regelui*, cel al *Reginei*, mormântul cu *șaptezeci și patru de cadavre*, mormântul lui *Meskalamdug*. În aceste morminte cu rituri funerare care nu se cunosc, s-au găsit ofrande bogate, realizate cu o artă rafinată.

Mormântul *Reginei* a fost săpat chiar desupra celui al *Regelui*, dar cavoul a fost plasat alături, la același nivel. Obiectele găsite în terenul în care au fost săpate mormintele și stilul general al pieselor găsite în cavouri permit să se aprecieze că mormintele regale existau cu puțin înainte de începerea primei dinastii din Ur, cam din anul 2750 î.H.

Dintre piesele cele mai curioase și cele mai vechi, se pot cita: *Drapelul*, un fel de casetă împodobită cu incrustații. Pe una din fețe este reprezentată un fel de luptă între soldați; pe altă față, apare un banchet dat după victorie. Se remarcă grija cu care sunt diferențiate tipurile și costumele personajelor. Moda sumeriană pare că a evoluat, unul din șefi purtând o haină imitând pielea de animal.

Printre ofrandele găsite în mormântul *Regelui* și în cel al *Reginei* se află harpe împodobite cu *cap de taur* din aur sau din aur și lapislazuli, arme, veselă de aur, bijuterii, piepteni lucrați frumos.

Aceste morminte regale care provin din capitala unei puternice dinastii arată la ce grad de perfecțiune ajunsese arta sumeriană în secolul XXVIII î.H.

Perioada din Ur și din Lagash

Templul din El-Obeid a fost construit la capătul unei terase pe care se ajungea printr-o scară cu câteva trepte. Dar toate podoabele fațadei templului și toate *ex-voto*-urile din interior au fost găsite în partea de jos a terasei, unde au fost aruncate. O inscripție arată că templul a fost construit de Annipadda, fiul lui Mesannipadda, despre care știm că a fost unul din regii primei dinastii din Ur.

Principala ornamentație a templului din El-Obeid — la care au fost folosite coloane ornamentale făcute dintr-un miez de lemn învelit în bitum pe care s-au incrustat plăcuțe de piatră colorate — este o *scenă agricolă* compusă din incrustații de calcar pe un fond de bitum în care apare, în centru, poarta unui staul; la dreapta, văcari așezați în spatele vacilor pe care le mulg; la stânga, diferitele faze ale obținerii untului așa cum se mai procedează și acum în unele regiuni din Siria și Irak.

Ornamente foarte importante din metal provin tot din acest templu; sunt *tauri* și *lei* din cupru și un mare basorelief reprezentând doi cerbi în țarcul lor.

Din epoca primei dinastii din Ur ne-a parvenit o placă de calcar (acum se află la Luvru) pe care apare regele *Ur-Nanshe* din Lagash, înconjurat de familie, consacrând construcția unui templu. Această ceremonie fiind rituală, toți sunt îmbrăcați doar cu jupă; regele, fără barbă, duce pe capul ras coșul cu cărămizi. Pe un basorelief, ceva mai recent (tot la Luvru), care reprezintă un sumerian făcând o libație în fața unei zeițe, personajul este complet gol. Zeii sunt reprezentați aici ca niște oameni.

Monumentul cel mai cunoscut din perioada care urmează după prima dinastie din Ur este *Stela Vulturilor*

descoperită la Tello, spartă în mai multe bucăți (muzeul Luvru). Ea era destinată să comemoreze un tratat între orașul Lagash și orașul vecin Umma, ca urmare a victoriei regelui Eannadu, care a fost, probabil, ultimul rege a primei dinastii din Ur.

Pe o față a stelei, apare *Nin-Girsu*, zeul din Lagash, ușor de recunoscut după emblema sa, vulturul cu aripile întinse ținând în gheare leii. Cu mâna dreaptă, zeul flutură o grămadă de arme, un fel de măciuci, de tipul pe care săpăturile l-a pus în evidență în număr mare. În fața lui, într-un fel de cușcă (în realitate o plasă) sunt îngrămădiți prizonierii. Este răzbunarea, pedeapsa pe care artistul a reprezentat-o astfel.

"Dacă într-o zi vor trece frontiera, marea plasă a zeului să se abată asupra lui Umma" este scris pe stelă.

Pe un fragment apare desenat un acoperământ de cap împodobit cu niște coarne de taur; din mijloc ies pene sau mai curând frunze de palmier; un mic cap de taur este așezat în față. Este tipul de coif care va apărea mereu în arta asiro-babiloniană și care va fi purtat de zei: tiara cu coarne.

În afară de textul tratatului, piatra mai are diferite reprezentări care amintesc de circumstanțele evenimentului.

Pe cealaltă față, episoadele bătăliei se desfășoară în diferite registre. Se pot vedea cadavrele oamenilor Umma îngrămădite, deasupra lor zburând păsări de pradă. Partea cea mai importantă îl reprezintă pe *patesi* din Lagash, Eannadu, mai mare decât celelalte personaje, luptând în fruntea trupelor sale.

Perioada Akkad

Vin apoi, în ordine cronologică, monumente cu un stil puțin diferit, tipuri noi care se desprind de tradițiile obișnuite ale artei sumeriene. Ele corespund intrării în scenă a acelor cuceritori din vest, semiți, care au fost numiți regi din Akkad sau din Agade după numele capitalei lor. Mai întâi, un fragment din *Stela Victoriei* (muzeul Luvru). Învingătorii, cu capul acoperit de cască, au introdus o armă nouă, arcul, pe care nu-l cunoșteau sumerienii din perioada precedentă.

Stela regelui Naram-Sin a fost luată ca trofeu de regele Elamului, Shutruk-Na-hunte (spre anul 1100 î.H.) și a fost găsită la Susa. Pe ea se pot vedea figuri cu o mișcare mai liberă; atacul a avut loc pe un munte pe care războinicii, cu regele în frunte, urcă pantele; stela introduce în artă o oarecare preocupare pentru peisaj și poate fi considerată ca o capodoperă a artei arhaice. Regele din Agade poartă o cască de război, împodobită cu coarne. Se remarcă grija pentru detaliu și claritate, dar și o alitudine țeapănă. în opoziție cu realismul și exuberanța artei puțin cam încărcate a sumerienilor.

O adevărată capodoperă a tehnicii este un *cap din cupru* găsit la Ninive, care este, desigur, cel al unuia din regii dinastiei. Cu toate deteriorările survenite, acest cap păstrează întreaga sa forță de expresie.

Gudeea

Când încelează dominația regilor din Agade și sumerienii reiau conducerea, reapar tendințele primitive, dar îmbunătățite de influențele semite. Printre conducătorii din Lagash, Gudeea, care a domnit în epoca gutilor cărora le plătea tribut, s-a dovedit un mare constructor. Inscripțiile sale ne arată că a construit un templu pentru zeul său *Nin-Girsu*, care-l solicitase. Una din statuile sale ține o tăbliță care reprezintă planul acestui templu, din care n-a mai rămas nimic. Săpătorii clandestini au răvășit totul; iar ceea ce s-a numit palat a fost făcut bucăți pentru a fi folosite cărămizile în satele învecinate. *Templul din Ningizzida* a fost și el distrus.

Gudeea a ridicat stele în onoarea divinităților; statui cu imaginea sa au rezervată la Luvru o sală numai pentru ele. Aceste statui din piatră frumoasă, dură și neagră, (diorit), îl reprezintă pe Gudeea fie stând, fie în picioare; el are capul descoperit sau acoperit cu un fel de turban; este îmbrăcat cu o stolă care lasă descoperit umărul și brațul drept; își ține mâinile încrucișate la înălțimea pieptului. Statuile lui Gudeea au, cel mai adesea, o dublă inscripție. Pe umărul prințului, numele său, iar pe haină o rugăciune. Una din statuile lui Gudeea este cea a "arhitectului cu plan". Într-adevăr, prințul ține pe genunchi o tăbliță pe care este înscris planul templului.

Tot din timpul domniei lui Gudeea, s-au păstrat basoreliefuri provenind din edificii religioase, cea mai mare parte fiind fragmente ale stelelor consacrate templelor sale. Pe unele, reprezentări divine: zei și zeițe poartă pe cap tiare cu mai multe rânduri de coarne; părul zeițelor cade în bucle mari pe umeri; părul zeilor este legat într-un coc la

ceafă; barba lungă coboară până la piept pe fragmentul de basorelief din Berlin, în care Gudeea apare alături de zeul său personal, Ningizzida, care-l prezintă zeului principal. Alte fragmente prezintă scene religioase: uneori credincioșii cântă la harpă, alteori lovesc în timpanoane uriașe. Dintre obiectele mici, semnalăm *vasul de libațiuni* oferit de Gudeea templului lui Ningizzida. Are formă de cornet împodobit cu doi șerpi împleliți și cu doi dragoni, simboluri ale divinităților pământului.

Statuetele bine păstrate din această epocă sunt numeroase; sunt caracterizate prin talia redusă care le face să pară îndesate, prin capetele rase și fără barbă, cu un nas care și-a pierdut curbura exagerată pe care o avea în epoca arhaică. O *statuetă*, din păcate mutilată, face excepție prin sveltețea formelor sale: cea a lui *Ur-Ningirsu* de la Luvru; ea este făcută din alabastru calcaros brun, ușor translucid. Artistul a reprezentat pe soclul statuii pe tributarii îngenuncheați, oferind cadouri prințului.

Sculptura epocii lui Gudeea poate fi considerată, ca și cea din a III-a dinastie din Ur care l-a urmat, dar din care a rămas prea puțin, ca apogeul artei sumeriene.

A III-a dinastie din Ur

A III-a dinastie (2100 - 2000 î.H.) a lăsat numeroase monumente care au fost descoperite în terenul sacru din Ur. Aceste clădiri au fost restaurate de mai multe ori până în epoca neobabiloniană. Un templu era situat la sud, cel al zeiței *Ningal* și era numit *Giparku*, iar la sud-est un complex de curți, de capele, de camere și de magazii.

Monumentul cel mai important este ziguratul, edificiul de acest gen cel mai bine conservat în sudul Mesopotamiei. Tot din această perioadă, putem aminti fragmentele

stelei lui Ur-Nammu, fondatorul celei de a III-a dinastii din Ur, care are legături cu monumentele similare ale lui Gudeea.

La *Eshnunna* există, din perioada dinastiei a III-a, mari construcții: un *templu* a fost construit în onoarea regelui din Ur, *Gimil-Sin* (sau *Shu-Sin*). Templul are un plan foarte regulat, fiind ridicat pe o terasă care reproduce conturul templului. Se intră printr-o poartă, asemănătoare cu porțile orașelor asiriene, într-un culoar, apoi într-o curte interioară unde se afla altarul.

Palatul construit în timpul lui *Ibi-Sin*, ultimul rege din dinastia a III-a din Ur, nu are decât o intrare, din motive de securitate, care duce într-un culoar care merge de-a lungul zidului exterior și dă într-o curte centrală unde se află sala tronului și camerele obișnuite. Tot complexul a fost remaniat de succesorii constructorului.

Din această epocă, până la prima dinastie din Babilon, datează *palatul din Mari*. Așa cum se prezenta atunci, avea 200 de metri lungime și 120 de metri lățime. Este cel mai bine conservat din toate palatele descoperite până acum. Zidurile aveau încă cinci metri înălțime și unele porți erau intacte în momentul săpăturilor. În anul 33 al domniei sale, Hammurabi a cucerit orașul Mari, în care domnea Zimriliam, iar în 35 a jefuit palatul și i-a dat foc.

Palatul avea o singură intrare fortificată prin care, străbătând un culoar îngust, se ajungea într-o curte mare, de unde se intra în sala de audiențe; mai departe, o altă curte era centrul vieții religioase a palatului: o parte a palatului era destinată regelui și familiei sale. Au fost scoase la lumină bucătării, beciuri, lăptării. Într-una din săli erau păstrate *arhivele*, formate din mii de tăbliță. O școală de scribi, necesari pentru redactarea scrisorilor, făcea parte din serviciile administrative. O incintă bine fortificată apăra palatul, care se aseamănă, din punct de vedere al construcției, cu cel din Khorsabad.

Mari avea mai multe temple: cel al zeiței *Ishtar*, construit în epoca presargonică, în care s-au găsit *ex-voto*-uri arhaice, cum ar fi *panoul din mozaic*; templul lui *Ninhursag* refăcut de mai multe ori; cel al lui *Dagan*, protectorul țării. Lângă templul lui *Dagan* se înalța *ziguratul*, în formă de dreptunghi, dar puțin înalt.

Statueta lui Ebih-Il, și cea a regelui Lamgi-Mari au fost găsite în templul lui *Dagan*, împreună cu altele reprezentând personaje din această epocă. Un frumos exemplar de statuetă este cea a lui *Ishtup-ilum*, guvernatorul orașului și constructorul templului lui *Dagan*, ca și cel a lui *Ishtar*, reprezentată cu capul acoperit cu o tiară cu coarne, împodobită cu colliere și ținând strâns un vas gol care putea deveni, în timpul ceremoniilor, un vas din care țâșnea apa adusă printr-o conductă. Din templul lui *Dagan* provin *doi lei de bronz*, destul de mari, care păzeau intrarea și care i-au dat numele de "Templul cu lei". Ei au fost făcuți după o tehnică veche: miezul din lemn și bitum, acoperit cu foi de bronz; din această cauză au fost destul de deformați de greutatea pământului ce i-a acoperit.

Dinastia I-a a Babilonului

Am ajuns aproape de anul 1800 î.H. în epoca dinastiei I-a din Babilon. Acum, semiții veniți din vest sunt cei care predomină și arta sumeriană este înlocuită de formulele artistice ale invadatorului. Tehnica s-a perfecționat, dar arta își păstrează tipurile dinainte și care pare să-i ajungă pentru a-și exprima gândurile.

Din această perioadă datează un monument faimos, *Codul lui Hammurabi*, găsit la Susa, acolo unde a fost dus de expediția regelui elamit Shutruk Nahunte. Acest monument din diorit este un bloc șlefuit, toată suprafața pietrei

fiind gravată cu articole din Cod. Partea de sus îl reprezintă pe zeul *Shamash* stând jos, Hammurabi stând în picioare, în fața lui.

Ceramica și-a arătat toată originalitatea în această perioadă istorică, în figurinele și micile basorelieful având aceleași subiecte religioase ca și marea sculptură; datorită lucrului rapid și leftin cu argilă, acești idoli se puteau repeta la infinit; în aceste amulete apar uneori capete de demoni, alteori imaginea divinităților binefăcătoare.

Prelucrarea metalului

În arta metalului, în care mesopotamienii au fost mari maeștri, găsim reprezentări de animale. Astfel, pe vasul din argint din perioada lui *Entemena* (puțin înainte de agadeeni), de 28 cm înălțime, cu piciorul din cupru, sunt gravate motive ca: vultur cu cap de leu, cu aripile desfăcute, strângând puternic în gheare lei, mufloni sau cerbi; pe un registru superior, un șir de văcuțe culcate, ridicând unul din picioarele din față și sprijinindu-se pe el, ca pentru a se ridica. Această atitudine a animalului, foarte naturală, a plăcut mult asiro-babilonienilor, care au reprodus-o mereu.

Cea mai mare parte a obiectelor metalice găsite la săpăturile arheologice sunt din cupru și mai puțin din bronz, la epocile foarte vechi; trecerea de la cupru la bronz s-a făcut pe nesimțite în Babilonia.

Printre figurinele remarcabile reprezentând animale, se află capul de taur (astăzi la Luvru), gol în interior, care probabil a împodobit o harpă; ochii îi sunt incrustați cu cochilii fosile, iar pupilele sunt din lapislazuli.

Perioada kassită

În această perioadă, arta reflectă o nouă influență, cea a kassiților, veniți din Elam, care, timp de mai multe secole din mileniul II, au dominat Babilonul.

Ca lucrări de arhitectură nu se pot cita decât refacerile construcțiilor anterioare. Regele *Karaindash* (sfârșitul secolului XV î.H.) dă dovadă de spirit inovator, la Uruk, reconstruind templul din fața ziguratului, refăcut de Ur-Nammu. El îi împodobește fațada cu ornamente din cărămizi presate, pe care, între panouri înguste ieșite în afară, apar alternativ un zeu și o zeiță îmbrăcați cu rochii lungi, care țin la piept vase din care țâșnește apa, formând pe panouri un cordon împletit.

Monumentul reprezentativ al perioadei kassite este *kudurru*-ul. Se numesc așa hrisoavele de danii înscrise pe pietre, referitoare la moșiile vândute sau concesionate în mod solemn de rege, amintind, în scris, și toate clauzele contractului. Inscripțiile amenință cu nenorociri — în numele zeilor a căror imagini sunt reprezentate pe piatră — pe cei care nu le vor respecta. Artistul, din cauza îngustimii spațiului care i s-a pus la dispoziție — kudurru neavând decât 50 de centimetri înălțime — a trebuit să se mulțumească în figurarea zeilor doar cu atributele care îi însoțesc de obicei. Iată simbolurile obișnuite găsite aici: tiare cu coarne, reprezentându-l pe marii zei *Anu* și *Enlil;* o lance (sau mai curând un hârleț), zeul *Marduk;* o antilopă cu corp și coadă de pește, zeul *Ea;* o lampă, zeul *Nusku;* un scorpion, zeița *Ishtar;* capete de monștri, *Ninurta, Shuqamuna* și *Shumalia*, ultimii doi din urmă aduși cu invazia kassită; trăsnetul și taurul, zeul *Adad;* un bust de femeie cu câine, *Gula*, zeița medicinii; dar nu toate reprezentările au fost identificate.

Perioada asiriană

Palatele

Se poate lua ca prototip *palatul din Khorsabad*, construit de Sargon II în secolul VII î.H.; se compunea dintr-o parte destinată vieții publice și o alta rezervată vieții particulare, la care se mai adăugau dependințele.

Palatul se înalță pe un teren neted, cu ziduri înalte, fără deschideri. Jumătate din el era situat în oraș, în timp ce cealaltă jumătate ieșea în afara zidului de incintă. Partea aceasta era apărată, ca și restul orașului, de un zid fortificat având, din loc în loc, turnuri dreptunghiulare cu creneluri. În partea orașului, pante line permiteau accesul în palat. O poartă mare ducea în prima curte interioară, cea a recepțiilor; în jurul acestei curți erau dispuse camerele de protocol. Săpăturile au descoperit în sala tronului podiumul pe care se înălța tronul, care era împodobit cu o scenă care-i punea pe gânduri pe vizitatori: nenumărate capete ale dușmanilor, tăiate după victorie.

Două porți strâmte duceau la un alt corp de clădire compus și el din curți și apartamente dispuse în jur. Erau cele trei temple ale palatului.

Partea destinată problemelor oficiale era legată de partea rezervată anexelor, compusă tot din curți înconjurate de celule; acolo erau magaziile, remizele pentru care, grajdurile, bucătăriile; în pivnițe s-au găsit vase mari care conțineau alimente, iar în magazii unelte de fier, cazmale, buciarde, lanțuri și, mai ales, o rezervă de fier de sute de kilograme, de foarte bună calitate.

Sălile erau, în mod obișnuit, acoperite cu covoare,

curțile pardosite cu dale sau asfaltate; pentru marile defilări și recepțiile solemne se foloseau curțile, deoarece sălile, din cauza întunecimii lor și a îngustimii, nu erau potrivite; corturi mari întinse atenuau căldura soarelui. Planul făcut de misiunea arheologică franceză prezintă palatul cu forme regulate; planul făcut de americani a arătat că totuși palatul din Khorsabad se deosebește de alte palate cu forme regulate. Alături de palat, în incintă și în partea orașului (pe care francezii nu au degajat-o), americanii au scos la iveală mai multe palate, unul (B) pentru fratele regelui, care era și mare vizir; palatele (D), (F) și (F') aveau o destinație pe care n-o cunoaștem, iar (E) era un templu al lui *Nabu*, folosit ca palat, pe lângă complexul celor trei capele așezate lângă zigurat. O pasarelă permitea să se treacă din palat în templu.

Nu știm nimic despre arhitectura funerară asiriană, dar putem semnala sarcofagul lui Shamshi-Adad V (mort în 810 î.H.) care provine din Asur și care se găsește acum la Berlin. Este o cuvă de piatră evazată la partea superioară și acoperită cu un capac greu, cu mânere de pialră, pentru a ușura manevrarea. Două belciuge cu șuruburi din bronz la cele două extremități asigurau legătura capacului cu sarcofagul, legătură sigilată pentru a se cunoaște dacă mormântul n-a fost violat.

Decorarea

În primul mileniu, arta asiriană devine preponderentă în Mesopotamia și ne introduce într-o lume nouă. Chiar tendințele artei și mijloacele sale de expresie suferă transformări care îi dau o fizionomie foarte deosebită. Asiria abordează reprezentarea vieții reale, arta nu se mai limitează la scene religioase. Descoperirile făcute la

Khorsabad și la Ninive au pus în lumină ansambluri magnifice care dovedesc cât de mult s-a preocupat arta la acea epocă de decorarea palatelor. Pentru perioadele anterioare, săpăturile făcute pe amplasamentul unui templu, la Asur, au descoperit rămășițele unei arte asemănătoare celei a sumerienilor din Tello, ceea ce arată că cele două țări au avut odinioară civilizații identice. Din contră, în perioadele mai noi întreaga artă asiriană se înrudește fie cu cea a epocii kassite, fie cu cea a unui popor cu care se învecina Asiria — hitiții, fie cu cea a poporului mitannian care a dominat Asiria în cursul celei de a doua jumătăți a mileniului II. Astfel, basorelieturile de la Til-Barsib și Arslan-Tash, prin structura lor puțin greoaie, constituie un exemplu de artă provincială influențată de elementele străine. Există în această artă, în afară de continuarea tradițiilor unei arte locale, adăugarea influențelor străine care au contribuit la formarea caracterului său particular. Cu toată migala de care artistul era capabil și deși el se străduia să dea bogăție stofei, să cizeleze bijuteriile și armele, totuși trupul nu *trăiește* sub haina grea care-l acoperă. Prin grija pentru precizie, prin proporțiile sale, chiar prin repetări, arta asiriană dă o impresie de grandoare; este tocmai ce convenea palatelor majestuoase pentru care operele au fost create.

Duhurile protectoare

Aceste înfrumusețări ale palatelor cuprind două părți: o decorare religioasă compusă din figuri protectoare ale construcției și a celor pe care-l găzduiește și o decorare destinată să amintească marile fapte ale regelui. Printre figurile protectoare trebuie citate, în primul rând, cele de tauri și de lei înaripați, cu cap de om, care păzesc porțile;

ei sunt materializarea geniului bun prin excelență pe care mesopotamienii îl numeau *lamassu*.

Sculptorii au dat reprezentărilor acestor duhuri o mărime colosală; pe un trup de taur apare un cap de om, bărbos, cu păr lung în vânt, ale cărui trăsături arată seninătatea; capul îi este acoperit de o tiară înaltă, cilindrică, și deasupra corpului se desfășoară aripi mari. Deoarece acești tauri trebuia să fie încastrați în zid, sculptorul a folosit un subterfugiu, pentru ca să poată fi văzuți bine din orice unghi ar fi privit; din profil, animalul apare în basorelief; dar sculptorul a făcut capul și partea din față în așa fel încât acești tauri au în realitate cinci picioare; cele două de dinainte pentru cel ce le vede din față și pe cele patru din profil, pentru cel ce le vede dintr-o parte.

Celelalte figuri protectoare sunt *duhurile*; ele sunt îmbrăcate cu o tunică semiscurtă, au aripi pentru a arăta că sunt gata să îndeplinească mesajele zeilor; poartă pe cap tiara cu coarne. Adesea, ele țin într-o mână un mic coș și în alta un obiect conic cu vârful în față. Probabil că ei foloseau un con de conifer, de cedru desigur, pentru stropirea cu apă de purificare, care se găsea într-un mic recipient, o găletușă șlefuită. Reprezentări ale lui *Ghilgameș* fac parte din figurile protectoare; pe două basoreliefuri colosale din Luvru poate fi văzut eroul îmbrăcat într-o tunică scurtă, cu capul descoperit, cu barba lungă și părul pe spate, strângând cu o mână la piept un pui de leu pe care-l sufocă și cu un harpon în cealaltă mână.

Basoreliefurile

Audiențele regale

Scenele istorice sunt foarte variate; pe primul loc este Regele, îmbrăcat cu un veșmânt supraîncărcat cu broderii, pe cap cu o tiară conică de vârful cărela sunt prinse două benzi care cad pe umeri. El este înconjurat de demnitari; uneori el supraveghează venirea servitorilor săi; alteori îi primește pe tributari și atunci apare un șir lung de personaje aducând bijuterii sau mânând cai și cămile ca tribut. Printre acestе personaje, unii sunt soldați în costum de război; alții, fără barbă și destul de grași, erau considerați, altădată, eunuci, dar se pare că este vorba de tineri, care se deosebesc de oamenii maturi care sunt reprezentați cu barbă.

Vânătorile

Adesea, suveranul apare reprezentat în toiul vânătorii, iar artiștii asirieni își dovedesc, cu această ocazie, minunatul lor talent de a reprezenta animale. Monarhul vânează din car tauri sălbatici și, mai ales, lei. Această vânătoare periculoasă demonstrează ceva mai mult decât o destindere; ea reprezintă prerogativa și datoria regalității de a scăpa țara de monștri care îi periclitau viața; muncile legendare ale eroilor, care sunt, în fond, foști regi divinizați, fac parte și ele din această datorie față de popor; ei au fost păstorii care și-au protejat turma de la care așteaptă recunoștință.

Vânătoarea leilor se făcea în mai multe feluri; uneori,

regele, purtat într-un car în goană, cu caii conduși de un scutier, trage cu arcul în leii care-l atacă sau îi străpunge cu lancea; alteori, pe jos, el se luptă cu sabia și, în această scenă, sculptorul devine lingușitor; regele, asemănător eroului legendar Ghilgameș, prinde leul de o ureche și îi înfige spada în piept. Regii Asiriei își înscriau în piatră rezultatele vânătorilor; Teklatphalasar I pe la anul 1100 î.H. își enumeră victimele: 4 tauri sălbatici, 10 elefanți masculi, 120 lei uciși în luptă corp la corp și 800 doborâți din car; Asurnazirpal se laudă că a ucis 30 de elefanți, 270 de bizoni și 370 de lei. Când vânătoarea s-a terminat, regele ordonă să se pună animalele ucise în fața unei mese de ofrande și, cu o cupă în mână, varsă vin pe capul victimelor sale.

Inscripția de pe un basorelief, reprezentându-l pe rege în fața animalelor sălbatice doborâte, se exprimă astfel:

"Eu sunt Asurbanipal, regele lumii, regele Asiriei, cărula Asur și Ninlil l-au dat o forță fără egal. Am ucis leii, îndreptând spre ei arcul teribil al lui Ishtar, doamna luptelor. I-am adus o ofrandă, am vărsat pe ei o libațiune de vin."

Când leii au devenit rari, i-au capturat vii și i-au adus de departe; sculptorul basoreliefurilor ne arată animalele închise în cuști de lemn, cărora li se deschide ușa în momentul vânătorii. Nu este nimic mai frumos de privit decât atitudinea sălbăticiunii atunci când se strecoară ieșind din cușcă sau când rătăcește prin terenurile de vânătoare sau când, rănită de moarte, se târăște, continuând să amenințe. Fragmentul de basorelief denumit "leoaica rănită", de la British Museum, este o capodoperă a sculpturii antice.

Scene de război

Formează cea mai mare parte a decorărilor palatelor sargonizilor, în special cel al lui Asurbanipal, ultimul lor mare rege. Uneori armata este reprezentată odihnindu-se, alteori în timpul unei expediții. Ciocniri de care, asedii și cuceriri de orașe, alternează cu scene de jaf, de asasinate și incendii, masacrarea învinșilor și capetele lor puse în grămezi, rânduri de prizonieri.

Evoluția basoreliefului

În cursul celor trei sute de ani de înflorire a artei asiriene, au apărut multiple modificări ale tehnicii de lucru. Figurilor prea mici de la începutul perioadei (Asurnazirpal), datorită scrierii cuneiforme care umplea aproape toată suprafața, le urmează figuri mai bine proporționate, fără a avea suplețea din timpul lui Sargon II. Acum, scriitura, pe care cei din trecut o considerau ca parte integrantă a operei, este așezată sub imaginea pe care o explică; uneori, chiar, ea este făcută pe plăci separate. În epoca lui Sargon sunt preferate marile panouri în care apar doar câteva personaje; treptat se ajunge la tabloul de gen. Artistul se preocupă de situarea episodului și devine peisagist; munții care apar ca niște mici triunghiuri suprapuse sau fluvii ca niște linii ondulate nu-l mai mulțumesc; el presară regiunea cu arbori de diferite specii; fundalul tabloului se umple și personajele micșorate devin mai numeroase; această tendință, care se manifestă încă din epoca lui Sennacherib, atinge apogeul sub Asurbanipal, când basoreliefurile capătă un finisaj admirabil. Ajungând la acest grad

de perfecțiune, basorelieful, din cauza grijii de a nu omite nimic, riscă deja confuzia, ceea ce putea duce arta respectivă la decadență. Dar distrugerea orașului Ninive i-a pus capăt brusc și definitiv.

Arta statuară

Mesopotamia nu a lăcut *sculptură rupestră* decât în mică măsură, spre deosebire de vecinii săi hitiții și elamiții.

Sennacherib, construind un apeduct de 300 de metri, din dale lipite cu bitum, pentru a aduce apă potabilă în Ninive, a cerut să se sculpteze la Hines, la capătul canalului, imaginea sa alături de cele ale divinităților; la fel, la Bavian, care era în apropiere, și la Maltai, unde Regele este arătat privind procesiunea marilor zei cu animalul lor simbolic, care vine spre el.

Arta statuară asiriană este reprezentată de câteva specimene, de mare interes, dar de slabă valoare artistică. British Museum posedă o statuie dedicată zeului *Nabu*, care reprezintă un zeu secundar, cu tiară cu coarne, îmbrăcat într-o tunică lungă ca un clopot; o inscripție se află în partea din față a tunicii. Același muzeu găzduiește o statuie ceva mai mică a regelui Asurnazirpal, îmbrăcat tot cu o tunică lungă și ținând în mână un harpon; statuia prezintă totuși un progres față de precedenta.

În cursul cercetărilor din piața din Khorsabad, săpăturile au scos la lumină mai multe statui, care reproduc același model și fac parte dintr-un ansamblu decorativ. Fiecare statuie era reprezentarea unui zeu secundar, având pe cap o tiară cu coarne și fiind îmbrăcat cu o tunică lungă; două benzi lungi și ondulate împodobesc rochia de sus în jos, părând că iau naștere la nivelul pieptului, urcând până la umeri și coborând de-a lungul

spatelui. Aceste benzi reprezintă valurile care se scurg, izvoare de viață și de tinerețe, cum le plăcea sculptorilor mesopotamieni să le realizeze.

La Luvru există o altă statuie găsită în Cilicia, se pare a regelui Asurnazirpal, care este îmbrăcat cu o tunică lungă împodobită cu o eșarfă răsucită, ținând la piept un fel de cutie fără capac în care se puneau, fără îndoială, ofrandele. Statuia este realizată din piatră mai grosolană și, după stil și costum, pare a fi din secolul XI î.H. adică din epoca lui Asurnazirpal.

Prelucrarea bronzului

Arta prelucrării bronzului a cunoscut o mare înflorire în epoca asiriană; muzeele păstrează mici statuete care arată persistența tradițiilor vechi. La British Museum se află un întreg ansamblu decorativ format din lungi benzi din tablă de bronz, lucrate prin repusaj și cizelate, care împodobeau canaturile porților unui palat al lui Salmanasar III (secolul IX î.H.); ele au fost găsite la Balawat, între Mosul și Nimrud. Probabil că au fost aduse aici din antichitate, deoarece situl de la Balawat este prea mic pentru ca un palat important să fi existat aici. Aceste benzi erau fixate pe lemn cu ajutorul cuielor, al căror cap în formă de stea contribuia la efectul decorativ; pe ele sunt reprezentate marile campanii militare ale regelui, în Armenia, Fenicia, Siria; este o succesiune de subiecte simple, realizate clar și armonios. La Luvru se păstrează câteva fragmente de plăci de același gen, găsite în cartierul templelor din Khorsabad; există, astfel, certitudinea folosirii generale a acestui gen de decorare în palatele Asiriei.

Un bronz frumos asirian este *leul* găsit la Khorsabad. Pe spatele animalului se află un inel gros pentru a ușura

prinderea; el făcea parte, probabil, dintr-un sistem de închidere.

Ceramica

În epoca asiriană s-a folosit mult cărămida emailată. La Luvru se află celebra *Friză a Arcașilor* care provine din palatele regilor persani de la Susa, fiind, deci, mai recentă, dar ea ne arată procedeul și efectul ce se putea obține prin această decorare a palatelor asiriene.

Aceste cărămizi împodobeau mari suprafețe, cu figuri geometrice sau cu diferite subiecte în relief. Friza Arcașilor, care reprezintă gărzile de corp ale regelui Persiei, folosește galbenul, verdele, negrul, albul, albastrul, violetul; roșul lipsește cu desăvârșire, probabil din cauza unor greutăți în obținerea lui.

Incinta Babilonului, la *Poarta lui Ishtar*, era împodobită cu astfel de cărămizi și săpăturile au descoperit numeroase exemplare. Zidurile, întrerupte din loc în loc de turnuri pătrate, erau îmbrăcate, începând de la o anumită înălțime, cu cărămizi lăcuite. Pe acest fond se detașau animale sacre, lei, tauri și dragoni de culori diferite.

Din ceramica nu tocmai obișnuită, semnalăm, la Luvru, *paharul fără picior* găsit la *Djigan*, lângă Khorsabad; ornamentat cu figuri geometrice negre pe fond gălbui, este un frumos exemplar de ceramică numită *hurrită* (mijlocul sau ultima treime a mileniului II) care se găsește din abundență la Asur, Tepe-Gawra, Tell-Billa și Nuzi.

Pictura

Pictura participa, cum am mai spus, la decorarea monumentelor asiriene; s-au găsit mari ansambluri și fragmente de frescă folosind aceleași scene ca sculptura; totuși, în pictură, roșul devine obișnuit. Pictura și cărămizile reproduc motivele decorative prețuite de asirieni foarte mult: spirala și, mai ales, rozeta cu opt sau douăsprezece petale reunite într-un punct mare, central. Picturile descoperite la Tell-Ahmar în Siria de sus au fost executate cu tușe negre pe un strat de var și evidențiate cu culori.

Descoperirile făcute în palatul din Mari au arătat că pictura era folosită încă din mileniul II, așa cum o facem și noi: existau plinte colorate, iar cadrul porților era foarte colorat; se imita, mai mult sau mai puțin fidel, marmura. Scene întregi erau reproduse, de exemplu pregătirile pentru un sacrificiu, regele fiind în prezența zeiței *Ishtar*.

La Tell-Ahmar pictura reproduce subiecte care, în capitală, se tratau în basoreliefe: recepții, vânători, campanii militare ale regelui. Panourile erau încadrate de benzi în culori vii și în contrast. Săpăturile americane de la Khorsabad au dus la descoperirea unor mari fragmente de decorări, din care un reprezentant al lui Sargon pictat pe un fond în formă de stelă. Orașul Mari este învecinat cu Dura-Europos în care s-a descoperit un ansamblu de picturi surprinzător.

Puținul care a fost descoperit până acum nu dă o imagine clară asupra folosirii picturii în Mesopotamia, dar se apreciază că pictura se folosea aici în mod curent, participând mult la împodobirea palatelor.

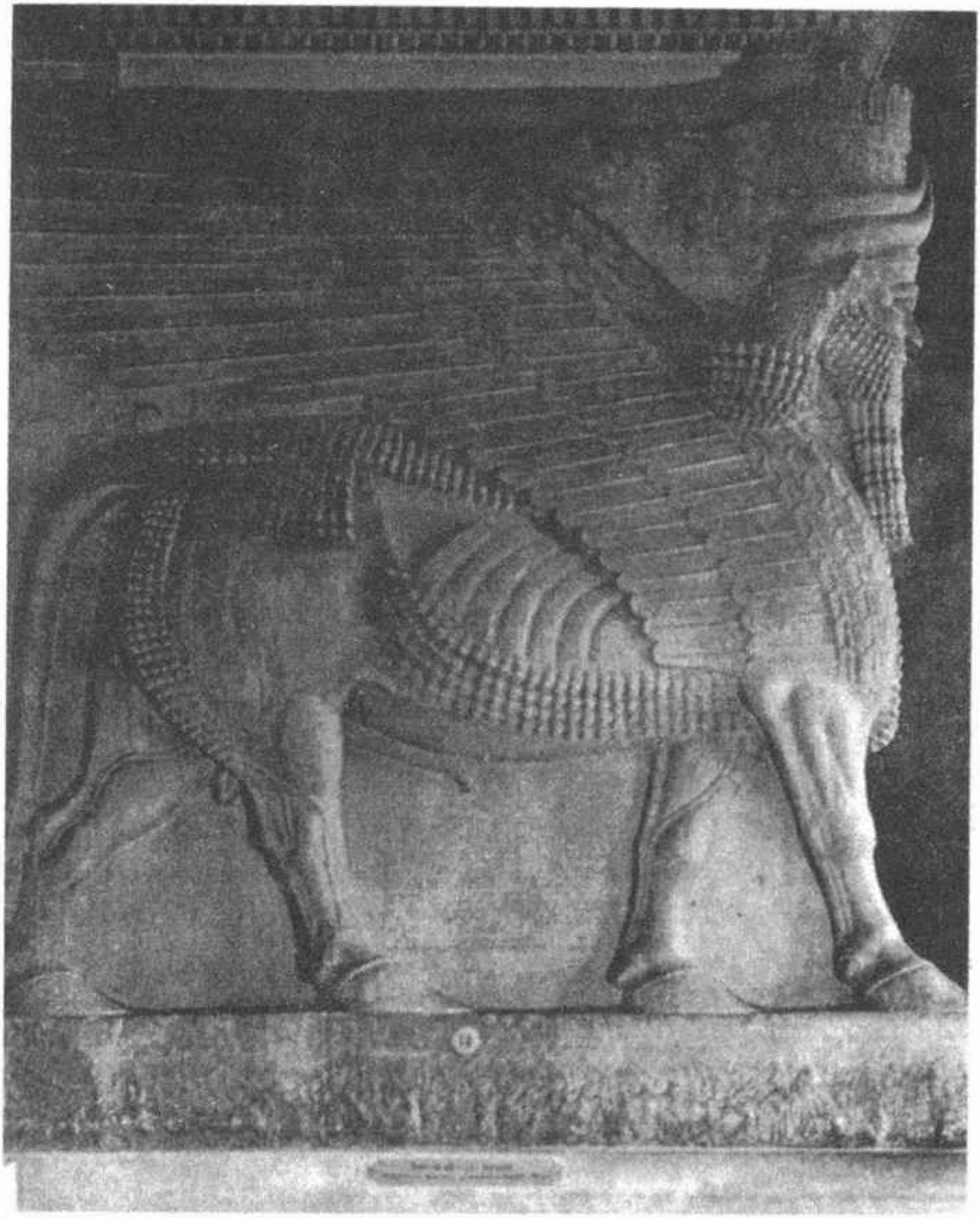

Taur înaripat străjuind poarta palatului
Dur Sharru-Kin, construit în timpul lui Sargon II
(sec. VIII î.H.)

Liră decorată cu un cap de taur, din aur și lapislazuli —
descoperită în Mormintele regale din Ur
(prima jumătate a mileniului III î.H.)

Orfevreria

Orfevreria a exercitat o mare fascinație asupra asirienilor care erau acoperiți de bijuterii. Săpăturile au dus la descoperirea unora, iar monumentele ne permit să reconstituim altele. Unul din motivele decorative apreciat de artiști era capul de junincă puțin alungit; el figurează la capătul brațelor fotoliilor, pe mânerele sceptrelor. Bijuteriile, colierele, pandantivele, cerceii grei și brățările aveau ca motiv obișnuit un animal, în special capul de leu.

Această bogăție apărea și pe veșminte; orientalii erau considerați maeștrii în arta broderiei, pe care romanii o calificau ca "pictură cu acul" și "muncă babiloniană". Nici o stofă din această epocă s-a păstrat până la noi, dar minunata muncă a brodezelor epocii poate fi apreciată privind basorelieîurile și, în special, placa sculptată de la muzeul Luvru care-l reprezintă pe regele Asurbanipal în carul său; este un rezumat al întregului lux al epocii; umbrela de soare a regelui, tiara sa, costumul, sunt acoperite în întregime de broderii; personajele sunt încărcate de bijuterii; chiar și carul este un obiect de lux prin reliefurile și incrustațiile cu care este împodobit; astfel de reprezentări ne informează cu precizie asupra bogăției de necrezut a acestor curți regale asiatice.

Gliptica, începând cu mileniul III

Am preferat să analizăm aici, în întreg ansamblul său, o ramură foarte importantă a artei mesopotamiene, căreia îi datorăm capodopere: gliptica sau gravura pe piatră, subordonată folosirii *cilindrilor-sigiliu*. Mesopotamienii

scriau cu ajutorul unui stilet pe tăblițe de argilă proaspătă, pe care apoi le ardeau în cuptor. Scrierea, compusă din semne în formă de cule, era, deci, impersonală; s-au gândit așadar să se aplice pe un document o marcă distinctivă, destinată a-l autentifica; s-a folosit sigiliul, care era marca personală de ștampilare pentru garantarea proprietății private; dar, mai exista și dorința de a aplica pe obiect semne talismanice destinate să-l protejeze pe proprietar. Mesopotamienii au gravat pe suprafața unor bastonașe cilindrice marca lor personală; rostogolind micul cilindru pe argilă proaspătă, imaginea apărea reprodusă în bandă continuă. *Cilindrii* erau făcuți din argilă, marmură, agat, cornalină etc. și dimensiunile lor erau variabile, cei mai vechi fiind cei mai mari. Cilindrii aveau un orificiu central în sensul lungimii, prin care se trecea un ax, fixat de o montură, care putea fi din aur, și care permitea rularea mai ușoară pe argila proaspătă. Scenele gravate pe obiecte sunt religioase și, cel mai adesea, sunt însoțite de o dedicație cu numele posesorului și cu precizarea că el este servitorul cutărui sau cutărui zeu.

În timpul celui de-al treilea mileniu, cilindrii erau gravați cu animale, cu episoade ale miturilor religioase, ale mitului lui Ghilgameș. Personajele care apar sunt din același tip cu cele care apar pe marea sculptură, ochii și nasul foarte mari care le dau un profil de pasăre.

O dată cu dinastia din Agade, se remarcă un progres considerabil; se poate cita minunatul cilindru pe care gravorul l-a reprezentat pe Ghilgameș în genunchi, stropind un taur. Scrierea, până acum destul de neregulată, este stilizată, îngrijită.

În epoca primei dinastii din Ur, unele atribute permit să se identifice figurile divine, iar reprezentările din mitul lui Ghilgameș devin mai rare.

În mileniul II, cel al kassiților, se observă aceeași grijă pentru execuție, însă zeul este reprezentat singur, cu un

atribut pentru a putea fi recunoscut; dedicația se mărește și devine o adevărată rugăciune.

Primului mileniu îi aparțin cilindrii asirieni și sigiliile imperiului neobabilonian. Pe cilindrii asirieni, multe scene sunt inspirate din mitul lui Ghilgameș, dar eroul, a cărui legendă pare că se confundă cu cea a zeului *Marduk*, are, uneori, aripi, iar adversarii lui devin un dragon sau o pasăre mare, un struț. Asirienii îl reprezintă pe credincios în fața divinității, de exemplu în fața lui *Ishtar,* figurată ca doamnă a bătăliilor, în timp ce în epoca anterioară apărea ca zeiță a fecundității. Scenele de vânătoare și banchetele divine nu sunt rare în această perioadă.

Gliptica epocii neobabiloniene aproape că nu mai folosește cilindrul; după exemplul popoarelor vecine, mesopotamienii reîncep să se folosească de sigiliu, pe care-l abandonaseră la începutul istoriei. Acesta are, cel mai adesea, imaginea unui om care se roagă în fața unui altar cu simboluri divine, ale lui *Nabu* și *Marduk*, cei doi mari zei ai imperiului neobabilonian.

Scoica și fildeșul

Înainte ca schimburile să fie suficient de regulate pentru a se aduce în Mesopotamia cantități suficiente de fildeș, mesopotamienii se foloseau de scoici marine fosilizate care se întâlneau în lagunele Golfului Persic. Ei le tăiau în lamele pe care gravau diferite scene cărora le colorau liniile sau le încrustau pe un fond de bitum sau de lapislazuli. Cu aceste cochilii își împodobeau partea din față a harpelor cum sunt cele care au fost găsite în mormintele din Ur. Din scoici își făceau și cilindri.

Când fildeșul a devenit destul de abundent, l-au preferat, deoarece puteau realiza subiecte mai importante

prin asamblarea cu fragmente de scoici mici.

Cele mai frumoase fildeșuri asiriene provin din săpăturile din Arslan-Tash; sunt plachete care au împodobit litiera lui Hazael, regele din Damasc (a doua jumătate a secolului IX) și care au făcut parte din tributul plătit de succesorul său regelui Asiriei, Adad-Nirari III. Se observă trei surse de inspirație: unele sunt personaje siriene; altele sunt de inspirație egeeană (cerb păscând, vacă alăptându-și vițelul); în sfârșit, unele, cele mai numeroase, au motive egiptene (motive mitologice: Horus pe frunza de lotus, cele două Niluri etc.).

Un lot — mai autentic asirian — provine din Nimrud și reprezintă duhuri înaripate și ornamente decorative (astăzi, la British Museum).

8

INSTITUȚIILE

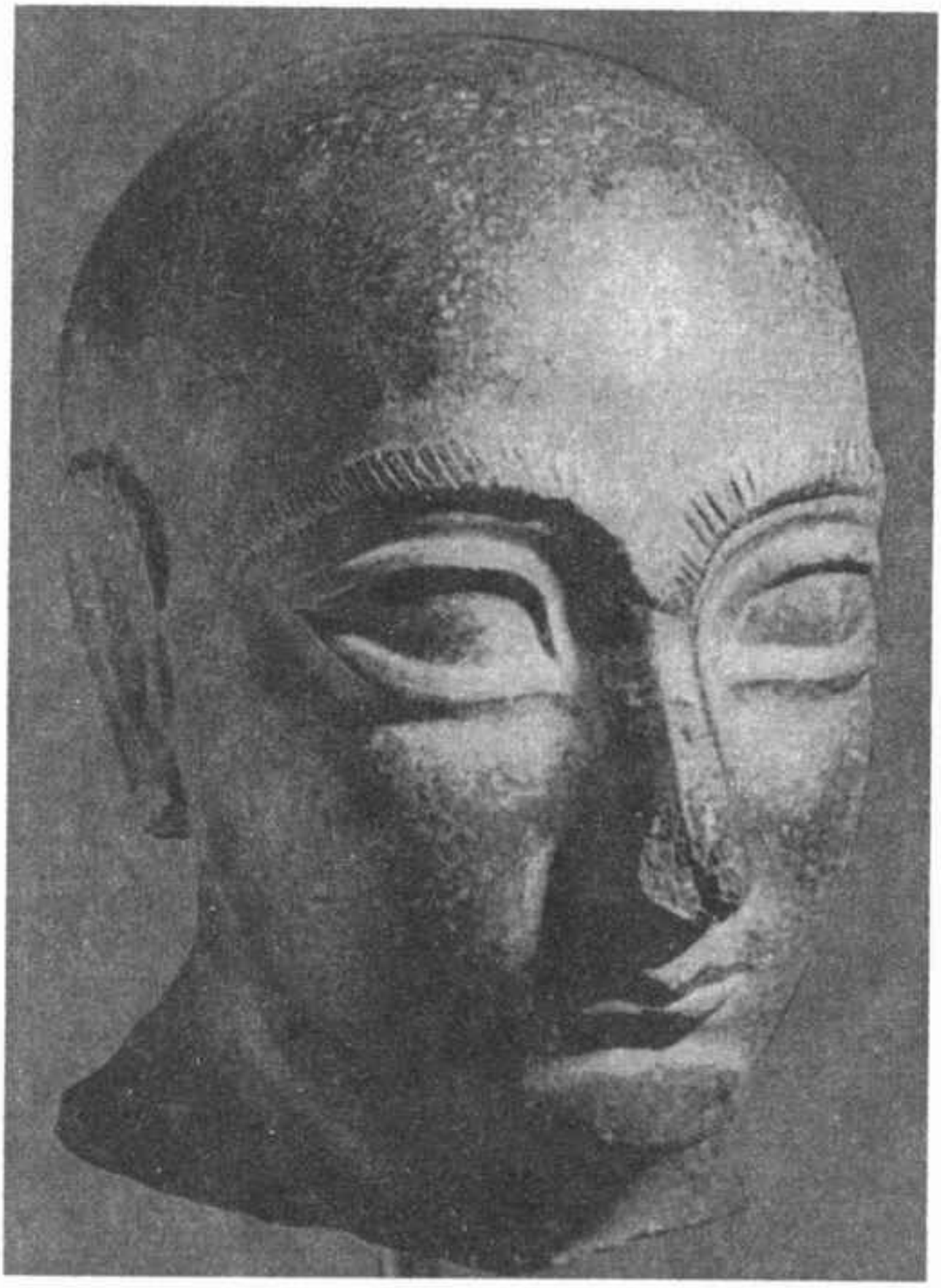

Capul tânărului Ur-Ningirsu, fiul lui Gudeea, remarcabil prin dulceața trăsăturilor și sensibilitatea expresiei

1

Regele

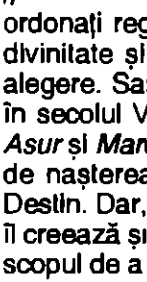

devăratul rege al oraşelor şi popoarelor este zeul; şefii, la origine, se proclamau doar locţiitorii lui pe pământ; astfel se poate traduce titlul de *patesi* pe care-l purtau primii suverani din Sumer; mai târziu, în epoca regilor din dinastia a III-a din Ur, *patesi* au devenit un fel de "prefecţi" subordonaţi regelui. Locţiitori ai zeilor, regii au fost aleşi de divinitate şi suveranii nu uită să facă aluzie la această alegere. Sargon II, care a domnit peste asiro-babilonieni în secolul VIII î.H. se proclamă "păstorul legitim ales de *Asur* şi *Marduk*"; această alegere fusese hotărâtă înainte de naşterea regelui, deci apariţia lui a fost hotărâtă de Destin. Dar, dacă regele este ales de zei, această origine îl creează şi datorii. Pentru că zeii i-au creat pe oameni cu scopul de a le face zeilor un cult, prima obligaţie a regelui

era de a organiza ceremoniile, de a repara templele și de a construi altele noi. Asarhaddon amintește că zeii l-au ales pentru a restabili ordinea; Nabucodonosor II proclamă că *Marduk* l-a chemat pentru "a întemela orașe și a înfrumuseța sanctuarele". Ca urmare, regele va fi primul dintre preoți; el va conduce marile sacrificii; el va fi supus unui ritual de purificare deosebită a persoanei lui, la fel de riguros ca pentru restul castei sacerdotale; în unele zile nu va ieși din cameră și se va supune unui regim alimentar special. El va avea privilegiul de "a lua mâna lui Bel" nu pentru a primi vreo învestitură de la statuia zeului, ci pentru că doar el are dreptul, prin acest gest, să comande începerea marii procesiuni de Anul Nou, la care ia parte imaginea venerată a lui Bel.

Aceste raporturi strânse cu divinitatea au o consecință: regii sfârșesc, în unele perioade, prin a se considera ei înșiși zei; desigur, această pretenție este mai puțin intensă decât în Egipt; aici, niciodată suveranul nu va uita să se umilească în fața zeilor. De altfel, regele primește de la zei însemnele materiale ale puterii. Deoarece regele este ales de zei, regalitatea nu este obligatoriu succesorală; bineînțeles, în practică, suveranii au încercat mereu să folosească această alegere divină în folosul familiilor lor; dar au fost cazuri în care armata și curtea au ridicat până la puterea supremă uzurpatori care și-au legitimat ulterior puterea prin ceremoniile obișnuite.

Suveranii locuiesc în palatele lor cu grădini imense, în mijlocul celor apropiați. Aceștia sunt o mulțime. Să luăm pe *patesi*-ul orașului Umma, rivalul orașului Lagash. Din timpul regilor din a treia dinastie din Ur, s-a găsit o tăbliță în care este menționată distribuția alimentelor necesare persoanelor din anturajul regelui și găsim acolo un amestec oriental de demnitari și de oameni de rând. Lista menționează, în afară de *patesi*, care lua partea leului, pe guvernatorul orașului, supraveghetorii câmpurilor și

canalelor, hamalii, văcarii, apoi un întreg personal religios: prezicători, preoți pentru miruiri, cei care fac farmece, prostituatele sacre, servitoare ale templului, cântăreți și îmblânzitori de șerpi. Toți acești oameni sunt hrăniți de *patesi* și întreținuți din veniturile pe care el le percepe ca necesare pentru serviciul civil și religios.

În timpul hegemoniei asiriene, în spatele Regelui era marele vizir, prim-ministru și șef al treburilor civile. Armata, care la asirieni era o instituție ajunsă la o dezvoltare pe care n-a avut-o în Babilonia, se afla, în primul rând, sub ordinele Regelui, apoi sub ordinele lui Tartan, generalissimul, ministru de război. Apoi veneau șambelanii însărcinați, unii de a face vânt cu evantaiul pentru rege, alții să-i țină sceptrul, armele, umbrela de soare; apoi ușierii, grăjdarii, gărzile de corp, capelanii. Mulțimii servitorilor mărunți nu i se cunoaște numărul.

Când regele nu călărește și nici nu se urcă în carul de ceremonii, el se plimbă într-un mic car ușor, un fel de fotoliu pe roți, tras de oameni. În jurul lui stau cei apropiați, mari proprietari de pământ. Acești oameni au dreptul să-și spună părerea, atunci când regele, bine dispus, binevoiește să-i consulte; îi putem vedea benchetuind pe cheltuiala regelui, pe basoreliefurile din palatul din Khorsabad.

2

Armata

Datorită "Drapelului" din Ur și Stelei Vulturilor, luăm cunoștință de armata sumeriană din anii 2700 î.H. Îmbrăcămintea era rudimentară, dar armamentul era deja perfecționat; ca arme defensive aveau un scut lung și lat, o cască de forma capului, cu o apărătoare a cefei și a

obrajilor și uneori chiar și a nasului; ca arme ofensive: pumnalul, lancea lungă, toporul și un fel de instrument tăios asemănător iataganului.

În mileniul III, calul nu fusese introdus în Mesopotamia; carele care apar pe plăcile din Ur, Hafajl, pe Drapel și pe Stela Vulturilor sunt trase de măgari sălbatici. De altfel, în Mormintele Regale din Ur s-au descoperit schelete de măgari sălbatici înhămați la carele morților. Valoarea carelor ca instrumente de luptă se pare că era foarte redusă, deoarece la acea epocă, neavând partea din față articulată, se întorceau greu; bătălia se dădea, fără îndoială, prin lovituri succesive.

Semiții din Agade au îmbogățit armamentul cu arcul ale cărui săgeți foarte lungi erau purtate într-o tolbă; este posibil că datorită folosirii arcului cu săgeți, semiții să fi fost superiori sumerienilor în luptă.

Începând cu Hammurabi, serviciul militar a fost reglementat prin legi. Soldații nu au fost obligați să presteze un serviciu militar permanent, în afară de gărzile de corp; ei erau mobilizați de rege când acesta avea nevoie de ei, după un plan pregătit dinainte, la care trebuiau să răspundă sclavii și cei care erau numiți *mushkenu*, oameni aflați, ca poziție socială, între sclavi și *patricieni*.

În funcție de capacitatea sa, o regiune dădea un anumit număr de soldați; dispensa de serviciu militar era acordată unor regiuni sau orașe. Întreținerea armatei, înainte de epoca asiriană, era asigurată de o taxă specială, plătită de regiuni. Armata era împărțită în companii de o mie, o sută, cincizeci și zece oameni. Deasupra tuturor era *Tartan*-ul, care adesea conducea expediția în locul regelui; la sfârșitul monarhiei asiriene, apăruseră doi Tartani. În acel moment, armata atinsese cea mai mare dezvoltare; se pare că exista un nucleu de soldați de meserie aflați în garda permanentă a regelui, pe care el îi numea "bravii" săi.

Trupele se împărțeau în infanterie, care de luptă, apoi cavalerie. Basoreliefurile indică o evoluție deosebită a costumului militar de la începutul mileniului I până la sfârșitul dinastiei sargonizilor; veșmântului lung, care se vede pe basoreliefurile din timpul lui Asurnazirpal, i se substituie un costum scurt destul de apropiat de cel purtat odinioară de soldații regilor din Agade. Infanteria se compunea din arcași, fiecare din ei fiind dublat de purtătorul său de scut; aceste trupe se deplasau ușor pentru a hărțui inamicul; alți soldați, cu căști, erau înarmați cu săbii; în sfârșit, genioștii având doar arme defensive săpau tranșee sau, prin tunele subterane, încercau să intre în orașele asediate. Trupe auxiliare, străini în cea mai mare parte, erau înarmați cu praștii.

Carele, ca urmare a introducerii lor după anul 2000 î.H. au fost foarte utilizate în Asiria; deja în a doua jumătate a mileniului II, Siria a trebuit să se lupte cu carele faraonului și cu cele ale regelui hitiților. Asirienii, care aveau strânse contacte cu civilizația hitită, s-au preocupat mult să perfecționeze această armă; carele aveau un conducător, un luptător și unu sau doi purtători de scut. Arcașul, înarmat cu un arc mare, lansa săgeți lungi pe măsură ce se apropia de dușmani; tolba cu săgeți era așezată în fața carului. Scuturile erau rotunde, ca cele ale infanteriștilor; scutul înalt, format dintr-o împletitură de trestii, cu partea de sus îndoită spre spate, era folosit de arcașii care mergeau pe jos, atacând de la distanță.

Până la ultimii sargonizi, regii Asiriei nu foloseau decât rar cavaleria, care era mai curând o infanterie călare, coborând de pe cal pentru a se lupta.

Mai târziu, se semnalează șarje de cavalerie, tactica părând a fi orientată spre o mai mare mobilitate a trupelor. Călăreții călăreau fără scări, doar pe o șa făcută dintr-un covor dublat de o piele de animal.

În același timp, se făceau progrese și în arta asedierilor;

basoreliefurile reprezintă fortărețe asemănătoare cu castelele din Europa Evului Mediu, asediatorii și asediații trimițându-și salve de săgeți, în timp ce geniștii săpau tunele pentru a ajunge în oraș, iar berbecii loveau în ziduri; pentru a se apăra, asediații lansau torțe aprinse asupra mașinilor de război și încercau să prindă cu lațuri grinda-berbec care lovea în ziduri. Asediatorii construiau drumuri pietruite pentru a se apropia de ziduri cu mașinile de război.

Orașul odată cucerit, urmau jaful și incendiile; cel mai adesea, orașul era distrus și populația dusă în sclavie; bărbați, femei și copii, în șiruri strânse, erau duși departe pentru a întemeia noi orașe sau pentru a înlocui alte popoare pedepsite în același fel. Reginele și prințesele intrau în haremul regal; șefii și înalții funcționari erau supuși supliciilor, iar regii și prinții rămâneau prizonieri întreaga viață sau erau mutilați (ochii scoși, limba tălată); pe un basorelief din Khorsabad, Sargon îl arată pe regele Iaoubidi din Hamath, jupuit de viu; un alt basorelief din Kuyunjick îl reprezintă pe Asurbanipal benchetuind în grădinile sale și, foarte aproape de masa regală, se leagănă capul regelui învins din Elam, agățat de un copac. Temperamentul asirian era deosebit de crud; această ferocitate teroriza populațiile supuse. Dacă o înfrângere îi obliga să se retragă, asirienii ardeau satele, distrugeau recoltele, tăiau pomii fructiferi; basoreliefurile arată scenele de groază cu satisfacție; ele făceau parte din demonstrarea puterii asiriene.

Regele Asiriei îi hrănea în palatul său "ca pe câini" pe fiii prinților pe care îi supunea; el îi creștea în sentimentul fricii față de puterea noului stăpân. Avea astfel la îndemână o pepinieră pregătită de suverani, pe care-i punea pe diferite tronuri când dorea. Când un popor era învins, devenea tributarul regatului; dacă se supunea de bunăvoie, suveranul local rămânea pe tron, iar dacă nu,

Regele Asiriei punea un alt rege ales de el și țara devenea provincie. În cazuri extreme, când dușmănia învinșilor era de neînduplecat, Asiria îi deporta pe locuitori. Cum armata asiriană era destul de slabă pentru a putea controla eficient teritorii atât de mari, de multe ori, după plecarea grosului armatei, revolta izbucnea contra garnizoanelor rămase și războiul reîncepea.

3

Marina

Asiro-babilonienii nu pătrundeau pe mare mai departe de Golful Persic. Un sistem de canale foarte dezvoltat făcea fluviile navigabile și permitea legătura între diferitele părți ale imperiului; aceasta explică motivul pentru care mesopotamienii au avut marină. Marina de război se compunea din nave cu mai multe rânduri de vâslași, cu pânze mici, având în față un pinten orizontal așezat foarte jos; soldații care formau echipajul de luptă își puneau scuturile rotunde în lungul bastingajului pentru a-l proteja. Acest tip de navă este strămoșul galerei; pentru construirea și conducerea navelor erau folosiți muncitori și mateloți fenicieni; astfel de nave se pot vedea pe un basorelief care reprezintă flota lui Sennacherib pe apele Golfului Persic. Pentru debarcare și pentru transportul materialelor, asirienii se foloseau de bărci mari cu extremitățile ridicate, cu prora terminată în cap de animal, ca la corăbiile feniciene.

Un tip de vas folosit și astăzi, denumit *belem*, este o ambarcațiune lungă cu extremitățile ridicate; un cilindru-sigiliu are gravat un astfel de vas, al cărui pasageri sunt zei, înaintând prin împingere cu cangea prin lagunele

pline de trestii.

Marina comercială folosea, în afară de aceste bărci (*belem*) două feluri de vase specifice Mesopotamiei: *cufele* și *kelekurile*. *Cufele* sunt coșuri mari, rotunde, din trestie, cu fundul plat, impermeabilizate cu bitum; indigenii le mai folosesc și acum. Aceste coșuri neavând cârmă se conduc cu vâsla care le împiedică să se răsucească înaintând. *Kelekurile* sunt plute din lemn ușor, susținute de burdufuri din piele de capră, umflate, legate sub plută și mărindu-i, astfel, capacitatea de plutire. În antichitate, serveau pentru transportul pietrelor; și astăzi, încă, indigenii le folosesc pentru a coborî pe Tigru și Eufrat; ajunși la destinație, predau marfa, strică pluta, vând lemnul, atât de rar în sud, și dezumflă burdufurile pe care le încarcă pe măgari cu care pornesc înapoi pe drumul caravanelor. Asirienii traversau adesea cursurile de apă; problema era rezolvată astfel: umflau burdufurile de care se sprijineau în timp ce înotau; basoreliefurile prezintă adesea soldați traversând râurile folosind acest procedeu.

4

Comerțul

Ambarcațiunile folosite erau de mic tonaj și puteau pluti ușor pe marile fluvii ca și pe canale, care au devenit căile folosite de un comerț foarte dezvoltat. Pentru legăturile din afara granițelor se foloseau, însă, caravanele. Două centre comerciale, ale căror arhive au fost descoperite, ne-au făcut cunoscute regulile care conduceau schimburile dintre Mesopotamia și țările vecine; unul avea legătură cu coloniile semitice instalate în Capadocia, probabil în vremea lui Sargon, în orice caz în primul secol al mileniului II, dar care

dispar când unul din prinții locali, Anitta, întemeiază imperiul hitit. Tăbliţele găsite la Kul-Tepe sunt registre de socoteli ale marilor negustori, ținute de un fel de cameră de comerț ("quai") unde se fixează prețul și se reglementează unele probleme comerciale. Marea firmă despre care aflăm datele este cea din Pusukin, care făcea negoț cu de toate: stofe, animale, metale și chiar case. Din aceste texte reiese că un caravanier primea o anumită sumă în momentul semnării contractului, pentru a-și face pregătirile și pentru întreținerea lui până în ziua fixată; dacă își amâna plecarea, i se reținea o parte din sumă. Uneori, la întoarcere, el dădea înapoi banii primiți și primea leafa cuvenită; alteori, dacă a vândut pe drum marfa și a cumpărat alta pentru a o vinde mai departe, împărțirea se făcea conform unor reguli dinainte stabilite.

Celălalt centru comercial este bine cunoscut din textele anticului Nuzi, provenind din situl vecin cu Yorgan-Tepe și datând din al II-lea mileniu. Unul din marii negustori de acolo, Tehip-tilla, ne surprinde prin mulțimea actelor de adopțiune făcute în numele său. Este unul dintre mijloacele cele mai abile pentru a înșela statul; bunurile feudel, după obiceiul de atunci, nu puteau fi vândute, ci doar transmise membrilor familiei. Un asirian strămutorat, îl adopta pe Tehip-tilla, căruia îi "dădea" bunurile sale și acesta, recunoscător, îi făcea "cadou" valoarea acestei "donații".

Drumurile comerciale vechi au rămas aproape aceleași de-a lungul secolelor, din cauză că ele corespundeau necesităților geografice. Din vestul Asiei Mici, drumul pleca din Efes, trecea prin Sardes, Satala, Orkistos, Pessinus, Ancyra (Ankara de astăzi) și ajungea în Pteria, situl vechii capitale a regatului hitit (Hattous, astăzi Boghaz-Keui); de acolo, o ramificație pornea spre nord, la Sinope, la Marea Neagră; altă ramificație pornea spre sud și, se ramifica iar, un drum plecând spre Tyana și Tarcos

la Golful Alexandretta, iar altul ajungea în Siria de sus trecând prin porțile ciliciene și porțile lui Amanus; urma apoi cursul celor două fluvii spre Golful Persic; din Babilon (și altădată din Sumer) un drum direct ducea la Susa evitând zona mlăștinoasă. Din Susa, accesul spre platou era același ca și astăzi prin siturile Shapour, Chiraz și Persepolis.

Din Efes la Susa, mergea Drumul Regal al Ahemenizilor pe care-l descrie Herodot, drum care în acel timp mai trecea, respectând tradiția, prin vechea capitală hitită care-și pierduse importanța de mai bine de 500 de ani.

Dacă din Babilon se dorea să se ajungă în nordul platoului Persiei, drumul era același ca și astăzi, fiind jalonat de monumentele parților și sassanizilor: Qusr-i-Chirin, Kerind, Kirmansh (Taq-I-Bostan), Behistoun, Kengavar, Hamadan (Ecbatan) și Rei. Este prima parte a drumului cunoscut sub numele de Drumul Mătăsli.

Când romanii au reorganizat comunicațiile, ei au legat Efesul de Cezareea, prin sud: Laodicea, Apamea, Antiohia, Arcelais. Ajuns la Comana, după Cezareea, drumul se ramifica spre nord spre Amisos și nu spre Sinope. Între vechiul Drum Regal din nord și drumul roman din sud se întinde un deșert sărat (lacul Tatta) care obligă drumurile să facă un ocol.

Este o diferență între drumurile antichității și cele ale Romei: primele sunt formate din tronsoane care legau orașele, care făceau parcursul sinuos, în timp ce drumul roman își fixase un terminus, care era atins pe cea mai dreaptă linie.

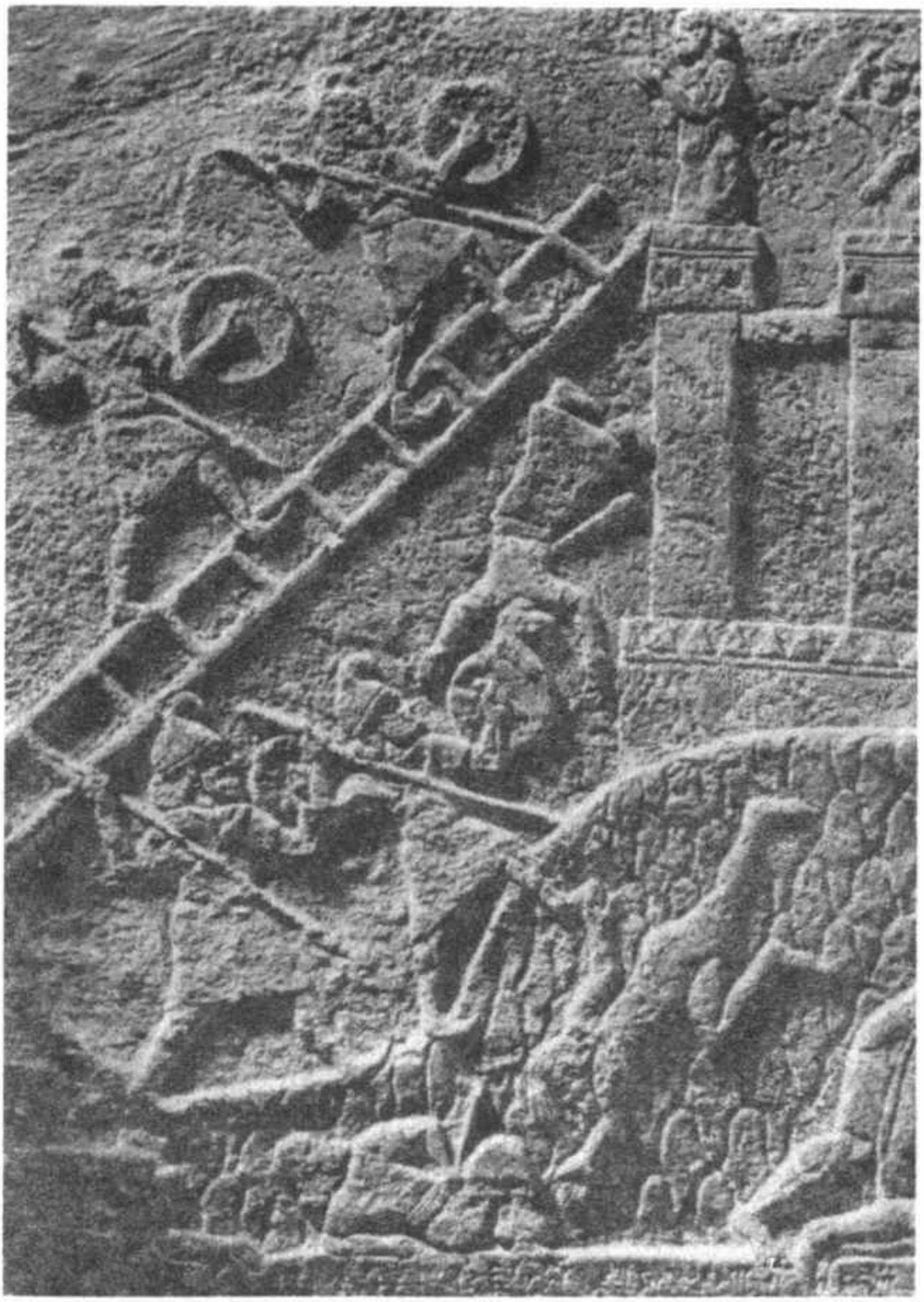

Soldați asirieni în asalt — basorelief al Palatului de la Ninive
(British Museum)

Portretul lui Idi-Nârum, cel mai puternic administrator al rezervelor regale de grâu din cetatea Mari (prima jumătate a mileniului III î.H.)

5

Viața statului

Babilonienii și asirienii n-au cunoscut moneda; ei își plăteau impozitele în natură sau prin muncă. La origine se pare că era un amestec între puterea civilă și puterea religioasă; datorită tăbliților de contabilitate, știm că sub a III-a dinastie din Ur, marile antrepozite ale templelor centralizau ofrandele voluntare și contribuțiile regulate, în grâne, vite etc. Numai puterea centrală avea dreptul să scoată aceste rezerve din depozit. În plus, documentele ne informează că unele corvezi în natură erau pentru lucrările agricole, pe lângă obligația serviciului militar. Corvezile constau în refacerea și dragarea canalelor, ridicarea de monumente, producerea de cărămizi etc.

Patesi, sub dinastia a III-a din Ur, sunt doar simpli intermediari; ei furnizează puterii centrale o contribuție regulată; o tăbliță din această epocă stabilește contribuțiile diferitelor orașe. În epoca denumită kassită, *kudurru*-urile, adevărate titluri de proprietate, ne informează despre obligațiile celor care concesionează terenuri.

Sub monarhia asiriană plățile se făceau în metal, a cărui folosință, în tranzacții, înseamnă un pas spre monedă. Astfel, sub Sennacherib, tributul orașului Karkemish, așezat pe Eufrat, era de 100 de talanți[1]; cel al lui Megiddo din Palestina, de 10 talanți; contribuția capitalei Ninive era de 30 de talanți; cea a districtului Asur de 20 talanți, contribuția totală a Asiriei fiind de 274 de talanți.

1) în antichitate, măsură de greutate (circa 26 kilograme, talantul lui Solon).

6

Dreptul

Legile lui Lipit-Ishtar și ale orașului Eshnunna

Până de curând, Codul de legi cel mai vechi, scris în limba semită, era cel al lui Hammurabi, găsit la Susa, la începutul secolului, tradus de părintele Sheil într-un timp record, și păstrat la Luvru. Inspirat din legile sumeriene, a fost urmat în Asiria de Culegerea de Legi Asiriene, pe tăbliițe păstrate la Berlin și traduse tot de părintele Sheil. Dar, de atunci, au fost găsite culegeri de legi mai vechi decât cele ale lui Hammurabi și anume culegerile lui Lipit-Ishtar, regele din Isin, și cele găsite în 1945 în Tell-Herwell, la circa 10 kilometri la est de Bagdad, sit depinzând de vechea Eshnunna, care provin din timpurile lui Bilalama, contemporan cu sfârșitul dinastiei a III-a din Ur și cu începutul dinastiei din Isin. Culegerea lui Lipit-Ishtar, scrisă în sumeriană, a fost descoperită în timpul săpăturilor din Nifer; păstrată la Philadelphia, a fost reconstituită recent prin alăturarea fragmentelor sale. Ambele coduri par să fi fost făcute după un model identic, care cerea un prolog și un epilog spre glorificarea regelui care a ordonat întocmirea lor.

Lipit-Ishtar era al cincilea rege din dinastia din Isin; el a urcat pe tron la 85 de ani după primul rege și a fost urmat de 11 regi care au domnit, în total, 130 de ani, după care, Rîru-Sin din Larsa a anexat Isinul. Hammurabi, în acel moment, era deja rege de un an. Deci, culegerea lui Lipit-Ishtar o precede pe cea a lui Hammurabi, cu cel puțin 150

de ani. Fragmentele reunite ale tăbliței permit să se presupună că ele conțineau cel puțin 100 de articole de lege, din care o treime s-a păstrat. Se observă că, uneori, Codul lui Hammurabi se inspiră din cel al lui Lipit-Ishtar, dar schimbând câte ceva. Alteori, unele legi sunt identice: dacă un om taie un pom în livada altuia, va plăti o jumătate de mină[1] de argint; la fel va plăti pentru scoaterea ochiului unui animal închiriat. Dar unele legi lipsesc din Codul lui Hammurabi: dacă un sclav fugit și-a găsit adăpost, mai mult de o lună, la un alt stăpân, acesta va da sclav pentru sclav sau va plăti 15 sicli[2] de argint.

Codul din Eshnunna este o culegere de legi găsită în 1945 și 1947 în două exemplare diferite, al doilea fiind mai îngrijit din punct de vedere gramatical, dar ambele părând a fi copii de pe un singur exemplar străvechi, poate și el copie a unor exemplare anterioare. După o introducere de șapte rânduri în sumeriană, urmează 61 de articole de legi în semită; faptul că Bilalamo, contemporan al regelui Shulilshu din Isin, bunicul bunicului lui Lipit-Ishtar, este pomenit acolo, ne dă data generală: puțin timp după sfârșitul dinastiei din Ur; în orice caz cu mult înainte de sfârșitul dinastiei din Isin, marcat prin cucerirea lui de către cei din Larso.

În primul rând sunt fixate prețurile și tarifele. Se enumeră zece feluri de marfă de primă necesitate și se dă cantitatea care se poate cumpăra cu un siclu de argint; apoi se dau prețurile de închiriere a unei căruțe, ambarcațiuni, secerătoare sau a unui vânturător de cereale. Vin apoi articolele care privesc familia, căsătoria, dar culegerea nu prevede nimic în legătură cu moștenirea. Vânzările, împrumuturile, imposibilitatea de achitare, garanția contra pagubelor provocate sunt indicate; pentru

1) măsură antică de greutate de aproximativ 430 g.
2) măsură antică de greutate de 6,73g sau de 8,41g.

delicte, pedepsele erau de obicei conform legii talionului[1]; stăpânirea unui sclav este protejată contra furtului sau contra pagubelor pe care le-a avut de suferit.

Codul lui Hammurabi

Pentru a ne da seama de instituțiile asiro-babiloniene, cel mai bine este să urmărim, articol cu articol, Codul legilor promulgat de Hammurabi, completându-l cu dispozițiii legislative ale epocii mai recente.

Când, la începutul celui de-al doilea mileniu, Hammurabi a pus să se întocmească acest Cod care-i poartă numele, el n-a fost, pe drept cuvânt, un novator; predecesorii săi promulgaseră, deja, legi. Din epoca sumeriană s-au păstrat câteva tăbliițe cu câteva articole de legi care permit să se compare cele două legislații. Remarcăm, uneori, mai multă echitate în unele legi semite; de exemplu, legea sumeriană prevede pentru cel care va închiria un câmp și nu-l va cultiva din vina lui, o amendă fixă de plătit proprietarului; legea semită stabilește amenda în funcție de ce a produs câmpul vecin. Dar, legea semitică se arată mereu implacabilă, fără milă, comparativ cu legea sumeriană.

Societatea era împărțită în trei clase: *amelu*, *mushkenu* și *ardu*, analogă cu cea din Evul Mediu european cu nobilii, burghezii și șerbii el, fiecare din aceste clase având obligații și drepturi specifice. Din punct de vedere practic, nu era nici o deosebire între *amelu* și *mushkenu*, decât o inegalitate în valoarea intrinsecă a individului; o pagubă cauzată unui *mushkenu* era taxată mai puțin decât aceeași pagubă cauzată unui *amelu*;

1) lege prin care pedeapsa ce se dădea vinovatului era aidoma cu răul pe care l-a făcut sau a vrut să-l facă ("ochi pentru ochi și dinte pentru dinte").

mushkenu contează mai puțin, dar este liber; *ardu*, adică sclavul, este un bun pe care-l ai la dispoziție și care are cele mai grele obligații; el face corvezile și serviciul militar; poate fi dat zălog sau vândut; dar trebuie protejat, deoarece el nu are liber arbitru[1].

Constituirea familiei este reglementată cu grijă. Pentru o căsătorie trebuie un contract, deoarece prin el se va dovedi legitimitatea fiilor la moștenire. Căsătoria este precedată de un cadou făcut părinților femeii de către logodnic, simbol al vechiului preț de cumpărare; familiile celor doi viitori soți trebuie să-și dea consimțământul pentru căsătorie. Logodnica va primi din partea familiei ei un trusou, care va cuprinde bijuterii, stofe și chiar o parte din bunurile familiei. Căsătoria se face în fața funcționarilor ministeriali sau a preoților; poligamia nu era interzisă. În afară de soție sau soțiile legitime, exista concubina care era luată de soț când nu avea copii, și care avea aproape aceleași drepturi ca soția. Dacă era aleasă dintre sclave, ea căpăta unele drepturi, dar mult mai puțin decât soția legitimă; un bărbat se putea căsători cu două surori deodată.

Divorțul era autorizat; femeia divorțată și copiii ei păstrau dreptul de moștenire; soțul îi dădea o compensație pecuniară de o mină de argint, dacă era *amelu* și de o treime, dacă era *muskenu*. Femeia putea cere divorțul, dacă soțul pleca de la domiciliul conjugal sau dacă o neglija.

Când femeia obținea divorțul din vina soțului, avea dreptul să se recăsătorească; faptul că era bolnavă de o boală cronică nu era caz de divorț. La moartea soțului, femeia putea sau să rămână în casa defunctului și să trăiască acolo, întreținută parțial de copii, sau să

1) putere pe care o are gândirea omului de a lua hotărâri în mod liber.

părăsească domiciliul și să se recăsătorească, cu de la sine putere și fără a cere permisiunea familiei sale, cu condiția ca toți copiii săi să fie la o vârstă la care să nu mai aibă nevoie de ea.

Adopțiunea era prevăzută, dar cu formalități legale care-l puneau pe copilul adoptat într-un rang egal în familie cu ceilalți copii. Era permis tatălui sau mamei să-i renege pe copiii adoptivi; în acest caz, părinții le datorau o compensație pecuniară. Din contră, dacă părinții erau renegați de copii, mai ales dacă era vorba de tată, copiii se expuneau la adevărate penalități. Tatăl era șeful de necontestat al familiei și se bucura de o situație privilegiată.

Dreptul de proprietate este examinat de Cod sub diferite aspecte; proprietatea se transmite prin moștenirea tuturor copiilor, chiar adoptivi, aceștia fiind mai puțin avantajați. Vânzările, partajele se făceau prin funcționarul ministerial și de față cu martori. Ca și astăzi, actele specificau natura terenurilor și limitele. S-au găsit acte de asocieri comerciale, de împrumuturi de cereale, de animale, de argint, pentru care dobânzile sunt precizate; acte de vânzări de terenuri, de case, de animale, de bărci și de sclavi. Ceea ce Codul nu prevedea decât în linii mari se găsește dezvoltat în multe documente care dovedesc existența unei jurisprudențe pentru cele mai mici acte ale vieții sociale. S-au lămurit diferitele jurisdicții la care puteau apela asiro-babilonienii, jurisdicții susceptibile de recurs, cea mai înaltă fiind tribunalul Regelui. Judecătorii alături de asesori și asistați de grefieri dădeau sentințele în fața martorilor. Proba prin jurământ era admisă; adesea, această probă se administra la poarta unui templu în fața unei embleme divine pe care se jura. În epocile foarte vechi, legea admitea "judecata zeului" și pedeapsa talionului. Prima era proba prin zeul-fluviu, adică proba prin apă. Inculpatul era legat și băgat în apă; dacă plutea sau nu era nevinovat sau vinovat. Cel mai adesea, legea prevedea, referitor la

pedeapsa talionului, posibilitatea unei răscumpărări, conform principiului reparării unei stricăciuni prin amendă. Un braț rupt, un ochi scos, valora atât sau atât; când stricăciunea rezulta ca urmare a unei neglijențe profesionale, ea trebuia reparată; un chirurg sau un veterinar nepriceput, un arhitect sau un constructor neîndemânatic era direct responsabil.

Cu toate aceste dispoziții eminamente prevăzătoare și pline de spirit de dreptate, afectivitatea era necunoscută societății asiro-babiloniene și pedepsele pentru ceea ce se considera crimă erau exemplare. Pedeapsa cu moartea era prevăzută pentru calomniator și vrăjitor, pentru martorul fals în probleme criminale, hoțul și tâlhuitorul, hoțul de copii și cel care a ascuns un sclav fugit. Pedeapsă cu moartea se hotăra, în general, și pentru adulter și incest, dar cu mențiunea că soțul sau tatăl erau mai puțin vinovați decât femeia.

Legile asiriene

Traducerea făcută de părintele Schell a *Culegerii de legi asiriene* de pe tăblițele găsite cu ocazia săpăturilor germane la Qalat Shergat, vechiul sit al Asurului, capitala Asiriei, a completat golul care exista în cunoașterea legislației de pe teritoriul Mesopotamiei. Din păcate, lucrarea cuprinde doar o parte destul de mică a legilor asiriene. Cea mai mare parte din aceste legi se referă la Femele. Din ele am aflat că obiceiul oriental de a purta voal exista în Asiria pe la anul 1100 î.H., epocă la care au fost redactate tăblițele acestea. Femela nobilă și femeia măritată trebuiau să poarte voal când ieșeau din casă, și acest obicei era considerat un privilegiu al lor, servitoarele și prostituatele nepurtând voal.

Iată un fragment dintr-un articol al legii asiriene care se referă la purtarea voalului:

41.

«Femeile măritate... care ies în stradă, să aibă capul acoperit de voal; fetele oamenilor liberi... vor purta voal...; ele vor avea voal ziua pe stradă... Prostituata nu va umbla cu voal, capul său va fi descoperit. Cel care va întâlni o prostituată purtând voal va pune mâna pe ea, va aduna martori, o va duce în fața palatului, dar nu-i va lua podoabele. Cel care a arestat-o va primi hainele ei. Ei i se vor da 50 lovituri de baston și i se va turna gudron pe față. Și dacă cineva va vedea o prostituată cu voal și o va lăsa să treacă și n-o va duce la palat, va primi el 50 de lovituri de baston; i se vor lua pumnalul și hainele, i se vor despica urechile și i se vor trage cu o sfoară legându-se la ceafă; în plus, el va face o lună de corvezi "regale"».

Aceleași pedepse pentru servitoarea cu voal și pentru cel care, recunoscând-o, o va lăsa să plece.

Referitor la căsătorie se găsesc aproape aceleași prevederi ca în Codul lui Hammurabi.

Logodnicul îi face o donație tatălui fetei și un cadou în momentul logodnei; o donație făcută femeii este permisă la căsătorie; femela aduce o dotă. Legile asiriene manifestă o mare severitate pentru nerespectarea bunelor moravuri; multimea detaliilor referitoare la această problemă dovedește frecvența și gravitatea acestor delicte.

Se poate remarca în această culegere severitatea pedepselor. Amenda, plătită în plumb, corvezile "regale" și bătaia cu bastonul erau prevăzute pentru greșelile mărunte. Urmau mutilările: amputarea degetelor, a unei buze, a nasului, a sânilor, a urechilor care uneori erau doar despicate și trase pe spate cu o sfoară. Uciderea se făcea prin tragerea în țeapă, spânzurătoare sau înec.

Severitatea extremă a pedepselor era în conformitate cu caracterul violent al asirienilor, după cum spun textele și cum rezultă din basoreliefuri. Regiunea montană în care locuiau a contribuit, desigur, la formarea acestui caracter sever și chiar crud, care se regăsește la asirieni în toate perioadele istoriei lor.

Contractele

Examinând contractele, scrisorile și monumentele, asirienii ne apar ca un popor ingenios, ocupat cu comerțul și cele mai diferite meserii. Orzul, grâul, curmalele, făceau obiectul principal al comerțului; ele erau cumpărate înainte de a fi culese, livrabile când se recoltau, uneori destul de departe de locul de origine, de exemplu într-o magazie situată într-un port al orașului. O mulțime de ambarcațiuni brăzdau canalele orașului sau canalele care făceau legătura între orașe. Mari antrepozite mărgineau canalele; templele aveau în partea rezervată dependințelor, grânare și grajduri. Comerțul cu țările aflate departe de căile navigabile era asigurat de caravane.

7

Meseriile

Cunoaștem acum principalele meserii ale asiro-babilonienilor: fabricanți de cărămizi și dulgheri pentru construirea caselor; împletitori de coșuri ocupați cu tăierea trestiei și confecționarea coșurilor și a gardurilor; țesători și vopsitori; fabricanți de arme și de tot felul de obiecte din metal.

Obținerea alimentelor preocupa o mulțime de oameni: măcelari, coletari, berari. Hrana se compunea în special din orz, curmale, alte fructe, legume (ceapă, castraveți, etc.). Se pare că populația folosea puțină carne; în schimb, peștele, din care babilonienii consumau cam o mie de specii, era o importantă sursă de hrană, ca și păsările și ouăle. Pâinea era o turtă plată, asemănătoare cu cea pe care o mănâncă și astăzi orientalii; le mai erau cunoscute și diferite feluri de băuturi fermentate: vin, bere, suc de fructe. Se menționează, adesea, uleiul, untul, grăsimea; este posibil ca menționarea uleiului și a sodei (dacă nu cumva este vorba de o sare obișnuită) să se refere la un săpun rudimentar. Se observă pe basoreliefuri felul cum se mânca. Oamenii săraci mâncau stând chircîți în jurul unui singur fel de mâncare, așezat în formă de piramidă; nobilii și ofițerii regelui, la Khorsabad, stau pe scaune destul de înalte așa încât picioarele nu le ating pământul; în fața lor, mese mai joase decât ale noastre sunt încărcate cu feluri de mâncare. Ca și astăzi în orient, felurile se aduceau pe tăvi mari care se puneau pe mese mici, peste tot unde se găseau. Pe un basorelief provenit din Ninive și păstrat la British Museum, îl putem vedea pe regele Asurbanipal în grădinile palatului său; întins pe un pat, bea dintr-o cupă; în fața lui, regina stă într-un fotoliu. Se pare că obiceiul pe care-l aveau grecii și romanii de a mânca stând culcați provine de la asirieni.

Mobilierul era format din cufere și lăzi, scaune, fie în formă de scaun de bucătărie acoperit de o pernă, în Babilonia, fie în formă de scaun obișnuit sau de fotoliu cu spatele înalt, în Asiria. Brațele fotoliilor erau terminate cu motive decorative din bronz, în formă de cap de animal sau con de pin. Paturile erau un fel de masă lungă și joasă pe care se puneau împletituri și perne.

8

Costumul

Costumul asirienilor a suferit transformări de-a lungul secolelor și se pare că modificările suferite s-au datorat invaziilor străine. Piesa principală a veșmântului era tunica; ea apărea ca un sac deschis în partea de jos, frumos răscroită la guler și mâneci. Deasupra tunicii, asirianul purta o eșarfă lungă pe care o înfășura în jurul lui și în pliurile ei își punea pumnalele și sabia. Încălțămintea era o sandală cu carâmb, legată la gleznă, cu un inel prin care trecea degetul mare al piciorului. Pălăria regelui era tiara în formă de fes modern, din care coborau două benzi. Asirienii aveau un păr bogat, ondulat, căzând pe umeri și o barbă lungă, încreștită cu fierul; tinerii erau reprezentați fără barbă. Pe costumul, figurat prin convenție neted, fără nici o cută, ca și costumul sumerian, sculptorul grava o mulțime de broderii.

Asiro-babilonienii apreciau foarte mult stofele feniciene vopsite cu purpură, dar cunoșteau și țesăturile de in și bumbac.

Bijuterii, piepteni din fildeș, oglinzi din metal șlefuit, mărgele de sticlă sau din pietre colorate formau colliere; menționarea specialiștilor în parfumuri printre meseriași ne dă o idee despre bunul-gust și eleganța asiro-babilonienilor.

9

Scrierile

Scribii și școlile lor

Toată literatura era în mâna scribilor. Problemele grele pe care le punea o scriere care necesita mai multe sute de semne au dus la crearea unei profesiuni a celor care scriau; titlul de scrib era considerat onorific, deoarece el figura pe sigilii și documente pentru autentificare, iar unii scribi erau chiar din familia regală; numele său figura la sfârșitul actului. În epocile mai recente era desemnat sub numele de preot (*shangu*), ceea ce arată raporturile strânse dintre această clasă și cler. Existau adevărate școli de scribi; datorită grijii cu care aceste documente au fost păstrate, s-au putut cunoaște lucrările de școală ale tinerilor scribi, în care ei exersau caligrafia și redactarea.

Biblioteca lui Asurbanipal

Palatele și templele aveau arhivele lor; tăblițele arse erau așezate una peste alta pe rafturi și formau, astfel, adevărate biblioteci; mulți suverani au pus să se recopleze toate tradițiile și toate scrierile importante, în toate orașele Imperiului, Hammurabi fiind unul din ei. Totuși, Asurbanipal a fost cel care, cu o sârguință permanentă, a ordonat întocmirea, prin copiere, a unei adevărate enciclopedii a științei din vremea sa.

Adesea, tăblițele au o inscripție în care suveranul, cu

un orgoliu exagerat, se laudă cu opera sa și se preamărește că este un literat:

"Palatul lui Asurbanipal, rege al lumii, rege al țării lui Asur, care crede în Asur și Bel, căruia Nabu și Tashmetum l-au dat urechi mari, care are ochi clarvăzători, tezaurul artei scribilor, această artă pe care, nici unul din regii care m-au precedat, n-a învățat-o. Înțelepciunea lui Nabu, scriitura, atât cât există pe tăblițe, eu am scris-o, adunat-o și verificat-o, pentru a fi văzută și citită; eu am pus-o în palatul meu, eu prințul care cunosc lumina regelui zeilor, Asur. Oricine le va lua (aceste tăblițe) sau își va scrie numele alături de al meu, fie ca Asur și Bel cu mânie și furie să-l zdrobească și să facă să dispară numele său, urmașii săi de pe pământ."

Toată biblioteca sa a fost găsită în ruinele de la Ninive și tăblițele, cu mii, se găsesc la British Museum; cu toată munca traducătorilor, o parte din ea este încă nepublicată.

Această bibliotecă, prin universalitatea sa, ne permite să cunoaștem mult mai bine gândirea babiloniană și formele acesteia. Erau puține sau lipseau tratatele didactice; se observă că fiecare din aceste cărți expune o doctrină ce trebuie reținută, iar explicațiile se dădeau oral.

Genuri literare. Epopeea

Mesopotamienii erau amatori de epopee; poemele lor religioase sunt concepute după o formulă proprie raselor semite; fraza este concisă și sugerează o imagine, dar, dacă o idee i-a plăcut poetului, el o repetă în cursul lucrării. Astfel, dacă două personaje au o conversație lungă și ea este spusă unei a treia persoane, conversația se repetă toată, și asta de fiecare dată când apar alte personaje. Pe de altă parte, s-au format de la început clișee

pentru fiecare gen literar, care s-au repetat de-a lungul secolelor, pentru aceeași împrejurare; la fel cum, în titulatura lor, regii au adoptat mereu aceeași formulă, istoricii au alăturat numelor epitete care au devenit inseparabile.

Texte istorice

Textele istorice sunt o categorie importantă a literaturii asiro-babiloniene, zugrăvind toate epocile civilizației mesopotamiene. În timp ce unele texte (cilindrii lui *patesi* Gudeea) vorbesc doar de construcțiile de edificii, cele ale perioadei asiriene conțin, în bună parte, relatări ale campaniilor militare și ale cuceririlor regale; datorită lor s-a putut reconstitui istoria acestei epoci.

Textele religioase

Textele religioase formează cea mai mare parte a literaturii; există un oarecare număr de poeme vorbind de crearea lumii și dând, sub formă de poveste, răspuns întrebărilor pe care și le pune omul asupra trecutului său și asupra viitorului.

O altă parte a textelor religioase se compune din imnuri, rugăciuni făcute diferiților zei; aceste scrieri cer ca binecuvântările cerești să fie date celor care le recită. O serie face parte din ritualul exorcismului; pocăitul deplânge, fie el însuși, fie prin intermediul preotului, păcatul pe care l-a făcut, apoi vin farmecele pentru a alunga demonii.

În afară de Cosmogonii, care diferă în oarecare măsură în funcție de orașul în care s-a conceput, există poeme secundare, cum este Epopeea lui Ghilgameș, cea a lui Etana, cea a lui Adapa, care formează o legătură, ca

să spunem așa, între istoria divină și istoria omenească.

Când Adapa, a cărui barcă a fost răsturnată de vântul din sud, i-a zdrobit aripile, *Anu* mâniat îl aduce în fața tribunalului său. *Ea*, pentru a-l salva pe Adapa, îi spune ce trebule să facă pentru a se prezenta în fața lui *Anu*: să se îmbrace cu o haină de doliu și să nu primească nici un cadou, mai ales alimente, de la *Anu*.

"La poarta lui *Anu*, *Tammuz* și *Gizzida* stau în picioare; ei te vor întreba: omule, de ce arăți așa? Adapa, pentru ce te-ai îmbrăcat în haine de doliu? — În țara noastră, au murit doi zei, de aceea m-am îmbrăcat așa. — Care sunt cei doi zei care au murit în țara ta? — *Tammuz* și *Gizzida*!

Ei se vor uita unul la altul, se vor mira și îi vor spune lui *Anu* un cuvânt bun pentru tine.

Când vei fi în fața lui *Anu*, îți se va da hrană pentru mort; tu nu vei mânca. Apă pentru mort o să-ți dea; tu să nu bei. O haină o să-ți dea. Îmbrac-o. Ulei, o să-ți dea; unge-te. Nu uita ordinul pe care ți l-am dat. Cuvântul pe care ți l-am spus ține-l minte."

Dar *Ea* n-a fost înțelept decât pe jumătate, deoarece *Anu*, răzgândindu-se, i-a dat lui Adapa hrană pentru viața veșnică; el a refuzat și, astfel, omul a pierdut ocazia să devină nemuritor.

Literatura juridică.

Este reprezentată prin tăblițe reproducând fragmente din legile sumeriene și din Codul lui Hammurabi. De curând, după cum am arătat, alte culegeri de legi au fost descoperite, între ele fiind *Culegerea de legi asiriene*, precum și numeroase contracte din toate epocile, care ne informează asupra jurisprudenței referitoare la tranzacții. Tăblițele cu socoteli, cu toată uscăciunea lor, ne dau o

imagine asupra mecanismului vieții de fiecare zi reprezentând o adevărată "mină" de informații, inepuizabilă.

Stilul epistolar

Scrisorile, care sunt mai greu de interpretat din cauza anonimatului celor care le-au scris, tratează cele mai diferite subiecte. Culegerile cele mai importante sunt formate din scrisori trimise de regi sau primite de ei. S-a păstrat corespondența lui Hammurabi către prefecții săi și, pentru aceeași epocă, cea a ultimilor regi din Mari. De asemenea, corespondența întreținută de faraoni cu vasalii săi din Asia (scrisorile din Tell-el-Amarna); în sfârșit, scrisorile și rapoartele de la curtea asiriană din timpul sargonizilor.

Cărțile științifice sunt reprezentate de scrieri astronomice și de matematică, de liste de nume de pietre, vegetale, insecte.

Din punctul de vedere al limbii, trebuie semnalate listele lexicografice care erau folositoare oamenilor de litere din acele timpuri sau celor care vroiau să devină, și care sunt pentru noi de cel mai mare ajutor pentru a pătrunde în secretele ascunse ale cunoașterii cuneiformelor.

Câteva basme au ajuns până la noi, dar tăblițele sunt într-o stare foarte proastă.

Aceasta este istoria civilizației asiro-babiloniene, istorie rezumată foarte mult, deoarece materialele sunt atât de bogate încât nu ar putea fi cuprinse în cadrul unei cărți. Se desprinde, totuși, impresia unei civilizații rafinate, complete, cu atât mai demnă de a fi admirată, cu cât ea a apărut cu mai multe mii de ani înaintea civilizației noastre.

CRONOLOGIE

Incertitudinea cronologiei epocilor vechi ne forţează să prezentăm acest tabel cu circumspecţie pentru datele anterioare anului 2000 î.H.. Pentru această perioadă nu am luat în seamă datele prea precise care dau, pe nedrept, o impresie de siguranţă.

Perioada Obeid — mileniul IV până la 3400 î.H.
Perioada Jemdet-Nasr — aprox. 3400 - 3200 î.H.
Perioada dinastică arhaică — începe în 3050 î.H.
Mormintele regale din Ur — pe la 2950 î.H.
Prima dinastie din Ur — pe la 2900 î.H.
Eannadu, din Lagash — pe la 2850 î.H.
Sargon din Agade — pe la 2725 î.H.
Guti-Gudea — pe la 2400 î.H.
A III-a dinastie din Ur — aprox. 2350 - 2240 î.H.
Prima dinastie din Babilon — aprox. 2110 - 1800 î.H.
Hammurabi — aprox. 2003 - 1961 î.H.
Luarea Babilonului de kassiţi — 1880 î.H.
Dinastia kassită — 1750 î.H.
Asumazirpal al Asiriei — 884 - 860 î.H.
Sargonizii — 722 - 608 î.H.
Cucerirea oraşului Ninive — 612 î.H.
Imperiul neobabilonian — 612 - 539 î.H.
Cucerirea Babilonului de către perşi — 539 î.H.
Ahemenizii — 539 - 331 î.H.

CUPRINS

1. GEOGRAFIA

1. Solul. Fluviile.....7
2. Populaţia Mesopotamiei.....14

2. EXPLORĂRI ARHEOLOGICE

1. Săpăturile făcute înainte de 1914.....23
2. Săpăturile făcute după 1918.....28

3. DESCIFRAREA INSRIPŢIILOR. CRONOLOGIA. ISTORIA

1. Descifrarea inscripţiilor.....45
2. Cronologia.....55
3. Scurt istoric.....60

4. RELIGIA. SĂRBĂTORILE

1. Religia.....77
2. Sărbătorile.....96

5. PREZICERI. MAGIE. ŞTIINŢE

1. Prezicerile.....107
2. Magia.....131

3. Ştiinţele.....152

6. ARTA: TEHNICI, CONVENŢII, FORME

1. Ceramica.....167
2. Piatra.....171
3. Metalele.....172
4. Convenţii artistice.....176
5. Forme. Arhitectură.....180

7. ARTA: MONUMENTELE

1. Perioade protoistorice.....198
2. Perioada istorică.....207

8. INSTITUŢIILE

1. Regele.....239
2. Armata.....241
3. Marina.....245
4. Comerţul.....246
5. Viaţa statului.....249
6. Dreptul.....250
7. Meseriile.....259
8. Costumul.....261
9. Scrierile.....262

CRONOLOGIE